HOWARD SELSAM

ETİK

YENİ DEĞERLER VE ÖZGÜRLÜK

Çeviren
YÜKSEL DEMİREKLER

YABA

YABA YAYINLARI : 58

Dünya Yazınından Çeviri Kitaplar

ISBN 975 - 386 - 024 - 2

● 1. Basım : Nisan 1995
● Kapak düzeni : D. Piranlı
● Basıma hazırlayan : A. Doğan
● Enterteyp dizgi, basım cilt :
San Matbaası, Tel : 311 98 19 — ANKARA
● İngilizce aslından yapılan bu çeviri, kitabın bütünüdür. (c) Yaba
YABA / Yayın - Basım - Dağıtım : Tuna Cad. 11/31
Çanakçı İşhanı 3. Kat 06410 Yenişehir/ANKARA
Tel : (0-312) 435 08 50 ● Tel & Fax : (312) 316 64 00
Kısa yazışma adresi : P.K. 404 06043 Ulus/ANKARA

Howard Selsam

E T İ K

YENİ DEĞERLER VE ÖZGÜRLÜK

Çeviren
YÜKSEL DEMİREKLER

YABA YAYINLARI

YAZAR HAKKINDA

Howard Selsam 1903 yılında Harrisburg - Pennsylvania'da doğdu. İlk öğrenimini kamu okullarında tamamladıktan sonra 1924'te Franklin ve Marshall Kolejinden mezun oldu. Öğretim görevlisi olarak üç yıl Lübnan'daki Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde bulundu. Ülkesine döndükten sonra Columbia Üniversitesi'nde çalışarak Master ve Doktor dereceleri aldı. On yıl Brookly Koleji'nde Felsefe Yardımcı Profesörü olarak ders verdi. Sonra, yöneticisi olduğu Jefferson Toplumsal Bilimler Okulu'nda görevini sürdürdü. Çalışmalarıyla büyük ün kazandı. Dört ayda bir çıkan marksizm dergisi **Bilim ve Toplum'un** yayın kurulu üyeliği yaptı. Selsam, eylül 1970 yılında Amerika'da öldü.

Öteki kitaplarından bazıları şunlardır : **Felsefe Nedir?, Sosyalizm ve Ahlak, Felsefe El Kitabı, Devrim İçindeki Felsefe,** Aynı zamanda Marks, Engels, Lenin'in yazılarından oluşan, açıklamalı **Markssist Felsefe Yazıları** ansiklopedisinin yardımcı editörlüğünü yapmıştır. Yapıtları, Marksist görüşün yetkili sunuları olarak felsefe derslerinde geniş çapta kullanılmışlardır. Dr. Selsam'ın kitapları Kanada, İngiltere, Hindistan'da basılmış, İspanyolca, Arapça, Lehçe, Rusça, Almanca, Macarca, Japonca da olmak üzere birçok dile çevrilmişlerdir.

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ 7

BİRİNCİ BÖLÜM

İnsan, Ahlaksal Hayvan 12
Ahlaksal «Zorunluluk» 17

İKİNCİ BÖLÜM

Ahlak Yargıları ve Oluşumları 21
Ahlakın Alanını Genişletme 25
Sınıfsal Eğilim ve Ahlak Yargıları 27
Tam İnsancıl Bir Ahlaka Doğru 32
Ahlak ve Sosyalizm 33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Değişen Bir Dünyada Değişen Ahlak ... 37
Değişen Ahlak Kavramları 39
Feodal Ahlaktan Kapitalist Ahlaka 40
Kapitalizmin Ahlakı 45
Kapitalist Ahlakın Çöküşü 48
Çelişki İçindeki Ahlaklar 48

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bireysel Sorumluluk
Ve Ahlak Dürüstlüğü 53
Öz Çıkarı 55
Kant'ın Zorunlu Yükümü 58
Bağlılığa Bağlılık 63
Kişisel Bir Ahlak Standardı 66
İnsanlar Ne İsterler 69
Dürüstlüğün Anlamı 73

BEŞİNCİ BÖLÜM

Amaçlar ve Araçlar :
Hangisi Hangisini Haklı Kılar? 77
Araçlarla Amaçların
Karşılıklı İlişkisi 82
Araçların Yeterliliği 88
Sosyalizmin Araç ve Amaçları 95
Kötü Araçlar ve İyi Amaçlar 97

ALTINCI BÖLÜM

İlerlemenin Anlamı 101
İlerlemenin Yadsınması 104
İlerlemenin Marksist Teorisi 111
Marksizmi Sahteleştirme 116
İlerleme ve Özgürlük 121
Bilim ve Değerler 126
Kitapta Adı Geçen Yapıtlar 130

ÖNSÖZ

2300 yıl kadar önce Aristoteles, insan «Politik bir hayvandır» demişti. Bununla o, insanın ancak örgütlü toplumda insan olduğunu ve insan olarak var olabildiğini söylemek istiyordu. Aynı şekilde insanın ahlaksal bir hayvan olduğu da söylenebilir. İnsan hem yaptıklarının hem de bunları yapış yollarının haklı ve doğru olduğunu açıklamanın bir çabası olmaksızın ne yaşayabilir ne de eylemde bulunabilir.

Başka bir deyişle, o sürekli ahlaksal yargılara varır. Bir davranış biçimine *haklı* ya da *doğru* derken onun tersine *haksız* ve *yanlış* der. Başka hiç bir varlık ahlaksal yargılara varmaz. Hayvanlar ülkesinin bütün öteki üyeleri yaptıklarını basitçe yaparlar ve her şey orada biter. Ama en ilkel insanlar bile davranış standartlarını haklı çıkarmak için nedenler ve kanıtlar ileri sürerler. Atalarından onlara miras kalmış, şu hayvanı öldürüp yemek doğruyken ötekine aynı şeyi yapmanın yanlış olduğunu söyleyen ahlaksal yasaları vardır. Aile ve kabile ilişkile-

rini yöneten kuralları vardır. Başka bir kurallar dizisi onlara öteki insanların hangilerine dostça davranmaları, hangilerine düşman olmaları gerektiğini söyler. Yaşamın her önemli olayı için yapılacak dinî törenler vardır, ama yaşam boyunca belli şeylerin yapılmaması da doğaldır.

Kuşkusuz, bu doğru ve yanlış kurallarının, davranışın bilinçli nedenlere oturtulmuş ilkeleri ile ilgili ahlak ile bir ilişkisi olmadığı ya da çok az ilişkisi olduğu söylenebilir. Ama insan yalnızca ahlaksal bir hayvan değildir; o aynı zamanda, gene Aristoteles'in dediği gibi akılcı hayvandır. Gelişme süreci içinde davranışın toplumca kabul edilmiş yasaları için nedenler aramaya zorlanır. Ve işte tam burada ahlaktan ahlak bilimine; davranışın herkesçe kabullenilmiş kurallardan bunların akıllı açıklanışına geçeriz. Bu davranış kuralları atalarca mı düzenlendiler? Böylece bunların iyi nedenleri olmalıydı. Ya da bunlar daha yüksek varlıklar, şu ya da bu tür tanrılarca mı emredildiler? Her iki durumda da daima kabullenilmiş kuralların yalnızca sürekliliğini ve bunlara uyulmasını değil, aynı zamanda insanların gereksindiği açıklamaları ve akılcılaştırmayı da sağlayan yaşlı akıllı insanlar, büyükler ya da rahipler vardı.

Ahlak bilimi, insanlar, gelenekçe kutsallaştırdıklarından kuralları basitçe izlemeyip davranışın kabullenilmiş kurallarına akılcı nedenler aramadıkları zaman başlar, «Niçin bu doğrudur? Niçin şu yanlıştır?» gibi sorularla başlar. Sorular daha sonra ne daha iyidir ne daha kötüdür ve niçin bu daha iyidir şu daha kötüdür diye gelişir.

Böyle arayan soruşturmanın gidişi içinde, başka bir soru kaçınılmaz olarak doğar: Neden *ben* şunu değil de bunu yapmalıyım? Annemi ve babamı saymak için ahlaksal bir zorunluluk mu var? Eğer öyleyse, bu nereden geliyor? Bunu uygun biçimde hangi koşullar altında bilmezlikten gelebilirim? Niçin yalan söylememeli, çalmamalı

ya da öldürmemeliyim? Kime ne konusunda yalan söylemek; neyi kimden hangi durumlarda çalmak; hangi kişiyi ne zaman nasıl öldürmek? Başka deyişle, ahlaksal standartlar kabullenildiği varsayıldığında ikinci bir soru doğmaktadır: Neden doğru denileni yapmalıyım da yanlış olanı yapmamalıyım? Bu dünyada ya da başkasında olanaklı ödüller ve cezalar tek neden midir? Önemli nokta şu, birey ya ilke olarak ahlak yasasını reddedebilir ya da buna uyulmada kafa tutabilir.

Gerçekten, bazı çağdaş feylezofları da kapsayan bir çok insanlar doğru ve yanlış, iyi ve kötü, daha iyi ve daha kötü ahlak yargılarını da herhangi bir anlam - kişisel uyum ve coşkulu seçimin ifadesi dışında herhangi bir anlam olup olmadığını soruyorlar. İnsanların çoğu basitçe soruyu bilmezlikten geliyor, ama bazı feylezoflar bütün böyle yargıların, bunlar ötkilerce paylaşılsın paylaşılmasın, kişisel duyguların belirtilmesinden başka bir şey olmadığını ve asla olmayacağını, söylüyorlar.

Ahlak sorunları insanların çoğunun düşündüğü gibi pek o kadar basit değildir. Ne de birçoklarının bizi inandırmaya çalıştığı gibi bunlar günlük yaşamın ve dünya olaylarının sorunlarından uzaktırlar. Tanrının Musa'ya gönderdiği varsayılan On Emir'in mutlak olarak bağlayıcı olduklarının ve insanın Tanrıyla ilişkisinden, kocanın karısıyla çocukların ebeveynleyle ve komşunun komşuyla ilişkilerine dek ahlakın tüm alanını fiilen kapsadıklarının düşünüldüğü günler geçmiştir.

Yoksulluk, ırk ayrımı, savaş, özellikle nükleer savaş tehtidi, politik örgütlerin biçimleri, bütün haklar ve ulusların ekonomik kültürel özgürlüğü, bireysel haklar - bunlar zamanımızın büyük ivedi ahlak sorunlarıdır. Hepsi de haklı ve haksız, iyi ya da kötünün ahlaki yargılarıyla ilgilidir ve insan yaşamının ve olabileceği ve ne olması gerektiği konusundaki genel düşünlere ya da kavramlara

dayanmaları gerekir. Bugün dünya öylesine birleşmiş ve karşılıklı olarak ilişki kurmuştur ki ahlak sorunları yerel ve ulusal hızla yitirmekte ve gitgide evrensel olmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki zenci ayrımı ya da Güney Vietnam'daki köylü bağımsızlık savaşımları gibi Güney Afrika'daki ırk - kıyım da tüm dünya için bir ahlak sorunu olmaktadır. Aynı şey tüm dünya için düşünce ve konuşma özgürlüğü, haber alma ve haberleşme özgürlüğü için de geçerlidir. Katolik Kilisesi'nin doğum kontrolü üzerine konumu ve Hollyowd filmlerindeki seks ve şiddet aynı şekilde tüm dünyayı ilgilendiren ahlak sorunlarıdır.

Bu çalışmanın tezi dünyanın çoğunluğunun davranış standartları ve biçimlerinin, iyi bir yaşamın ne olduğu konusundaki genel bir tesri ile çok az ilişkisi olduğudur. Bu davranış standartları ve biçimlerinin insanın yaşamının ne olabileceği ve ne olması gerektiğiyle çok az ilişkisi vardır, insanlığın ilerlemesi ve daha iyiye gitmesinin niteliği düşünlerine katkıları hiç yoktur. Bu sorunları tanımlamadan adına layık hiç bir ahlakımız olamaz. Yoksa, uzun erimli terimler içinde iyi ya da kötü olabilen ama insanlığın en ivedi sorunlarını çözmeye ve ilerlemesine yardım edemeyen dar görüşlü ve geleneksel standartlarımız ve düşüncelerimiz olur. İnsanların doğru ve yanlış, daha iyi ve daha kötü konusundaki düşünleri uzun erimde yaşamalarının koşulları ile belirlenir. Dünya çapında insan yaşamının koşulları insanları daha bolluklu bir yaşam ülküsü oluşturmaya ve bunu başarmaya çalışmaya zorluyor.

Tüm dünyada insanlar bugün, kurulmuş eski standartlardan yüz çeviriyor ve yoksullukla, bilgisizlikten arınmış ve insanın sınırsız yeteneklerinin olanaklı tam gelişimini sağlayan bir yaşamı imgeleyen ve araştıran daha zengin, daha tam bir insan ahlakı yaratıyorlar. İnsanlar kendi ahlak kuralları ve ahlak teorilerini yapıyor-

lar ve bilinçli ya da bilinçsiz olarak, kan ve terle yeryüzündeki insan yaşamının dünya tarihinin geçmişteki herhangi bir döneminden daha derin, daha güvenli bir duygusuyla bu ahlak teorilerini bugün dünyada halk yığınları oluşturuyor.

Bugün ahlak teorisinin anlamını bilmek, ahlak ülkülerinin kökeninin bilgisini, bunların, büyük halk yığınlarının yüzyüze olduğu somut ve özgül sorunlara ilişkisini, ekonomik, toplumsal ve politik gelişmenin ulaşılmak istenen hedeflerini bilmek demektir. Bu konuların tartışılması aynı zamanda kişisel sorumluk ve bunun temellerini, ahlaksal dürüstlüğü, araçlarla amaçların ilişkisini, ahlaksal hedeflerimizin oluşmasında bilimlerin rolünü ortaya koymayı gerektirir.

İlerde bu sorunlara, çalışan halkın ve özellikle bunların arasında insanlığın büyük çoğunluğunu oluşturan haklarını alamayanların gereksinmeleri ve çıkarları açısından yaklaşılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN, AHLAKSAL HAYVAN

California meyva toplayıcılarının bir çok grevlerinden biriyle ilgili dikkat çeken bir öykü vardır. Yüzlerce göçmen işçi meyve yetiştiricileri birliği, onların istemlerini karşılamadıkça bir tek eriğe bile dokunmayı reddederek meyve bahçelerinden uzaklaştılar. İki taraf da uyuşmaya yanaşmıyordu. Sonra maymunlar ithal edilebileceği ve bunların insanlardan çok daha ucuza meyva toplamak için eğitilebileceği «parlak» fikriyle biri çıktı ortaya. Yetiştiriciler bu fikre çok sevindiler ve planı işleme koydular. Maymunlar örgütlenmeye başladıklarını bir gün farkedinceye dek herşey iyi gidiyordu.

Bu iyi bir öyküdür ama ciddi bir kusuru var. Maymunlar örgütlenemezler. Verilen amaçları başarmak için insandan başka hiç bir yaratık bilinçli olarak kendilerini örgütleyemez. Bir maymun fikir sahibi olamaz ve ideal maymun yaşamının ne olması gerektiğini imgeleyemez. Böyle imgeleri insan oluşturabilir ve oluşturmaktadır. Varoluşçuların ısrarla öğrettikleri gibi, insanın bütün ahlak kuralları ve teorileri bunların üzerine dayandırılır. Hiç bir başka hayvan değil, ancak insan yapabilir bunu.

Ancak o hoşnutsuzluk duyabilir ve hoşnutsuzluğunun bilincinde olabilir. Ancak o bir kimsenin yaşamının ne olduğu ile ideal daha iyi bir yaşam arasındaki çelişkiyi duyabilir.

Doğal ayıklama yoluyla daha alt düzeydeki hayvanlar çevrelerine daha iyi bir uyum sağlayabilirler; ortadan kalkmaları da olasıdır. Nasıl yaşadığı ile nasıl yaşayabileceği ve nasıl yaşaması gerektiği arasındaki çelişkiden doğan bir düşün yoluyla insan yaşamının koşullarını yaratmaya ve bunları istemlerine uygun olarak biçimlendirmeye çalışır. Bütün öteki yaratıklar geçmişle itilir ve güdülürler - tümsel biyolojik yapıları tarafından geçmişlerine göre hareket kazanırlar. Yalnız insan kendini geleceğe doğru yönlendirebilir. Ancak o, şeylerin daha istenir durumunun düşününü oluşturabilir ve sonra bunu elde etmek için gerekli araçları kullanabilir. İnsan «olması gerekli» şekliyle şeylerin durumunu göz önüne alarak itiraz edebilir, grev yapabilir ya da başkaldırabilir. Öteki hayvanlar ancak ısırabilir, tepebilir, tırmalayabilir, ya da kaçabilir.

İnsanın ülküleri çoğunlukla olanaksız olabilir. Akılcı bir bakış açısından bunların «hepsi yanlış» olabilir, ama kendisi için olanaklı bir gelecek görüntüsü yaratmak yeteneği olmaksızın hiç bir ahlak ve hiç bir ilerleme olmaz. Bu yetenekle birlikte yeteneği de, hiç bir başka hayvanda olmadığı şekilde, bu kötü olma benzersiz yeteneği var olur. İyi ve kötü aynı paranın iki yüzüdür ve birinin olanağına kapıyı açmadan ötekine sahip olamayız. Bunlardan biri olabilen ya da olan tek yaratık insandır. Bütün öteki hayvanlar çevrelerine ilişkili olarak izleyen kalıtsal fizyolojik sürelerce *oluşturulurlar*. Bir kurt ya da bir kobra hiç bir yanlış ya da doğru yapamaz. İnsan kötü olabilir çünkü, beyni ve elleri sayesinde, o *kendisini yaratır*. *Ahlaksal Hayvan* adlı kitabında ingiliz biyolojisti C. H. Waddington'un dediği gibi, onun genleri ona özgül ahlak-

sal inançlar vermez ama bunlar ona «ahlaksallaştırma» yeteneğini verir.

İnsanlar doğru ve yanlış, iyi ve kötü düşünlerinin kökeni üzerine sayısız teoriler yaratmışlardır. Ancak, çok ender olarak düşünlerini gerçek kaynağa, insanların kendilerine - özgül coğrafik, ekonomik ve toplumsal ilişkiler altında belirli yerlerde ve zamanlarda yaşayan insanlara dayandırmışlardır. Tanrılar, ruhlar, atalar ahlak yargılarının kaynakları olarak düşünüldü. İnsanlar doğru ve yanlış olanın kendilerinin dışında bir şeyden geldiğini kabul ettiler. İnsanın kuralları kendisinin yaptığını ve insan davranışının ve insan yaşamının nasıl olması gerektiğinin ülkülerini kendisinin yarattığını bulması binlerce yıl aldı. İnsanın ahlak teorilerini kendinin biçimlendirebildiğini bulması ise daha da uzun sürdü, bu biçimlendirebilmenin tek nedeni bulundukları şekliyle şeylerden hoşnut olmama yeteneği idi. Sonunda o, yalnız fiziksel çevresinin efendisi olmak için değil, edinmek isteyebileceği yaşam biçimleri ülkülerini tasarlamak için de zekasını kullanabileceğini buldu.

Elbette bu, öykünün tümü değildir. Ahlakın dokusu insanın ne olduğu, nasıl yaşadığı ile ne olabileceği ve nasıl yaşaması gerektiği arasında bir çelişki görebilme yeteneğinde yatar. Ahlakın dokunuşu insanların ilişkilerinin düzenlendiği ve toplumlarının dengesinin güvence altına alındığı yasaların ve kuralların zorunluluğundadır. Yaşıyor kalmak için her toplumun üyeleri arasında yeterli düzen ve barışı koruması, dış düşmanlardan korunması ve kendini sürdürmek ve yeniden üretmek için gerekli yaşam gereçlerini üretmesi gerekir. Doğal ayıklama aracılığıyla evrim teorisini Charles Darwin'le birlikte bulan Alfred Russel Wallace farklı ahlak yasaları ve ahlak ülkülerinin bu farklı yaşam - sürdürüş değerleri sorunu üzerinde öncelikle hayrete düşmüştü. Her ne kadar o sırada antropoloji emekleme çağında ise de, Wallace kişi ve grup ahla-

kının bazı kuralları ve ülkülerinin, bunların sahiplerini var eden ve böylece varlıklarını sürdürmeye eğilimliyken, öteki ahlak sistemlerinin başarısız kaldıklarını ve öteki toplumların iç düzensizliklere ve dış düşmanlara yenildiklerini zekice kavradı. Wallace, doğal ayıklamanın değişik bir biçimde ve değişik bir düzeyde de olsa hayvan dünyasında olduğu kadar insan dünyasında da işlerliği olduğuna inanıyor görünmektedir - doğal ayıklama toplumsal ayıklamaya dönüştürülmüştür ve düşünler ile kuramlar aracılığıyla geçerliğini sürdürür.

AHLAK DEĞERLERİNİN KAYNAKLARI

Böylece birbirine yakından ilişkili de olsa ahlak değerlerinin ikili bir kaynağına sahip oluyoruz. Bunların hem birbirine karşı koyabileceklerini hem de birbirlerini güçlendirebileceklerini görmek için ufak bir imgelem yeterlidir. Toplumsal ahlakın daha tutucu olması olasıdır; bireysel ahlak çoğunlukla toplumsal kurallarla çelişki içindedir. Ama bu çelişkinin kendisi ilerlemenin bir ön koşuludur. Nasıl bireyin şimdiki yaşamının ötesine ulaşan ve ona karşıt düşen bir ülküsü olmaksızın hiç bir ahlak olamazsa, aynı biçimde böyle bireysel erekler ve istemler ile büyük küçük grup kuralları arasındaki çelişki olmaksızın da önemli ve geçerli «toplumsal» ahlak da olamaz. Bireylerin içlerindeki, bireylere ait oldukları grupların kuralları arasındaki çelişkiler insanı «ahlaksal hayvan» yapar, hem maddeyi hem de dürtü gücünü sağlar. Maymunlar nasıl hoşnutsuzlukta bulunamaz ve daha iyi koşullar için örgütlenemezlerse, aynı biçimde ait oldukları grubun kurallarına kafa tutacak bireyleri de olamazlar.

Eğer yalnızca belli bir toplumun belirli bir zamanındaki ahlak yasaları incelenirse, ne ahlak kurallarının kaynağı ne de bunların değişme süreci bulunabilir. Boas antropoloji ekolü yalnızca bu bakımdan başarısızdır. Ruth

Benedict'in *Kültür Örnekleri* üç toplumun ahlak yasalarını ve törelerini güzel bir biçimde sunarken bunların nasıl oluştuğunu ve nasıl değiştiklerini tümüyle bilmezlikten gelmektedir. Franz Boas'ın kendisi herhangi bir ahlaksal gelişimi yadsır. 1932'de, «Ahlak ülkülerinde hiç bir evrim yoktur,» diye yazdı. Boas, o ve onun öğrencilerinin incelediği küçük kapalı toplumdan evrensel bir insanlık ahlakının gelişimi kavramına asla geçememiştir. Doğru olarak «kapalı bir toplumun yaşamındaki yalan, hırsızlık, adam öldürme, yağma» da içinde, bildiğimiz kötülüklerin onaylanmadığını belirtmekteydi.

Ancak, öteki küçük toplumların ahlak doğruları ve görevlerinin daha büyük toplumlara yayıldığını ve bugüne, tüm insanlık yaşamının ülküleri dünya çapındaki konuma gelinceye dek süreç içinde değişmiş ve evrimleşmiş olduğunu belirtmişlerdir. Boas'ın ve birçok başka antropolojistin gözden kaçırdığı ahlak ülkülerinin alanının evrimci ve devrimci genişlemesidir - insanların ahlak yargılarını insan deneyim ve davranışının daima daha geniş kesimlerine yayma yeteneğidir. Ahlak yalnızca niceliksel olarak değil niteliksel olarak da gelişir. Yaşamın değişen koşullarına bu uyarlanış ahlak yasalarına ve teorilerine biyolojik ve toplumsal evrimleşiş değerini verir.

Efsanei Cennet Bahçesi'nden «Düşüş»ten hiç bir ahlak olamazdı. Adem ve Havva tarafından Bilgi Ağacı'nın meyvasını yiyişin derin önemi buradadır. Bunun aracılığıyla onlar ilk kez iyi ile kötü, doğru ile yanlış arasındaki ayrımı öğrendiler. Ancak insanın onu bütün öteki hayvanlardan ayırdeden niteliğin kendisini başarmasına İbrani Kavramınca cennetten bir «düşüş» olarak bakılması ciddi hatadır. İnsan dünyası dışındaki dünyada hiç bir çelişme görülmediği ya da tanınmadığı şekliyle tanıma göre, Cennette hiç bir çelişki yoktur. İ. Ö. beşinci yüzyıl başlarında Heraclitus'un belirttiği gibi: «Eğer adaletsizlik olmasaydı insan adaletin adını bilmezdi». İyi ve kötü

görecedir ve karşılıklı ilişkilidir. İyi ve kötünün yönleri vardır, ama, bütün olanaklı iyinin sonu olacağı için, mutlak kötülük olarak nükleer bir mahvoluş içinde yeryüzündeki tüm yaşamın yıkılmasını görmez isek, iyi ile kötünün mutlaklıkları yoktur. Ama tersine, hiç bir kavranabilir iyilik tümü - kapsayıcı ve tüm olanaklı kötülüğün sonu olamaz.

Kısacası *yapılmamalı* olmadan *yapmalı,* ya da tersi, olamaz. Eski dünyada toprağı sürenler, ancak toprak ellerinden alındıktan sonra toprata olan haklarını ileri sürdüler. Köleler ancak özgürlüğü bildikleri zaman ya da, onu çevrelerinde gördükleri zaman özgürlük için çarpışabildiler, özgürlüğü tatmaya kendilerinin de hakları olduğunu kavradılar.

AHLAKSAL «ZORUNLULUK»

Özgürlük ve ilerleme düşünleri olduğu kadar tüm töre ve ahlak da «zorunlu» olan bir şeyin düşünü ile ilgilidir. Her ahlak yargısı bunu belirtir. Tüm ahlak teorisi nasıl ve niçin «olması gerekli» herhangi bir şeyin ortaya çıktığını açıklamaya çalışır.

Bu ahlaksal «zorunluluk»un kökeni ve doğrulanması ile ilgili teoriler çok ve değişiktir. Felsefenin her türünün kendine özgü ahlak teorisi vardır. Ancak bir çoğu «zorunluluk»un köklerini insanın yüzyüze olduğu gerçeklik ile onun özlemleri arasındaki çelişkide görmeyi ihmal eder. Bu özlemler akılcı ya da akıl dışı, büyük ya da küçük, evrensel ya da sınırlı ve yerel olabilir, ama gene de bunlar ahlakın dokunduğu özel dokudurlar.

Burada sinik olmaktan nesnel ve bilimsel olmaya dek herşey olabilen bir soru doğuyor. Bu ahlak yargıları, bu «yapılmalı» ve «yapılmamalılar», öteki şeyler aynıyken, bunlar ne «olmalıdırlar»? Ahlak kuralları ve örneğin Aristoteles'in destekleyici teorisi «zorunlu» mudur? Yok-

sa Bertrand Russel bunlara soylu bir köle sahibi toplumun ülkülerinin züppece bir savunusundan çok az farklı bir şeydirler diye bıkmakta haklı mıdır? 13. yüzyıl Avrupasındaki Thomas Aquinas'in ülkülerine ne demeli? Bunlar tanrısal ahlak yasasının sonsuz bir örneği ile mi uyuşuyordu, yoksa kilisenin egemenliğindeki, hiyerarşik bir feodal toplumun çıkarlarının ifadesi miydi? Ve günümüzde Helvetius ve Jeremy Bentham'dan John Dewey ve Karl Popper'e dek giden yararcı - pragmatik açık toplum, serbest girişim ahlakını nasıl değerlendireceğiz? Bu ahlak Marx ve Engels'in ve onların bugünkü ardıllarının ahlakının aşağısında mıdır yoksa ona üstün müdür?

Bu soruların yanıtını bize kimse veremez. Biz burada yalnızca herhangi bir ve bütün tarihselliği olan ahlakın yargılanabileceği daha yüksek bir ahlak düzeyi ve teorik temel olup olmadığı sorunuyla ilgiliyiz. Eğer varsa, o nereden gelmektedir ve onu nasıl bilebiliriz? Böylece şu soruya yöneltilmiş bulunuyoruz: Zaman içinde evrimden geçen ve anlaşılabilir bir yönde hareket eden nesnel, tümüyle insancıl, evrensel bir töre ve ahlak var mıdır? Bu soru daha tam tartışılması sonra yapılması gereken adına *ilerleme* denilebilecek birşeyin doğası ve varlığı sorusu ile bağlanmaktadır.

Burada, genel olarak olgu ile değerin ilişkisi sorunu olarak belirtilen ahlaksal iyilik ile olgusal gerçek arasında bir karşılaştırma yapabiliriz. İnsanların tüm iyi diye kabullendikleri iyi olmayabileceği gibi, kendi başına doğru diye inandıkları da *ipso facto* (fiilen) doğru olmayabilir. Şeylerin doğasının özelliklerini bulmak için sistematik bir araştırma olarak, bilinçli bilimin başlangıcından bu yana şu ya da bu zamanda doğru diye kabullenilmiş şeylerin çoğunun yanlışlığı şimdi kesin olarak biliniyor. Ama bu olgu, geçmiş ahlak ülkülerinin şimdiki ya da gelecekteki yadsınmasının insan özlemlerini ve yaşamını

yönetebileceği daha iyi kurallar ve değerler uğruna insanın tarihsel araştırmasını ortadan kaldırmayacağı gibi bilimin tarihsel olarak gelişmiş girişimini de ortadan kaldırmaz. Ama şöyle itiraz olabilir, bilimin ilerlediğini ve şeylern doğası konusunda gitgide daha çok şey bildiğini kanıtlayabiliriz. Ancak, insanın daha iyi duruma geldiğini ve erekleriyle özlemlerinin «daha yüksek» olduğunu kanıtlayamayız. Bilimsel doğrunun ilişkili olması ve bilimin giderek daha tamlık ve yeterlilikle temsil etmesi gereken nesnel bir gerçeklik olduğuna hiç değilse çoğumuz inanıyoruz. Ama insan toplumsal ilişkilerinin toplamında ve bireysel başarılar ve özlemlerde kendini yansıtan böyle bir ahlak ölçüsü var mı?

Bilimsel doğru ile ahlaksal iyilik arasındaki herhangi basit benzetme çökmeye uğrar. Şeylerin nesnel bir doğası vardır ama bunun ahlak dünyasında hiç bir karşılığı yoktur. Her ne kadar bir yanda «gerçek» bir dünya varsa da, insanlık dünyamızın karşılık olabileceği ya da olması gereken verilmiş ve evrensel olarak kabullenilmiş hiç bir «ülküsel» dünya yoktur.

İnsanların daha iyi ya da «ülküsel» dünyayı *yaratmaları* gerekir ve insanlar onu savaşımları, gereksinmeleri ve çıkarları, ve nasıl yaşadıkları ile nasıl yaşayabilecekleri ve yaşamları gerektiği arasındaki daima yenilenen çelişki yoluyla yaratmalıdırlar.

Ama burada bilimin bilmeye çabaladığı nesnel gerçekliğe benzerliği olan nesnel birşey vardır. Belli koşullar yerine getirilmedikçe insanlar ne yaşayabilir ne de savaşım verebilirler. 19. yüzyıl başlarında Hegel, bir kez özgürlük düşünü insanların kafasına girdi mi artık dünyada hiç birşey onu oradan çıkaramaz, diye yazıyordu. Hegel ile birlikte, bir kez insanlar daha iyi ve daha gerçek bir yaşam düşünlerini edindi mi, bu yönde daha ileri gitme-

dikçe asla durmayacaklardır, diyebiliriz. Bu nedenle, bir yaşam düzeyine erişildiği zaman, yeni koşullar, yeni sorunlar, yeni olanaklar ve daha ileri özlemler bulunacaktır. Savaşım hiç durmaz, ama yönü uzun erimde saçma istemlerle, hayalle ya da kaprisle belirlenmez. Bu yön insanın doğası, yaşadığı koşullar, umutlarını ve özlemlerini koşullayan maddi ve toplumsal güçlerle belirlenir.

İKİNCİ BÖLÜM

AHLAK YARGILARI VE OLUŞUMLARI

İnsan tek ahlaksal hayvan olabilir ama bu onun yaşamındaki herşeyin ahlak kapsamına girdiği anlamına gelmez. Farklı tarihsel koşullar altında ahlakın alanı ölçülemez derecede daralıp genişleyebilir. Teokratik bir toplumda, Tanrıya adanmış tüm bir toplum yaşamı ile birlikte yeraldığı tanımlanan, ahlak alanı dışında çok az şey kalır ya da hiç bir şey kalmaz. Bu, Campenalla'nın *Güneş Ülkesi* ya da More'un *Ütopya*'sı ve Cenova'da Calvin'in Diktatör'lüğü, Matherler yönetimi altındaki New Englend, ya da İsrail devletindeki siyonist bir cennet ülküsü gibi kurgu yapıtları ve olgularda kolayca görülebilir.

Ahlak yargısına ne konu olur, bunun nedeni nedir?

Ahlak bakımından tarafsız ya da kayıtsız olma anlamında davranışımızın büyük bölümü ahlak alanın dışında yer alır. Bir kimsenin bıçağı ya da çatalı nasıl tuttuğu belli bir çevrede önemli bir görgü yargısı olabilir ama ahlakla hemen hemen hiç ilişkili değildir. Giysi ayrıntıları ya da toplumsal incelik yoksunluğu açısından bir kişiyi kaba ya da inceliksiz diye damgalayabiliriz ama

ona ancak ahlaksız olan bir züppe ahlaksız diyebilir. Ev işlerinde titizlik ve bir kişinin evini düşünmesi ve süslemesindeki zevke dünyanın çoğunluğunca ahlak bakımından tarafsızlıkla bakılır. Konuşmada dilbilgisinin kötülüğü ya da sözcüklerin yanlış kullanılması bir eğitim yoksunluğunu ya da aydın oluşta noksanlığı gösterebilir ama asla ahlak kusurunu göstermez. Bir testereyi kullanışı, çekiç sallayışı, ya da kürek kullanışı için bir kişiye aptal denebilir ama bunlar dolayısıyla ahlaksızlıkla suçlanmaz.

Her ne kadar böyle ayrımları hergün çözmekteysek de bunlar hiç bir zaman mutlak değildirler. Görünüşe göre ahlak içine girmeyen eylemlerde bile, onları görgü ya da gelenek ve ahlak arasındaki sınırlardan öteye taşıyan, yer, zaman, ve durum koşulları vardır. Genç bir adamın kaba olması ile kadın olarak bir kadına saygısızlık göstermesi arasında çok ince çizgiler vardır. Bilgisizlik ya da küçük görme nedeni ile başka bir ırk ya da halkın gelenek ya da adetlerine saygısızlık ırk ya da ulus şovenizminin sonucu olabilir ve bu nedenle ahlak yargılamasının konusu olabilir. Öte yandan, en zarif tavırlar, bir kimsenin ötekine gösterdiği görünüşe göre en içten saygı, kendinden «aşağıdakilere» duyduğu hor görmeyi saklayan basit bir yapmacık olabilir. Bireyler üzerine önemli ahlak yargıları özel eylemlerden çok, tüm yaşam yönelimiyle bir kimsenin arkadaşlarıyla toplam ilişkileri, ve onlara takındığı tavırla ilgilidir. Önemli olan nokta, bireyin arkadaşlarıyla ilişkilerinde yaptıklarından ahlakça farketmeyenler ile açıkça ya da kapalı biçimde ahlak tutumlarını belirtenler arasında ayrım yapabilmektir. Bu ikinciler bir kimsenin kendisinin olduğu kadar öteki insanların da «iyiliğini» etkileyen güdüler, düşünler ve eylemlerdir.

Ahlak yargıları alanını ilgilendiren ikinci bir sorun, bunların, bireyin güdüleri ya da kişisel davranışının alanından daha geniş bir alana uygulanabilirliğidir. Burjuva

protestan ahlakının klasik ilkelerini formüllendirirken Immanuel Kant dünyada iyi bir iradeden başka hiç bir şey iyi değildir, diye öğretiyordu. Bu, bireyin ereklerinin, özlemlerinin, umutlarının ve istemlerinin toplamı - bireyin kendini çevreleyen kültürdeki toplam deneyiminin sonucudur. En iyi durumuyla, Kant'ın ilkesi iradeyi tüm kişilikten ayırır ve «niyeti iyiydi» ahlakı içine kolayca sokulabilir. Ama daha önemlisi, biz basit birey iradeleri ya da ayrı ayrı insanlar dünyasında yaşamıyor, gerçekte sonsuz karmaşık karşılıklı ilişkide bulunan en farklı türlerden birçok insanların dünyasında yaşıyoruz. Ve, Kant'ı bilmezlikten geldiği, bu «iyi» ilişkilerin herhangi ve bütün bireysel kişilerin «iyi iradeleri» nden ahlak bakımından daha da temel birşey olabildiğidir.

İnsanlar birbirlerine yardım edecek mi yoksa birbirini sömürecek, birbiriyle işbirliği yapacak mı yoksa birbirinin açığından yararlanacak biçimde mi ilişkilidir? ilişkilerinde onlar yalnızca örgütsel karmaşıklar değil toplumsal yasalar ve ahlak değerleri de oluştururlar. İnsanlar, içinde yaşamın gereklerini üretmeleri gereken yalnızca bir ya da başka tür bir toplumda yaşayabilirler. İnsanlar böylece toprağı sürmeli, mallar üretmeli, köyler ve kentler yaratmalı, kurumları oluşturmalı, savaşmalı, kitaplar yazmalı ve iyi yaşamın ahlak teorilerini yaratmalıdırlar. Ama bütün bunları, basit bireyler olarak değil, toprağa, üretim aletlerine, ve yaşamın gereklerinin dağıtımına karşı farklı ilişkileri olan gurup ya da sınıfların üyeleri olarak yaparlar.

Kant'ın ihmal ettiği, ürünlerinin - kentler, devletler, uluslar, aile biçimleri, tarlalarda, madenlerde ya da fabrikalardaki çalışma koşullarının - olduğu kadar insanların ya da kurumların bu ilişkilerinin, bireylerin «iradeleri» ya da güdüleri derecesinde, ahlak yargılarının konusu olduğudur. Modern kentin gettoları ve gecekonduları gibi, örneğin, Meksika ve Peru'nun maden ocaklarından altın

ve gümüş çıkarttırmak için İspanyolların kızılderilileri içinde bulundurduğu koşullarda ahlak yargılarının konusudur. Ne denli farklı olursa olsun her ikisi de bir toplumsal sınıfın bir başka sınıf pahasına yaşadığı süreç içinde olmaktadır. Her ikisi de insan yaratısıdır ve «olmamaları gerekliydi» diyebileceğimiz koşullardırlar. Eğer insanların yaşadığı ve çalıştığı durumlar - insanlar tarafından yaratılmış durumlar - insanları hayvanlaştıracak, insanlıktan uzaklaştıracak ve onları yabancılaştıracak gibiyse, bunlar ahlak yargılarının konusu olurlar ve ahlaksızlık olarak ilan edilebilirler.

Tarımsal yoksul alanlar ya da meyva ve sebze toplayan göçmen işçilerin yaşama koşulları gibi gecekondular ve modern ulaşım sistemine de doğal olay olarak bakma eğilimi geçerlikteki ahlakın körlüğüdür. Bunlara kuraklık, kasırga ya da hastalığa baktığımız gibi bakma durumundayız. Ancak bunlar çok büyük ölçüde farklıdırlar. Birinciler insan düzenlemelerinin sonucu, ikinciler ise doğal ve insansal olmayan güçlerin sonucudur. Ama o zaman şu tedirgin edici soru ortaya çıkıyor: Bu ikisi arasında çizilebilecek açık ve değişmez bir çizgi var mıdır?

Bu iki sınıf olay arasındaki ayrım, R. H. Tawney'in *Din ve Kapitalizmin Yükselişi*'nde belirlediği gibi, tarihsel ve toplumsal olarak görece bir ayrımdır: «salgın hastalık ve açlık doğanın koyduğu zorunluklar olmaktan çıkarken bunları politik açıdan yeniden yerleştirdiler» (s. 76).

Hastalık ancak son zamanlarda bir ahlak sorunu olmuştur. Çok önemli bölümlerde hastalık, şimdi, doğal güçlerden çok insanın toplumsal ilişkilerindeki sınırlamalar aracılığıyla sürüyor. Eğer acı çektiren, öldüren ya da sakatlayan bir hastalık önlenebilirse de aldırmazlık, kayıtsızlık ya da çıkar çevrelerinin etkisiyle önlenmiyorsa, o zaman bunun süren varlığı bir ahlak sorunudur.

Bulut tohumlama, sulama projeleri ve okyanus suyunun tuzdan arındırılması yoluyla kuraklığı ortadan kaldırmak için şu anda bilinen ve işleme konabilen bütün olanaklar ile, yetersiz su, dolaysıyla insanların acı çekmesi dünyanın bir çok bölümlerinde önlenebilir. Eğer bu böyleyse, su yetersizlikleri doğal olay olmaktan çok temelde ahlak olayıdır. Eğer kuraklık felaketini önlemek için gerekli bilgi ve teknikler varsa, ilgi yoksunluğu ya da ekonomik çıkar yoksunluğu gibi toplumsal düşünceler nedeniyle kullanılmıyorlarsa, o zaman bunların ahlaksızlık olduğu, «olmamaları» gerektiği söylenebilir. Aynı biçimde, gelişmemiş ülke halklarının kısa yaşam süreci gibi, New York Harlemindeki daha yüksek ölüm oranı da uzun süredir ahlaksızlık olmuştur. Hiçbir zaman tümüyle doğal olay olmayan, böyle kitlesel kötülükleri doğal olay olmaktan çıkmışlardır, ama varolan toplumsal ilişkilerin ürünü olmayı sürdürüyorlar.

AHLAKIN ALANINI GENİŞLETME

Ahlak böylece bilim ve teknoloji ile sıkıca ilişkilidir. Bilim ve teknoloji insanın doğal çevresi üzerindeki egemenliğinin olanaklarını genişlettikçe ahlakın alanı da genişler. Aynı zamanda ahlakın alanı insanın yoldaşlarıyla özellikle iyi yaşam için gerekli gereçlerin ve bollukların üretimi ve dağıtımı ile ilgili olan kişilerle ilişkilerinin denetim olanağıyla da artar. Kısacası, ahlakın alanı da insanın hem doğa ile hem de toplumsal kurumlar ile durmadan artan denetleme ve yönetme yeteneğiyle genişler.

İki ilke ortaya çıkmaktadır. Birincisi ahlak yargılarının yaşamın niteliği ile ilgili konulara, yani, ne tür yaşam sürdürdüğümüzü ve ne tür insanlar olduğumuzu etkileyen konulara sınırlı oluşudur. Yaşamımızın araçları ve amaçlarına ve doğuştan gelen olanaklarımızın gerçekleştirilmesine göreli olarak ilişkili olmayan yaşam konularımız ahlak alanı içine girmez. İkinci ilke ise olgusal

ve olanaklı denetimimiz içinde olmayan yaşam konularımızın doğal olaylar, yasal olarak hala adlandırıldıkları şekliyle «Tanrının eylemleri» oluşu ve ahlak yargılarına konu olmayışıdır. Ancak insan denetimi içine giren olaylar ahlaklılık ahlaksızlık diye yargılanabilirler.

Bu ilkelerin birincisinde belirli toplumların adetleri ve töreleriyle ilişkili olduğu gösterilmişti. İkincisinde ise bilimsel bilgi aşaması ve ona eşlik eden teknoloji ile ilişkili olduğu hemen anlaşılabilir. Bu nedenle, insanın toplam doğal ve toplumsal çevresini denetlemeyi artırma olanağı genişledikçe ahlakın alanı da genişler. Bir zamanlar temelde doğal bir koşul olan şey, onu insan amaçlarına göre değiştirme araçlarını buldukça, bir ahlak sorunu durumuna gelir. Yetersiz beslenmeden yetersiz eğitime, kötü konuttan aşırı nüfusa, bütün insanlık sorunları uyumlaştırılmış toplumsal eylemle çözülebildikleri zaman doğal olaylardan ahlak sorunlarına dönüşürler.

Daha önceleri ahlak alanı içinde bulunmayan yaşam koşulları, böylece, *insan* çabasıyla değiştirilme konusu yapıldıklarında onun alanı içine girebilirler. Kent gecekonduları ve afete uğramış kırsal alanlar artık şeylerin doğasındaki denetimlenemez durumların değil toplumsal ilişkilerin sonucu oldukları sürece ahlak sorunları durumuna gelmişlerdir. Eğer yaşamın niteliğini önemli ölçüde ilgilendiren bir şeyi yapabileceksek de toplumsal ve ekonomik nedenlerle, ya da kayıtsızlık ve duygusuzluktan yapmazsak, o zaman herhangi «görev suçları» kadar «ihmal suçlarımız» da ahlakın alanı içine girer.

Geniş, uzun erimli kamu iyiliği ile çıkar çevreleri arasında karşıtlık olduğu sürece teoride ve pratikte ahlaksal çelişkiler olmaya devam edecektir. Özel girişim güçlerinin çıkarları uzun süredir su baskını denetiminin kendi koşulları çerçevesi dışında olmasına karşı olmuştur. Farklı toplumsal - ekonomik grupların ahlak sorunlarını

çok farklı gözlüklerle gördüklerini kavramak için, yalnızca, petrolün kıyıdan uzak olması, kamu arazisi ayrımları ve ulusal ormanlar, ya da ahlak bozucu şeylerin ayrımsız kullanılması üzerine politik savaşları anımsamak yeter. Toplum çelişen çıkarları olan farklı gruplar ya da sınıflara bölündüğü sürece hem ahlakın alanı ile ilgili farklı düşünler hem de farklı ve karşıt ahlak yargıları bulmayı bekleyebiliriz. Uzun süredir toprağa fabrikalara ve içinde yaşadığımız evlere sahip olanların toprağı sürenler, maden ocaklarında ve fabrikalarda çalışanlar, evlerin ve apartman dairelerinin kiracısı olanlara göre dünyayı karşıt biçimde gördükleri anlaşılmıştır. 1787'ye Philadelphia'da A.B.D. Anayasası'nın savunması için John Adams'ın yazdığı gibi, «mülk sahipleri ile mülksüzler toplumda daima farklı çıkarları oluşturmuşlardır... Ve (bunlar) farklı duygular ve görüşlerle hareket eden onları farklı sınıflara böler.

SINIFSAL EĞİLİM VE AHLAK YARGILARI

Eğer bu böyleyse, o zaman iyi yaşam ve onu başarmanın araçları ile ilgili yargılarda sınıfsal eğilimi sözkonusudur. Köle sahipleri daima köleliğin ahlak bakımından doğru olduğunu düşünürlerdi, ve eski dünyadan modern dünyaya dek onlar konumlarını haklı göstermek için sayısız nedenler bulmuşlardır. Feodal ağalar ve onların şimdiki mirasçılarının, hâlâ feodal ve yarı - feodal olan dünyanın çoğu bölümündeki toprak ağalarının, sabit ya da göçer durumdaki milyonlarca serfin ve gündelikçinin, ya da basit köy emekçisinin emek ve alınteri ile yaşamak için benzer «ahlaksal» nedenleri vardır. Modern sanayiciliğin kapitalist sınıfı yağmacı öncüllerinden hiç geri kalmamaktadır. Kapitalistlerin sloganı «iş iştir» diye ve onlar için aşkta, savaşta ve sanayi ticaret girişiminde herşey mubahtır. Borsa tamamen kişi - dışıdır ve bir elektronik bilgi - sayarın nesneliğiyle işler görünmektedir. An-

cak borsa dalgalanmalarının ve mısır, pamuk ya da soya fasulyesinin geleceğinin gerisinde ekonomik dünyadaki ahlak ilişkileri, tümüyle sınıf çıkarlarınca denetlenen insanlar vardır. Onlar için, işçiler ve onların yaşam koşulları ancak bir üretim ve kâr aracıdır. Onlar işçilerin gereksinimlerine bile, otomasyon aracılığıyla olanaklı olan en hızlı biçimde ortadan kaldırmayı umdukları, esef değer bir zorunluk olarak bakarlar. Öğretmenler, doktorlar, sanatçılar ve bilim adamları da içinde, işçiler, köylüler ve yaşamak için bütün çalışanlara kendi başlarına bir amaç değil bir araç olarak bakılır.

Modern ocaklarının, imalathanelerin ve fabrikaların sahiplerinin ahlak düşünleri ile halkın geri kalan kısmının ahlak düşünleri arasında böyle bir çelişme durumunda, işçilerin ve bağımsız orta tabakaların taraf tutmaları gerektiğini anlamaları kaçınılmazdır. Bir seçenek şimdi kapitalistlerin ve emperyalistlerin benimseyebilecekleri tümüyle insancıl bir ahlak olduğu budalaca kuruntudur. Frank Buchman'ın Ahlak Silahsızlanması programıyla Oxford Hareketi bu yaklaşımın iyi finanse edilen ve hemen hemen dünya çapındaki örneğidir. Ancak, kapitalist dünyanın önderlerinin ahlaksal ilerlemelerini etkilemekten çok boş sloganları gevelemek için yorgun işçi önderleri ile saf aydınları kazanmayı başarmış görünüyor «Sınıflar üstü» bir ahlak, kuzu ile yanyana yatan kurt ahlakı, yönünde bu girişim için sayısız örnekler verilebilir. Ama ahlakın bugün sınıflı toplumun ilk başlangıcında olduğu kadar partizan olduğu olgusu sürmektedir. *İyi* ve *kötü*, evrensel insanlık iyiliğine çok az ilişkisi olan sınıfsal terimler olmuşlardır. Ama bu iki temel yan arasında çok önemli fark vardır: Mülksüzlerin eğilimi insanın insan tarafından yeni sömürülme biçimlerini aramak değil, doğa kaynaklarının birleşmiş bir insanlıkça ortak kullanımı uğruna, insan sömürülmesinin bütün biçimlerinin ortadan kaldırılması içindir.

Söylenmiş olanlar hiçbir zaman sınıf çizgilerini kesen tarihsel içerikli ahlak ülküleri olmadığı anlamına gelmez. En farklı toplumsal koşullar altında, farklı sınıflar insanların nasıl yaşayabileceği ve nasıl yaşaması gerektiği ve insanın insana nasıl davranması gerektiği üzerine ülküler yaratmışlardır. Ama komşumuzu kendimiz kadar sevmemiz Altın Kuralı, sınıfsal, ulusal ve öteki farklılıklar nedeniyle insanların insanlar üzerine getirdiği felaketleri hiç bir biçimde ortadan kaldırmamıştır. Tümüyle insancıl bir ahlakın ülküleri en çok gereksinildikleri zamanlar olan tam da savaşım ve değişme dönemlerinde büyük çoğunlukla zayıf ve geçersiz olduklarını kanıtlamaktadırlar. Artık, çalma nedeniyle insanların ellerini kesmiyoruz ama Mississippi'de kaydolup oy kullanmak isteyen zencilere yardıma giriştikleri için insanlar kurşunlanıyor ve öldürülüyorlar.

Ancak kişiler arası ilişkilerin dokusuna giren insanlık ve dürüstlük ülküleri gene de vardır. Engels'in söylediği gibi, sınıflı toplumda bile ahlakta ilerleme olmuştur. Ancak sorun varolan sınıfsal ilişkilerde kök salmış, derinlere ulaşan toplumsal yaşam modellerini zorladıkları an ahlak ülkülerin'in kullanımının yetersiz kalmasıdır. Bütün «en iyi» insanlar ilke olarak şiddetten tiksinir, ama yönetici sınıf şiddete ancak sömürülenler onlara karşı kullandıkları zaman gerçekten karşı çıkmaktadır. Kundakçılık, dinamitleme ve adam öldürme savaşım araçları olarak ancak Güney'in tutucu ırkcıları gibi insanlar tarafından açıkca onaylanmaktadır, ama top, napalm bombaları, ve kimyasal savaş, «serbest - girişim» dünyasının anti - emperyalist hareketler ve sosyalizme karşı savaşımında uygun silahlar olarak resmen kabul ediliyorlar. Ulusal kurtuluş için sömürge halklarının herhangi etkin savaşımına karşı bütün kitle öldürüm yöntemleri onaylanıyor.

Gerçek insan durumuna gelmek için dünyanın henüz gideceği uzun bir yol var ve sınıf savaşımı geçmişe ait

bir şey olmaksızın ve dünyanın kaynaklarının özel mülkiyeti ortadan kaldırılmadan, yeryüzü ve onun ürünleri toplumsal olarak tümün çıkarlarına uygun yönetilmeden dünyanın bu hedefe doğru dikkate değer bir biçimde hareket ettiğini görmek olanaksızdır. Tümüyle insancı ahlakın ögeleri evrimden geçmiştir, ve bir sonraki bölümde görüleceği gibi bugün hızla evrimden geçmektedir, ama böyle bir ahlaka şimdi sahip olduğumuzu varsayanlar ya kördürler ya da ikiyüzlüdürler.

Pazar günleri zenginler «Bütün Nimetlerin Kaynaklandığı Tanrıya Övgü» diye ilahi söyleyebilirler, ama onlar haftanın kalan günlerini Tanrı'nın nimetlerinin yeterli miktarda kendi yönlerinde akmasını sağlamaya ayırırlar. İnsanlığın iyiliği, «en büyük çoğunluğun en büyük iyiliği» İktidar Seçkinleri'nin hedefi olamaz. Seçkinler ancak iktidarlarını korumaya ve seçkin olarak kalmaya kendilerini verebilirler. Yoksulluk ve ıstırap çekilen alanlar Birleşik Devletler'de her seçim yılı yeniden keşfedilmekte, ama insanlık refahından çok kârlara kendini adayan bir toplumda bunların ikisi de sürekli durumda kalmaktadır. Kapitalizm, bütün sadakalara karşın, asla yoksulluğu ortadan kaldırmak için değil, yönetici sınıfı zenginleştirmek için tasarlanmıştır. Yönetici sınıfın üyeleri özel mülkiyet sistemlerini sürdürmenin en iyi yolları konusunda büyük ölçüde uyuşmayabilirler, ama yurtta ya da yurt dışında tehdit edildiği zaman, insan yaşamı pahasına olduğuna bakmaksızın, onu korumanın zorunluğunda her zaman uyuşurlar. Guatemala'da, Küba'da, Kongo'da ya da Güney Vietnam'da olsun, emperyalist çıkarlara karşı çıkılınca bütün öteki düşünceler geçersiz olmaktadır.

Her Noel döneminde *The New York Times* «En Düşkünlere Ait 100 Durum» kampanyasında keşfettiği insanların yaşamlarının korkunç, kötü durumları üzerine duygusallaşmaktadır. Öyküleri zalimce yürek paralayıcıdır, ve yardım göndermek için binlercesini harekete geçirir.

Etkilenenlerin sıcak duyguları övgüye değer, ama onların toplumsal anlayışlarının genişliği ve ahlak yargılarının derinliği pek de övülemez.

Dünyanın en varlıklısı olan toplumumuz yılın her günü böyle kişisel ve ailesel trajedilerin onbinlercesini üretmektedir. Bunlardan bir avuç kadarına yardım etmek için duygulanmak, bu sefaleti sürekli olarak yeniden üreten ekonomik ve politik ilişkiler sistemi üzerine ciddi toplumsal çözümlemenin ve zeki ahlak yargılarının yerini alamaz.

New York kenti Refah Departmanı'nın Haziran 1964 tarihli üç aylık raporu kurtarım meblağının durmadan yükseldiğini ve «herhangi bir iyimserliği haklı kılacak hiçbir şeyin ufukta gözükmediğini» göstermektedir. Bunun eşi görülmemiş ve artan «bolluk» yıllarından sonra olduğu anımsanmalıdır. Rapor kötüleşen eğilimlerin... eğer kent tam iş bulmaya, yeterli asgari ücretlere, yeterli bir konut programına sahip olursa, tersine çevrilebileceğini» öneriyor *(The New York Times* 20 Ağustos 1964). Rapor ayrıca birçok bölünmüş aile durumlarını ve azınlık gruplarına (Zenciler ve Puerto Ricolular) karşı konut ayrımı yapma kaçamaklarını ve düz işçiler için çok yüksek kiraları belirtiyor. Bu olabildiğince iyi ama ahlakça kavrayış sahiplerinin birçok başka sorular da sorması gerekir. Niçin ücretler bu denli düşük? Niçin kiralar böylesine yüksek? Neden azınlıklara karşı ayrım vardır? Rapor bir parça safçadır. İşler insanlara iş bulmak için mi yoksa kâr elde etmek için mi yaratılıyorlar. Evler insanların gereksinimi olduğu için mi yoksa yatırımlarından sahiplerinin beklediği geliri üretmek için mi yapılıyor ve kiralanıyorlar? Ahlak - yargısı sanık kürsüsüne getirilmesi gereken özel mülkiyet kurumudur, çünkü o insanın yarattığı ve insan eylemince değiştirilmeye konu olabilecek bir insan ilişkisidir.

Bazılarının özel çıkarlarını ötekilerin çıkarlarına nesnel olarak karşı olduğu bütün alanlarda - bu tüm sınıflı toplumda temel olan bir koşuldur ve sosyalizm tarafından otomatik olarak ortadan kaldırılamaz - ahlakın alanın içine neyin girdiği gibi ahlak yargıları ve teorileri yalnızca değişmezler ama aynı zamanda karşılıklı uyuşmazlık eğilimindedirler bireysel kişinin değerinden ülküsel toplumun ne olması gerektiğine dek her sorun böyle yargılara varanların sınıf ya da kast kanunları tarafından olduğu kadar var olan toplum türü ve insan ilişkilerinin yapısı tarafından da koşullanır.

TAM İNSANCIL BİR AHLAKA DOĞRU

Tümüyle insancıl, sınıflar üstü bir ahlak işlenmesi gereken ama şu anda tadılmamakta olan bir gerçekliktir. Üstelik bu ötekileri sömürerek yaşayanlarca kavranması bile olanaksız olan bir şeydir. Onlar kavrayabildiklerini düşünebilirler, ama eski köle sahiplerinden bugünün yeni petrol milyardcilerine dek, onlar kendi ekonomik ve sınıfsal çıkarlarını aşan daha yüksek bir insan iyiliğinin ülküsüne bile sahip olamazlar. Geleceğin ahlakı, ancak varolan düzende hiçbir zaman bir çıkar ardında olmayan, ya da bunun ardında olmuş olsa bile, bundan ahlak ve aydın oluş nedenleri ile vazgeçenlerce kavranacak ve başarılacak bir hedef olabilir. Ancak başkaları pahasına hiç bir zenginlik, hiçbir iktidar ya da mevki ardında olmayanlar tüm insancıl bir ahlaka sahiptir denebilir.

Yaşamın niteliğini ve insanın yeteneklerini geliştirme olanaklarını etkileyen her durum ve koşul, her kurum ve eylem ahlakın alanı içinde bulunur. Ve bu alan tarihle ve insanın fiziksel dünyaya egemenliğinin artışıyla gelişir. O aynı zamanda insan ekonomi ilişkilerinin ve onlar üzerine kurulan toplumsal kurumlara ait bilginin artışıyla da gelişir. Çünkü böyle bir bilgi ile insanın, amaçlarını gerçekleştirmek için, onları denetleme ve kullanma yete-

neği büyür. Bir zamanlar yaşamın ürünlerinin ve bolluklarının üretimi ve dağıtımını sürdürmek için ileri bir ilişkiler sistemi olan kapitalizm herkes için bolluklu bir yaşam vaadini yerine getirememiştir. Bernard Shaw'ın bir kezinde kapitalizme insan usunun kavradığı en büyük ütopya dediği söylenir.

Zamanımızda bir çok insan sınıflı toplumun çağlar boyu süren sorunlarını hemen ve otomatik olarak çözdüğünü varsayarak sosyalizmin bir ütopyasını yapmaya eğilimlidir. 1917 devriminden az sonra Lincoln Steffens Sovyetler Birliği'nden şu övgücü sözlerle döndü: «Geleceği gördüm, işliyor.» Ne yazıkki, «gelecek» o zaman yalnızca embiriyo halinde görülüyordu ve henüz «işlemiyordu». Ancak Lenin gibi Steffens de, 1920'nin tüm sefaletine karşın, toprağın ve üretim araçlarının kamu mülkiyetinde oluşunda yatan *olanakları* gördü. Ancak çok sık olarak devrimci toplumsal değişim tarihinde insanlar vaadi gerçek sanmışlar, ve ülkülerin gerçekleşmesi olanağı ancak başlangıçtayken ülkülerinin gerçekleştiğini var saymışlardır. Toplumun herhangi, yani, devrimci biçimini ülküselleştirme, toplumun kurulması sürecinde önceden görülemeyen güçlükler doğduğu için, hoşnutsuzluk ve düş kırıklığı yaratma tehlikesini taşır.

AHLAK VE SOSYALİZM

Başka herhangi toplum biçimi gibi sosyalizm de temel toplumsal - tarihsel sorunları çözme yeteneğinin koşulları içinde, iyi ya da kötü, daha iyi ya da daha kötüdür. Sosyalizm tamıtamına ve ancak, ne üretildiğinin ve nasıl üretildiğinin saptanmasına kâr güdüsünü ortadan kaldırarak, tüm üretimin ortak iyilik için akılcı denetim altına alınabildiği ölçüde iyidir. Ancak şunları yapabildiği ölçüde iyidir: (1) bütün halkın maddi ve kültürel düzeyini yükselttiği; (2) kollektif insanlığın ekonomik, politik ve toplumsal ilişkilerini zeki denetim altına alma

yeteneğini artırdığı; (3) bilimlerin geliştirilmesi ve bunların insanlık yararına kullanılmasını daha önceki herhangi başka bir toplum biçimini yapabildiğinden daha net ve süreli kılabildiği; ve (4) bilimler ve sanatlar aracılığıyla insan yaşamının nasıl olabileceği ve nasıl olması gerektiği üzerine yaşamın ve ülkülerinin daha yüksek düzeylerini formüllendirip başaabildiği ölçüde.

Sosyalizm ya da komünizm her - derde - deva değildir, ünlü bir anti - sovyet kitabının adıyla «başarısız Tanrı» hiç değildir. O basitçe teorik kuralcılarının ve uygulayıcı önderlerinin uslarında, kapitalizmin son ve en yüksek biçimi olduğu soyguncu ve sınıflı toplum batağından toplumun ileri doğru attığı bir sonraki zorunlu adımdır. Sosyalizm ya da komünizmin uzun erimli hedefi insanın insan tarafından sömürülmesini yok etmek ve dolayısıyla bütün insanlar için daha yüksek bir yaşam düzeyi kurmaktır. Onun destekleyicileri ancak bu yolla insanlığın en yüksek ahlak ülkülerinin başarabileceğine ve bunların daha da geliştirilmesinin sağlanacağına inanırlar. Sosyalizm ve komünizm altında ahlakın alanı, insan yaşam ve deneyiminin daima daha geniş alanlarını kapsayacak biçimde gelişebilir. İnsanlar tam yeteneklerinin ne olduğunu hiç bilmemişlerdir, çünkü yalnızca bir azınlık bu gizil güçlerin geliştirilmesinin ön koşullarına sahip olmuş ve bunlara ancak insanların aşırı çokluktaki yığınlarını maddi ve kültürel olarak sefil ya da en iyi durumda bile can sıkıcı ve tek - düzeli yaşam sürdürmeye zorlayan koşullar altında sahip olmuşlardır.

Karl Marx bir kezinde toplumun sosyalist dönüşümü ile insanın tarih öncesi çağının sona ereceğini gerçek insan tarihinin başlayacağını söylemişti. Kuşkusuz, bununla insanın sosyalizmle kendi tarihini bilinçli ve akılcı olarak yapmaya başladığını söylemek istiyordu. Aynı şey ahlak için de söylenebilir. Sosyalizm halk yığınları için yalnızca geçmişin en iyi ahlak ülkülerini gerçekleştirmeye

başlamanın fırsatını ortaya çıkarmaz, ama aynı zamanda ve hatta daha da önemlisi, sınıflı toplumun bütün sınırlmalarından kurtulmuş, doğa ve insan yaşamı dünyasının bütün alanlarının artan bilgisi ve değerlendirilmesi ile zenginleşmiş yeni ahlak ülküleri yaratmaya başlamanın da fırsatını ortaya çıkarır.

Bütün böyle ülkülerin tümüyle gerçek - dışı olduğunu söyleyen birçoklarının bulunduğu kabul edilmelidir, çünkü onlar «günah içinde doğmuş ve günah içinde ana rahmine düşmüş» insanın temel doğasını bilmezlikten gelirler. Onlar için insan, doğasının biyolojik sınırlamalarının batağına umutsuzca batmıştır, hayvan atalarınca, saf bencilce kendine çalışmaya mahkum edilmiştir. O daha iyi bir şeyi umut edemez ve planlayamaz. Kendi türünü aşırı ölçüde üretmeyi sürdürecektir, der bu kötümserler, ve onun doğuştan gelen eğilimlerine karşı eylemde bulunacak hiç bir şey yapılamaz. Daha sonraki onyıllarda o umutsuzca yeryüzünü aşırı nüfusa boğacak, doğal kaynakları helak edecek, doğuya olan ilişkilerinin tüm duygusunu yitirecek ve tüm gelecek ilerlemeyi olanaksız kılacaktır. Ahlaka ve ilerleme olanağına yönelik böyle bir yaklaşım saf akılcı tartışmalarla iyi yöne çekilemez. Dünyanın daha iyiye gideceği *kanıtlanamaz.* Ama böyle bir olanaklı kuşku durumunda ne yapmalıyız? İnsanın Düşüşü Yahudi - Hıristiyan efsanesini tartışırken Thoreau bunu çok güzel yanıtlamaktadır. «Böylece insan», diyordu, «insanın düşüşünü konuşarak sırtüstü yatacak, ve ilerlemek için hiç bir çaba göstermeyecektir.»

Gelecekteki ilerleme kanıtlanamaz ve mutlak olduğu da pek söylenemez. Ama dünya değerler üretmiş ve üretmektedir, bir kezinde Waldo Frank'ın dediği gibi, bir dünya, üretmiş olduğu ama «farklı bir yapıyı gerektiren» değerlere dayanarak yaşamaya başladığı an «ölür».

İlerlemeyi başaramamanın emin bir yolu doğruluk, özgürlük, eşitlik ya da adalet gibi böylesi ahlak değerle-

rini, onlar için savaşım verilecek istem olmalarından çok, varolan durumlar olarak düşünmek ve konuşmaktır. Böyle bir yaklaşım toplumsal dura'klama ve ahlaksal ikiyüzlülükle son bulur. Şimdiki ya da başka herhangi bir «özgür dünya»nın yanlış ad, ve terimlerde bir aykırılık oluşunun nedeni de budur. Böyle ahlaksal terimlerin, şeylerin varolan bir durumunun betimlenmesi olarak değil, ancak istemler olarak anlamı vardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞİŞEN BİR DÜNYADA DEĞİŞEN AHLAK

Zamanımızın dünya çapında ekonomik, toplusal ve politik devrimleriyle birlikte bir ahlak devrimi de yer almaktadır. Bu sömürge ve daha önceki sömürge halklarının - dünyanın olanak tanınmamış ve gelişmemiş uluslarının - nimetlerinden yararlanamadıkları ama kurbanı oldukları sanayi devrimi istemlerinin tümüne ait bir parçasıdır. Dünyanın beşte dördünde hiç bir sanayi devrimi olmamışken, geri kalan beşte biri ise elektronik bilgisayarlar ve otomasyonla hızla gelen ikinci bir sanayi devrimi ile uğraşmaktadır. Makinalar görülmemiş bir ölçüde insanların yerini almakta ve büyük sayıda çalışan halk işsiz ve güvenceden yoksundur.

En ileri kapitalist ülkelerde birinci sanayi devrimi vaadini asla yerine getirmedi. *Komünist Manifesto*'larında Marx ve Engels'in belagatla kanıtladıkları gibi birinci sanayi devrimi daha önceki hiç bir toplumun imgeleyemeyeceği üretkenlik harikaları yarattı. Ama bu aynı ülkelerde o, aynı zamanda yoksulluk ve halk yığınları için ya müzmin ya da periyodik işsizlik ve sefalet getirdi. Aynı zamanda insanlığın çoğu ya hiç ya çok az yararlandı,

ve İngiltere, Fransa, Almanya ve Birleşik Devletlerin fabrikaları için ham madde üreticileri olarak yeni sömürülme biçimleri altına girdi.

19. yüzyılın sonunda Alfred Russel Wallace, *Harika Yüzyıl* adlı bir yapıtta yüzyılın «insanlık ilerlemesi tarihinde hiç görülmemiş bir maddi ve aydınca ilerlemeye tanık olduğu kadar, bir sonraki yüzyılın da eşit derecede yeni ve görülmemiş bir türde ve eşit derecede büyük miktarda ahlaksal ve toplumsal bir kabarış içinde bu ilerlemenin meyvalarının tümünü toplayacağını» yazıyordu. Wallace 19. yüzyıldaki bilimsel ve sanayi devrimini insanın toplumsal ilişkilerini dönüştüren başka tür bir devrimin izleyeceğine, bunun, üreticilerin bilim ve teknolojide başarılmış büyük ilerlemelerden kâr sağlamasını olanaklı kılacağına inanıyordu.

Kapitalist sanayi devrimi Batı Avrupa, Birleşik Devletler ve Japonya bölgeleriyle sınırlıydı. Hiç bir zaman da sanayi gelişmesi dünyanın öteki uçlarına genişletmek istenmedi. Feodalizm onun yararınaydı ve ileri sanayi dünyası birçok farklı biçimleriyle basitçe feodalizmi devraldı ve onu amaçları için kullandı. Ama toplumsal ve sanayisel devrim marksist teorinin bir ürünü ve iki dünya savaşının bir yan ürünü olarak geldi ve Darube'den Çin Denizi'ne dek yayıldı. Ama bu kez o sosyalist ekonomik ilişkileri ortaya çıkardı. Bunun sonucu, bugün çok farklı iki toplumsal ilişkiler sistemi insanların kendilerine bağlanması için yarış ediyor, kapitalizmde bağımsız, kapitalizm ile sosyalizmin çeşitli ara biçimleri üzerinde deney yapmaya istekli başka bir üçüncü dünya da var.

Bu savaşım içinde farklı ahlak değerli sistemleri ortaya çıkıyor ve bunlar farklı çizgilerde kesişiyor. Dünyanın çoğunluğu bir ya da başka tür aşiret biçiminden geçiş dönemindeki kapitalist - sosyalist ekonomi biçimlerine emperyalist egemenlik altındaki bir feodalizme dek giden bir aralık içinde ne kapitalist ne de sosyalisttir.

Ayrıca yalnız kapitalist ve sosyalist dünyalar arasında fark yok, aynı zamanda sosyalist dünya içindeki gelişmede de büyük bir farklılık var. Ancak bu ikinci farklılıklar, sanayi gelişmesini, dolayısıyla en azından halklarının çoğunluğu için sağlık ve eğitimde ilerlemeleri başarmakta olan halklar ve uluslar ile bir azınlığın tembellik ve lüks içinde çok büyük çoğunluktaki yığınların ise kölecesine yoksulluk ve eğitimsizlik içinde yaşadığı ülkeler arasındaki farklılıkların yanında önemsizdir.

DEĞİŞEN AHLAK KAVRAMLARI

Bu savaşım içinde ahlak değerleri derin değişmelerden geçiyor. Yeni ahlaksal istemler yapılıyor; eski ahlak kavramları yeniden tanımlanıyor. Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki bütün insanlar, öte yandan Birleşik Devletler'deki Zenci halk ve her yerdeki politik bilinçli örgütlü işçiler yeni ahlaksal istemlerde bulunuyorlar ve yeni bir ahlak teorisinin temellerini kuruyorlar. Düşünce ve eylemleriyle, şeylerin olması gerektiği gibi olmadığını söylüyorlar. Bütün İnsanlar için eşit haklar ve fırsatlar, sağlık hakkı, iyi konut, yüksek düzeylere dek özgür eğitim istiyorlar. Aynı zamanda hem kendi öz kültürlerini geliştirme hem de dünyanın birikmiş kültür hazinelerine ortak olma hakkını istiyorlar.

Dünya tarihinde ilk kez geniş halk yığınlarınca daha iyi bir yaşam için, ahlaksal bir hak, ahlaksal insanlık kalite olarak istemde bulunuluyor. New York Harlem'inde olsun ya da Mississippi'de, Brezilya'da ve Küba'da, Afrika'nın tümünde, Hindistan'da ve Güneydoğu Asya'da olsun hak tanınmamış halklar, modern bilim ve teknolojinin tüm insanlık için olanaklı kıldığı zenginliğe ortak olma hakkının isteminde bulunuyorlar. Onlar artık «cennet üzerine vaadkâr tanıtlarla» (Heinrich Heine) oyalanamazlar, burada ve şimdi yeryüzünün iyi şeylerinin etkin olarak ve yüksek sesle isteminde bulu-

nuyorlar. Tüm dünyada erkekler ve kadınlar doğaüstü ya da dünyevi biçimleriyle ahlaksal ikiyüzlülüğe son veriyorlar. Birşeyin iyi olduğuna inanmak onu istemek ve elde etmek için çaba göstermektir. Abraham Lincoln'un kölelik için dediği gibi: «Düşünebilirseniz, hiç kimsenin kendisi için istemeyeceği herhangi *iyi bir şey* düşünün.» İş hakkı, yaşamın iyi şeylerini yaratma ve paylaşma hakkı sayısız milyonların ahlaksal zorunluluğu durumuna gelmiştir.

Ahlak, diyordu Engels, asla insanın üretim güçlerinin izin verdiğinden daha yüksek olamaz. Üretim güçleri insana doğa üstünde daha büyük egemenlik kazandırıp yaşamın gereklerini ve bolluklarını giderek daha çok üretmeyi sağlayarak ilerledikçe, ahlak da yaşamın daha geniş alanlarını ve halkın sürekli daha çok kitlesini kucaklayarak ilerler. Kapitalizmin yükselişinde ve onun 17. ve 19. yüzyıllar arasında yeralan ve ona eşlik eden sanayi devriminde bunun klasik bir örneğine sahibiz. Feodalizmden kapitalizme bu geçiş zamanımızdan önce dünyanın tanık olduğu en büyük ahlak devrimini gerektirdi. Çağdaş dünya ahlak durumuna bakmazdan önce bunu incelemenin yararı vardır. Böyle yapmakla ahlak değerlerinin bazen kökten ve çarpıcı biçimde değiştiğini, bunların toplumun üretim güçleri ve ekonomik ilişkilerdeki değişmelere göre değiştiğini göreceğiz. Ayrıca herhangi belli bir zamanda egemen olan ahlak değerlerinin yönetici ekonomik sınıfın ahlak değerleri olduğunu ya da bu sınıfın değerleri ve egemenlik için savaşım veren sınıflar arasında gelişen değerler olarak keskin biçimde bölündüğünü de göreceğiz.

FEODAL AHLAKTAN KAPİTALİST AHLAKA

Avrupa feodalizminin ekonomik temeli esasta kapalı bir tarım ekonomisiydi. Ekonomik birim, örgütlenmeleri aynı türde olan malikhane ya da manastır, bu birimde

yaşamlarını sürdüren insanları beslerdi. Tükettikleri malları - giysilerini, evleri, aletleri - üretirdi. Lord ya da baş rahipten köylü ve serfe dek tabakalar halindeydi. Bu sınıf ilişkileri geçerlikteki üretim biçimini açıklıyordu. Serf ya da köylü, bir köle olmasa bile, lorduna çeşitli türlerde hizmetler ve borçlarla yükümlüydü ve bu koşullar altında onun toprağında yaşardı. Böylece en düşük sınıfın emeğine dayanan ve lorda borçlanılan belli çalışma günleri sayılanı (bazen haftada beş güne dek varırdı), lorda borçlanılan belli ürün miktarları, lordun sahip olduğu belli haklar vb. terimleriyle belirlenen bir sömürü piramidi vardı, bazı yerlerde bir serfden daha iyi durumda olan ama gene de topraktan daha değersiz olan *köylü* (villein) sözcüğünden gelen *kötü adam* (villain) sözcüğümüzde, o zamanların bir kalıntısı bize kadar gelir. Toplumsal - ekonomik bir ilişkiyi temsil eden bir sözcüğün bir hakaret sözcüğüne çevrilmesi hiç değilse bazı erdemlerin ve kötülüklerin sınıfsal kökeni ve içeriğini çok güzel açığa vurmaktadır.

Dünyevî ve kiliseye ait sömürücülerin iki rakip hiyerarşisi serfin emeği üzerinde savaşım verdi, kuşkusuz, o ne zaman kendini özgür kılmak ya da koşullarını iyileştirmek uğruna çabalasa onlar birleşirler. Kilise bütün dünyevî lordlar üzerinde egemenlik tasladı. Kilise içinde farklı bir hiyerarşi köylülüğü sömürdü, ama aynı biçimde. Gerçekten, en yüksek rahipler ve soylular çoğunlukla aynı aileleri temsil ediyorlardı - en büyük oğul toprağı ve babasının adını korurken daha genç olanı bir seçkinlik ve iktidar konumuna yükselmek düşünü ile kiliseye katılırdı.

Feodal sömürünün ikili doğası ikili bir ahlak sisteminde yansıyordu: Kilise'nin resmi ahlakı ve baronların layik ahlakı. Bu ikinci, at sözcüğünden gelen *şovalyelik* sözcüğü ile özetlenir. Şovalyece bir insan atı olan bir insandı ve at süren insanlar yasasına göre davranacağı varsayılırdı. Bu basitçe bir sınıf yasasıydı; bu yasanın üst

atlı sınıfa yönelik görevleri ile yayan yürüyen alt sınıfa (yayan piyonlar) yönelik görevleri çok farklıydı. Şovalye soylu kişilere nazik, ayaktakımına haşin olmalıydı ve leydileri korumalı ve genç kızlar üzerinede «ilk gece hakkını» kullanmalıydı. Feodal aşk romanları ve ozanların ezgileri bedensel dünevî, yürekli, kavrayıcı, serbestçe para harcayan ve serbestçe veren (çünkü elinden alınamaz arazilerin sahibidirler) büyük feodal mülk sahiplerinin ve onların ahlak yasalarının temel özelliklerini bize göstermektedirler.

Kilise ahlakı Augustine'den Aquinas'a dek çok az değişir. Bu dönemin ahlak kurallarını okuyarak ilk anda o zamanlar ne tür insanların yaşadığı, ya da içinde yaşadıkları toplum türü üzerine çok az düşün elde edilebilir. Gelişmemiş bir ticaret sınıfının doğuşu, toprak ve serflere sahip olan ama sözetmeye değer hiç bir parası olmayan topraklı soylulara zarar veren tefeciliğin (faiz almanın adı böyleydi) yasaklanışında, kuşkusuz, yansır.

Geçerli olan din - bilim tüm iyiliğin düzenli sıralama halinde yukarıdan geldiği hiyerarşik bir dünya sunar. Böyle bir dünya görüşü sabit toplumsal tabakalanışı, boyun eğmeyi ve serfliği zekice haklı çıkarmaya yarıyordu. Kilise ahlakı, baron ahlakı gibi, egemen bir sınıf ahlakıydı. Serfin gereksinimlerini ve özlemlerini belirten herhangi resmen kabul edilmiş bir yasayı aramak boşunadır. Serfin tek bir erdemi vardır: Çalışmak ve üstlerine itaat. Onun gereksinimleri ve istemleri hesaba katılmazdı, onun yaşamı öylesine az önemliyken hesaba katılamazdı da.

O günlerden bu yana insanlık uzun bir evrim döneminden ve birçok devrimlerden geçmiştir. Feodalizmden kapitalizme bu değişme din reformu ve modern çağın şafağındaki politik devrimin uzun kanlı yıllarının sonucudur. Bu, kuşkusuz yeni yönetici sınıfın özgürlüğünde bir artış getirdi. Tüccar ve ticaret sınıfının ve daha sonraları imalatcıların özgürlüğünü artırdı ve geçme vergisi alma,

ücretsiz çalışma yaptırma adalet satma ve «ilk gece hakkı» gibi kutsal hakları ellerinden alarak malikâne iordlarının (ve yüksek kilise adamlarının) özgürlüğünü azaltı.

Yükselen burjuvazinin bu yeni özgürlüklerinin serfler üzerindeki etkisi farklı oldu. Bazıları, dikkate değer olarak Hollanda'da, bağımsız çiftçi oldular. Ötekileri de kiracı çiftçiler olarak topraklarını korudular. Ama bir çoğu için kapitalizme geçişin etkileri feodalizmin onları üzerinde yaşattığı hiç değilse tek şey olan topraklarından olmak ve eğer yakalanmazlarsa açlıktan ölmek için özgür ve eğer yakalanırlarsa damgalanmak ya da asılmak için özgür serserilere dönüşmek oldu.

Bu yasal ve ekonomik değişmeler uyarınca, bireyin konumu ve onunla birlikte toplumun ahlakı, yani, yeni egemen toplumsal sınıfın ahlakı değişti. Üretim güçlerinin feodal zorlayışını ve feodal örgütünü belirten sadakat erdemi, yerini, tanrıdan korkuş dürüstlüğü ve yasaya uyuş erdemlerine bıraktı. Yiğitlik ve cesaret yerini hatasızlık, tutumluluk ve beceriklilik erdemlerine bıraktı. Feodal yasama ve din-bilimce yasaklanmış olan faiz alma ticaret uygarlığı için bir zorunluluk oldu. Aydınca merak ve kendine güven ölümcül günah olmaktan hayran olunca erdemlere dönüştü. Hızla gelişen ticaret ve imalat ekonomisinin gereği yeryüzüne egemen olmak için yeni teknikler arayan yeni ekonomiden bilim tümüyle yeni ve görülmemiş güdü kazandı.

Yeni toplum yeni bir tür insana da gereksiniyordu; bir sir Galahad ya da bir parsifal bir işadamı olamayacağı gibi serf de bir çırak ya da fabrika işçisi olamazdı. Bir kapitalist sistemin gereksindiği karakter türü yeni üretim biçimine dayanan yeni bir ahlak tarafından tanımlandı. Ahlakın temeli, teorik olarak, gene öte dünyada yatabilir ama insanın görevi bu dünyada kendini daha iyi yapmaya çalışmasıdır. Öte dünya kavramı da derin

değişimlerden geçmektedir - hiyerarşi yerine tek bir ulu mutlak yönetici ya da yasa - koyucu vardır (bilime olduğu kadar topluma da yararlı bir değişim) ve her birey bu yöneticiyle aracılar olmadan doğrudan ilgilenir. Cennet hiyerarşisinin bu çöküşü kökü feodal hizmetlerin kapalı ekonomisi üzerine dayanan mülkiyet ilişkilerinin dünyevî bir hiyerarşisine ticaret, bankacılık ve imalat gruplarının karşı çıkışının bir yansımasıdır. Burjuvazi hedeflerini özgürlüğe başvurarak kutsallaştırdı: Din özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, ticaret özgürlüğü, bireyin özgürlüğü. Ve insanlığın feodalizmin hiçbir zaman yapamayacağından fazla bölümüne hem maddi refah hem de kişisel fırsat sundu. Süreç içinde korkunç bir yaşam pahasına da olsa, bu iyileştirmeleri yapabilmesinin nedeni, yaşamın iş dünyasında gerçek bir ilerleme olmasıydı: yaşamın gereklerinin üretimi ve dağıtımında toplumun daha becerikli bir örgütlenişiydi.

Eski düzenin savunucuları tarafından yeni ahlak bencil ve anarşik diye şiddetle kınandı ama toplumun yeni ekonomik örgütlenişi ilerledikçe yeni ahlak da yaygınlaştı. Yeni ahlak yeni tür bir insan, yeni sloganlar ve bugün egemen kavramlar olarak kalan yeni ahlak değerleri geliştirdi. Doğal olarak da, bunlar güçlü bir yükselen sınıfın ülküleri olarak değil, heryerdeki bütün insanlar için sonsuza dek gerçek ve doğru evrensel kurallar olarak belirtilir. *Özgürlük* burjuvazinin isteğiydi ve devrimci zindelik devrelerinde onlar özgürlükle gerçek ve önemli şeyleri kastediyorlardı; toprak da içinde bütün malları dileğince alıp satma özgürlüğü; kentte ya da kırsal alanda yaşama özgürlüğü, işçi için nereyi seçerse orda çalışma özgürlüğü ve yalnızca alıcı ve satıcı tarafından belirlenen koşullar altında herhangi bir yerde ve heryerde ticaret yapma özgürlüğü. Her şeyden önce bu mülk edinme ve kullanma ya da dileğince onu yönetme özgürlüğü demekti. Örneğin, sömürge Amerika'sından Jomes Otis «bir

insanın kendi mülkünün sessizce zevkini çıkarmasını ve tek yöneticisi olmasını» bir tanrı ve doğa yasası ve Britanya Anayasası'nın temeli olarak düşünüyordu. Temsili hükümet mülkün korunmasının en güvenli aracı olarak görülüyordu, böylece özel mülkiyetin daha geniş dağıtımı kendisiyle birlikte demokratik hakları getirdi ve gerektirdi.

KAPİTALİZMİN AHLAKI

Ortaçağ hiyerarşisinde engellenmesine ve kısıtlanmasına karşı bir sistem altında bireye verilen «özgürlük»ün ahlaksal doğrulanışı zorunluydu. Bu görevi başarmak için gerekli teoriyi protestanlık *yetkinlikle* sağladı. Luther ve öteki reformcular, birey kendi içinde, usunda ve vicdanında, hem bu dünyadaki ahlaksal yaşam için hem de öteki dünyada kurtuluş için araca sahip olduktan sonra kurtuluş uğruna rahipliğin zorunlu olmadığını buldular. Böylece tüm burjuva bireysel vicdan inancı ve eğer her birimiz kendi içimizdeki ışığı izlersek toplumda herşey iyi olur diye ahlakçıların verdiği güvence doğdu. Quackerler bu öğretinin özel öncüleri oldular: ama her bireyin içinde bir ahlak yasası bulunduğu ve buna uymanın en yüksek görev ve, gerçekte, bütün yükümlerin temeli olduğu öğretisi ile ona felsefik formüllendirilişini veren Immnuel Kant'tır. Bu genel yöntemle burjuva ahlakçıları zorlukla kazanılmış özgürlüklerini hakkı çıkarmaya ve en yüksek toplumsal refaha yalnız burjuva ahlakının götürebileceğini - mualiflerinin ileri sürdüğü gibi onun anarşist ve gerçek dini yıkıcı olmadığını - kanıtlamaya çalıştılar.

Böyle yöntemlerle, birkaç yüzyıllık bir dönem içinde, yeni bir ekonomik düzene yanıt olarak yeni bir ahlak doğdu ve sonsuz gerçek savını ileri sürerek bu düzeni haklı çıkarmaya çalıştı. Üstün durumumuz gereği, bu ahlakın, yalıtılmış bireye ve onun zenginliğine, ona yasal haklar sağlayan kağıtlar biçiminde tahvilleriyle yalıtılmış, ve feodal lord ya da şovalye silahtarının anlaşılır ve

hareketsiz zenginliğinin gerektirdiği toplumsal sorumluluktan kurtulmuş bireye dayandığını görmek kolaydır. Bu yalıtılmış zengin adamlara burjuva özgürlükleri verilmişti: Faiz alma, yolculuk edip ticaret yapma sözleşmeler yapma ve bunları uygulama özgürlüğü.

Kant eski dünyada burjuva ahlakı için *ülküsel* bir temel yaratma çabasıyla çok şey başarmışken, Benjamin Franklin yeni dünyada bunun en büyük pratik simgesi ve yığın önderiydi. Franklin'de, bir tek görkemli odak noktasında, yeni burjuva insanının bütün özellikleri ve eğilimleri biraraya geliyordu. Burjuvazinin bireyci kendine güvenini, pratik becerikliliğini, pazar yerine ve serbest pazarın yasalarının çıkarcı işleyişine yönelik dindarlığını, tüm başarı felsefesini kendisinde toplamış olan o teoride ve uygulamada burjuvazinin yetkinliği idi.

Franklin dünyayı, insanın eğer belli yalın başarı reçetelerini uygularsa, refahını güvenceye bağlayacak zekice tasarımlanmış bir dünya olarak görüyordu. Sözleşme zorunluluklarını karşılamada tutumluluk, çalışkanlık, dürüstlük ve dakiklik en iyi politika idi, ve bunların hepsi birlikte olunca yoksul bir gencin dünyadaki varlığını inkâr edemezlerdi. Yoksulluk ve işte başarısızlık gibi kötülükler bu reçeteye uymadaki eksiklikten gelirdi, ancak bu erdemlerin en geniş öğrenilişiyle giderilbilirdi. Ama Franklin'in sistminin köşe taşı tutumdu, çünkü tutum para sahibi olmak demekti, ve paranın da iki önemli kullanılışı vardı. Faiz olarak ödenmiş ufak bir miktar para onun sahibine kendi büyüklüğünün bir çok katı bir miktarı kullanmasını sağlardı (bununla da para daha fazla çoğaltılabilirdi), ya da faize verilmiş büyük bir miktar para zengin kazanç sağlardı. Her iki biçimde de, borç alınmış ya da verilmiş, para diyor Franklin, «bereketli, çoğaltıcı niteliktedir». Para parayı doğurur ve görkemli sınırsız bir süreç içinde doğurulan paranın yavruları daha da fazla para doğurur. «Malik olana verilir» atasözü

onun için temel bir ahlak gerçeği ve aynı zamanda doğal bir ekonomi yasasıydı.

Başka insanlar kapitalizmin daha büyük teorisyenleri olabilirler ama Franklin gibi böylesine kapitalizmin ruhunu belirtmiş ve bunu böylesine istekle yapmış olan birini bulmak zordur. Sınıf kökenine bakmaksızın yetenekli bir gencin belli basit kuralları izlediği sürece başarı sağlayabileceği bu özgür hareket ve özel iş girişimi dünyası yeni ve büyük bir olaydı. Franklin ve ötekilerin onu akıllı bir tanrının ürünü olarak görmelerine ve onun kurallarını sonsuz ahlak kuralları olarak düşünmelerine şaşmamak gerekir.

Kapitalizm geliştikçe, büyük zenginlik ve yoksulluk, sanayi merkezlerindeki işçilerin büyüyen sefaleti içinde geniş ölçüde artan üretim çelişkileri toplumsal olarak duyarlı insanlar için görünür birşey oldu. Ancak kapitalizmin içinde çok canlılık vardı, o ayakları çamurdan bir tanrı olsa bile, batı Avrupa'da ve Amerika'da bir çok insan hâla Franklin'in görüşünden esinlenebiliyordu - çünkü kapitalizm henüz üretim güçlerini geliştirebiliyor, toplumsal zenginlik toplamını arttırabiliyor ve daha önceki herhangi bir toplum sisteminde genç insanlara ebeveyinlerinin kısıtlı yaşamlarını dar çerçeve içinde devriedişini yinelemeye mahkum edilmek yerine yeni fırsatlar açabiliyordu. Kapitalist ekonominin bu ilerici aşaması Amerika'da belki de herhangi başka bir yerde olduğundan daha uzun sürdü, ama bugün bu hızla dağılmış bir düş olurken Franklin'in sözleri ikiyüzlülük ya da - ve bu Franklin'in ruhuna daha bir dürüstlük olur - sağlam temeller üzerine yeni bir toplumsal - ekonomik düzeni kurmak için çağrı olmuştur. Ama bu, hem yeni bir davranış yasası hem de iyi yaşamın yeni bir ülküsünü içeren yeni bir ahlakı gerektirir.

KAPİTALİST AHLAKIN ÇÖKÜŞÜ

Eğer savladığı biçimde hiç olduysa, yükselen kapitalizmin ahlakı şimdi tükenmiştir. Yüzyıldan daha önce Amerikan yazarı Henry David Thoreau'ya Massachussetts kasaba fuarında büyük, yağlı bir ödül domuzu gösterildi. Hayvana baktı ve dedi ki: «Bu duruma tutum ve çalışkanlıkla geldiğini söyleyemezsin.» Dürüstlük ve doğruluk bir yana, tutum ve çalışkanlık artık başarıyı sağlamıyor. Bir Woolworth «Five and Ten» inde çalışan bir kız, Woolworth ücretleriyle, İsa'nın doğumundan bu yana yılın her günü çalışabilir ve kâr ve faiz yararı olmaksızın kazandığı her kuruşu biriktirebilirdi. Gene de sahip olduğu önemsiz olurdu ve yaşamında hiç bir gün çalışmamış Barbara Huttom'a atalarından miras kalmış bir sürü mağazanın zenginliğinin önemsiz bir kesimi olurdu.

Bir zamanlar esinlendirici ve ilerici bir ülkü olan «serbest girişim» bir avuç güçlü mülti milyonerlerin ve hatta milyarderlerin sermayesi, ve ekonomik süreçler ve dolayısiyle tüm «özgür dünya»nın yaşamı üzerindeki egemenliklerini sürdürmenin ideolojik bir aracı durumuna gelmiştir. Yeni bir ahlak bilimi ve yeni bir ahlak zorunlu hale gelmiştir, çünkü eskisi anlamını ve yararını yitirmiştir. Demokrasi gelenekleri ve biçimlerinden ayrı olarak kapitalist kurallar çıngırdayan ziller gibidirler ve halkın yaşamı üzerinde hiç bir geçerlilikleri yoktur. Bunların, ancak emekleri bir kâr amacı ise kullanacakları kendilerini kiralamak zorunda olan insan yığınlarına sunabilecekleri hiç bir şeyleri yoktur. Birleşik çaba içerisinde insanlara onların en net kollektif refahını getirmek yerine, kapitalist ahlak «özgür dünya»nın parolası olma durumuna indirgenmiştir.

ÇELİŞKİ İÇİNDEKİ AHLAKLAR

Feodalizmin çöküşünde olduğu gibi bu gün de iki dünya ve iki ahlak çelişki içindedir. O zamanlar söz din-

lemeyi ve cehennem ateşi tehdidini öğreterek (bunları Engisizyon'un işkenceleriyle destekleyip) gericilik kabarışa set çekmeye çalışıyordu. Bu gün ise «bireyin kutsallığı» ile birlikte savaş ve nükleer bomba tehditleriyle kapitalizm ileriye - dönük dünyaya kafa tutuyor. Kapitalizm artık «baş olma» durumunda değildir. Marks, Engels ve Lenin'in öğretilerinden esinlenen sosyalizm dünyanın üçte birinde başarılmış ya da başarılmaktadır. Kapitalizm gibi sosyalizm de sivil savaşlar ve devrimler aracılığıyla var olmuş ve kapitalizm de olduğu gibi, gerici güçler onu engellemeyi ya da yıkmayı başaramamışlardır. Şimdi iki sistem, her yerdeki halkın, özellikle yeryüzünün bağımsız alanlarındaki halkların, kendi tarafını tutması için ekonomik, askeri, bilimsel ve ahlaksal olarak yarışıyor. Büyük ölçüde bu savaşımın bir sonucu olarak yüz milyonlarca insan yeni sorular sormaya ve yeni yanıtlar aramaya itilmiştir. Ama bir kezinde Geothe'nin dediği gibi, «Başlangıçta Eylem vardı,» ve bu soruların ve yanıtlar için araştırmaların arkasında gerçek yaşamın koşullarınca yaratılmış eylem yatıyor.

Bugün bütün doğruluk, adalet, özgürlük ve iyilik ahlaksal kavramlarını yeniden tanımlayan sosyalist ülkelerdeki halkın, kapitalist ulusların işçilerinin, yeni bağımsızlık kazanmış sömürge halklarının büyük yığınlarının eylemleridir. 1964 baharında, Başkan Lydon Johnson bir papazlar toplantısında Sivil Haklar Tasarısı «yasalaşacaktır çünkü adalet ve ahlak bunu gerektiriyor» dediği zaman söylemek istediğinin ya fazlasını ya da daha azını söylüyordu. Eğer bu «adalet ve ahlak» gereği ise, ya onlar kökten değiştiler ya da yasa çok, çok önce yasalaşmış olmalıydı. Hayır! Gerçek şudur ki ırk ayrımı ve fark gözetmesine karşı yeni yasaların geçişini Birleşik Devletler'de iktidarda kalmak isteyen herhangi bir parti için bir zorunluluk yapan «adalet ve ahlak»ı yaratan Zenci halk, Montgomery'den Alabama'dan gelen yiğitçe savaşım, otobüs boykotu, öğle yemeğinde karşı koyma otur-

maları, seçmen kayıt kampanyalarına karşı okullarda yapılan ırk ayrımını kaldırma hareketleridir.

«Adalet ve ahlak» düşüncelerini oluşturan halktır, ve yeryüzünün ezilen ve sömürülenleri bunu bu gün görülmemiş bir ölçüde yapıyorlar. Onların gereksindiği dürüstlük içinde ve onurla yaşamanın araçlarıdır ve onlar, usa uygun fırsat verilirse eneklerinin başarılabileceği olgusunun bilincine varmışlardır. Onlar yeryüzünün nimetlerinden hakça bir şey isteminde bulunuyorlar. Sağlık ve usa uygun bir yaşam süreci, eğitim, sanat ve bilimleri bilme hakkı konusunda israr ediyorlar. Bu insanlar ne sömürmek ne de sömürülmek istiyor. Onlar başkalarının emeğiyle yaşam sürdürmek istemiyorlar ne de başkalarının kendi emekleriyle yaşam sürdürmesini istiyorlar. Aşiret ve reislerinin ya da feodal ağaların çağlar süren sömürüleri aracılığıyla ve emperyalist istipdadın hemen hemen bir yüzyılı boyunca insanın insan tarafından, sınıfın sınıf tarafından, ulusun ulus tarafından sömürülüşünün her biçimine kin duymayı öğrenmişlerdir. Güney doğu Asya'da, Afrika'nın büyük bölümünde ve Latin - Amerika'nın hemen hemen tümündeki savaşımların temsil ettiği bu günkü dünyanın korkunç kargaşalığı canlı biçimde ahlakın ilerleyişini, gerçekten tüm - insancıl bir ahlakın doğum sancılarını temsil ediyor. Köleliğin resmen kaldırılışından bu yana yüzyılımızda dünya büyük ölçüde gelişmiştir. İnsanlar artık köle olmamak için savaşmak zorunda değildirler, ama hala daha yüksek bir düzeydeki kişisel özgürlük için savaşmak zorundadırlar. Şimdi onlar onur ve öz saygısına hakkı olan ve iyi bir yaşam için gerekli olan modern üretim araçlarının kullanımında ve nimetlerinde hakkı olan insanlar olarak tanınmak için savaşıyorlar.

Gelişen bir ahlak bilinci ünlü yetenekler öyküsünü sonuçlandıran İncil kuralını tanımıyor: «Mülk sahibi olan herkese daha çok mülk verilecektir, ve buna bolluk içinde

sahip olacaklardır; ama mülk sahibi olmayandan, sahip oldukları bile alınacaktır» (Matthew, XXV, 29-30). Bu öykünün «yaşamın en büyük belki de en acı bilmecesini - bu yaşamda ve sonsuzda bütün varlıkların eşitsizliğini» (Paul Tillick, Birlik Dinbilim Semineri, 16 Mart 1958) gösterdiğini savlayan vaizin öğüdünü insanlar artık kabullenmeye istekli değildirler. Bu gün Mississippi'den Güney Afrika'ya ve Bolivya'dan Güney Viyetnam'a dek, özellikle emperyalizmin belirtisi olan böyle bir eşitsizlik ahlakının çöküşüne tanık oluyoruz. Doğal olarak bu, ilerlemiş kapitalist ülkelerden çok sömürge dünyasında daha keskin biçimde görülüyor.

Doğrudan emperyalist yönetimden kurtulmuş ya da kurtuluş için savaşım veren Latin Amerika, Afrika ve Asya halkları, «serbest girişim», «özendirici ekonomi», ya da «halk kapitalizmi» kapitalist sloganlarını önemli ahlak ülkülerini temsil ediyor olarak kabul etmiyor. Bizim sistemimizi onlar çoğumuzdan daha açık olarak görüyorlar. En çarpıcı, ama kısa tarihsel göreviyle kapitalist sistem onlara geniş üretim olanaklarını en büyük insan refahı için kullanmakta tümüyle başarısız kalmış biçimde görünüyor.

İnsanlar insanlığın şimdiye dek eriştiği en geniş ahlak ülküsüne doğru el yordamıyla gidiyor - bu ülkü, gerçekte, kapitalist üretimin efsanei gelişmesinden ve onun bir dünya pazarı yaratmasından geçerek olanaklı olmuştur. Bu: Her bir kimseye, yer yüzünde doğan her çocuğa özgürlük, onun doğuştan var olan bütün yeteneklerini gerçekleştirmek için bilim ve teknolojinin gelişmesinin olanaklı kıldığı azami olanaklara sahip olma ülküsü ya da basitçe *düşünü,* kavramı ve istemidir. Bu ülküler Konfiçyus'un Altın Kural'ından İsa'nın «Komşunu kendin gibi sev»ine ve Kant'ın zorunlu yükümüne dek daha önceki bütün ahlak ilkelerini cüceleştirmektedir.

Amerikan ve Fransız Devrimleri'nin büyük sloganlarına - «Yaşam, özgürlük, ve mutluluğu arama hakkı» ve «Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik» - şimdi somut anlamlar veriliyor, insan giysileri içine sokuluyorlar. Dünya barışı, ırk ve ulus eşitlikleri, tüm ulusların sanayiişlemesi - çalışma, eğitim görme, sağlıklı olma, yeterli konutu olma - bunlar artık üzerinde yalnızca düşünülen iyi şeyler değildirler. Bunlar olmaksızın, ne ilerlemenin ne de insanlığın süren varoluşunun olamayacağı istemler ve hedeflerdir. Bunlar ahlakçıların kafasından değil, yaşamın olgularından ve zorunluluklarından doğmuşlardır.

Tarih Olarak Gelecek adlı yapıtında Robert Heilbroner'in dediği gibi, «günümüzün tarihsel güçlerinin kör ve çoğunlukla yabanıl çarpışı... ilerleme... yönünü gösteriyor. Ancak Batı (kapitalizm ya da emperyalizm diye okuyun) artık bu güçlerin öncüsü değil, hedef tahtasıdır.» Ve artık böyle hareketler yeryüzündeki tüm yaşamı yıkmaksızın, şurada burada olanların dışında, zor kullanarak bastırılamazlar. Dünya öyle bir noktaya erişmiştir ki daha iyi bir insan yaşamı istemi için tek yanıt daha iyi bir insan yaşamıdır.

Alfred Lord Tennyson'un sık sık yinelenen dizeleri: *«Bir uzak tanrısal olay / Ona doğru tüm yaratılışın gittiği,»* tarihin güçleri ve halkın eylemleriyle, yalnız insanlığın daha yüksek bir düzeye yükselmesine ve kimsenin pahasına olmaksızın herkesin tadını çıkarabileceği şeylere sahip olabilmesine yardım edecek olanın, iyi olduğu, ahlaksal mutlaklığa dönüştürülmüştür. İnsanların usunda bugün bu hedef Tennyson'un düşündüğünce uzak değildir ve elbette tanrısal değildir. İnsan yığınları İnsanın bir amaç olduğu insan düşününe sahip oluyor. Ortak bir evrensel dünya ahlakı ekonomik bakımdan bütünleşmesi gereken bir dünyanın ahlak ülküsü oluyor.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİREYSEL SORUMLULUK VE AHLAK DÜRÜSTLÜĞÜ

Hamlet'te Polonius bir dış ülkeye gitmek üzere olan oğluna öğütlerini şu ünlü dizelerle bitirir :

Herşeyden önce şu, kendi kendinle doğru ol :
O zaman izler, gecenin gündüzü izlediği gibi,
Hiç bir şekilde aldatmazsın sen de başkalarını.

Bu öğüt, Sokrat'ın «Kendini Tanı»sı ve eski Çin Taoizm'inin temsil ettiği saygın bir gelenekten gelmektedir. O zamandan beri Sheakespeare'in dizeleri tüm kuşakları etkilemiştir. Bir kimsenin bütün eylemlerindeki ahlak dürüstlüğü, demek istiyor, yalnızca derin bir iç dürüstlüğünün yansımasıdır. Herhangi bir kişinin yoldaşlarına olan ilişkileri ancak kendi gerçek özünü, «kendinin (en iyi olan) kendisini» model alırsa onu yansıtırsa iyi ve doğrudur. Öyleyse dolandırıcı ya da alçak, şovenist ve ırkçı, dönek ve ele verici (ispiyoncu) yalnızca kendine hıyanet eden insanlardır. Bu öğüt tüm bireysel davranışı değerlendirmede tek bir mutlak ve evrensel kuralı sağlıyor görünmektedir.

Bu dizeler bir kimsenin «en iyi çıkarları» ile ilgili değildirler. Bu tümüyle farklı bir şeydir - nesnel ve gerçekçi çözümlemeyle yalnız yükümlenilen değil bunu zorunlu kılan bir şey. Eğer ahlak dürüstlüğü Polonius'un belirttiği kadar basit olsaydı kişisel ahlak dünyamız, toplumsal, ekonomik ve politik dünyalarımızdan sonsuz ölçüde basit olurdu. Ve eğer *kendimiz* kavramını aile, kast, sınıf, ırk ya da ulus gibi toplumsal varlıklara uzanımlandırabilseydik, o zaman toplumsal sorunlar bireysel sorunlar gibi ahlak terimleri içinde kolayca çözülebilirdi. O zaman belli bir toplumsal varlığın bütün öteki toplumsal gruplar ya da varlıklarla ilişkilerinde doğru ve haklı hareket edip etmediğini bilmek için o toplumsal varlığın yalnızca gerçek doğasının ya da *özünün* ne olduğunu bilmek yeterli olurdu.

Polonius'un öğüdünün böylece uzanımlandırılmasının gerçekteki yararı üzerinde de hiç bir sorunu olamaz. Bütün soyluluk kastları, toplumsal kastların çağdaş kalıntılarında ve çocuksu biçimde okul örgütlerinde ve okul öğrenci kuruluşlarında hala var olan, benzer bir yaklaşımı korumuşlardır. Yahudiler çağlar boyunca Yahudi davranışının bir standardı ve ölçütü olarak bir Yahudinin gerçek doğası kavramını kullanmışlardır. Hıristiyanlar gerçek hıristiyanın özü kavramını İsa düşünlerinde nesnelleştirmiş ve kişileştirmişler ve sonra da bu düşünden tüm doğru ve gerçek hıristiyan eylemi için kurallar çıkarmışlardır. Her türdeki toplumsal gruplar kendileri için bir tür genelleştirilmiş «kişilik» yaratıp buna bağlılığı hem grubun hem de onun bireysel üyelerinin eyleminin bir ölçüsü olarak kullanmışlardır.

Ne yazık ki bu belirtilen yasalar günümüzün ivedi ahlak sorunlarını, ona bağlananların belki de yasanın doğası gereği ona uyamamaları, ya da onun yeterli çoklukta destekleyici sağlayamaması nedeniyle, çözümümüzde yardımcı olamamaktadır. Ve bütün üyeleri için bir kural

olarak iş görecek tanımlanabilir bir «kişiliği» ya da doğası olan toplumsal varlıklar olsa bile, gene de sormamız gerekirdi: İlgili toplumsal grubun ötesinde bu kuralın herhangi nesnel geçerliliği var mı? Bunu sormak, grubun kuralının bütün insan bireylerini ve gruplarını, fiilen ya da olanak bakımından, içerecek biçimde evrenselleştirilebilip evrenselleştirilemeyeceğini sormaktır.

Somut olarak bu, herhangi belli bir grubun bir tüm olarak insanlığa olan ilişkisiyle ilgilidir. Toplumsal grup bakımından bu, tüm davranışının yasası olarak kendisinin kavramı ile bütün öteki grupların kendileri ve grup oluşlarının arasındaki ilişki sorunudur. Bugün Birleşik Devletler'de *bir zenci olarak* bir zencinin kendisine bağlılığı, açıkça, Güneyli bir ırkçının gerçek bir Güneyli beyaz adam ya da kadın düşünü ile ya da Kuzeylilerin daha kurnazca ama hiç de daha az sinsi olmayan ırk önyargısı ile doğrudan ve uzlaşmaz çelişki içindedir. Benzer şekilde, zenci halkın ulus ve ırk bilinci onları beyaz üstünlüğünü sürdürmekte kararlı olan bütün gruplara hemen ve doğrudan karşı olma durumuna sokmaktadır. Gruba bağlılık, grubun toplu kişiliğine bağlı olarak iyi ya da kötüdür.

ÖZ ÇIKARI

Bireye dönersek, bir kimsenin kendisiyle doğru olmasının anlamı ve değerinin, tümüyle bu «kendi»nin ne olduğu tarafından belirlendiğini hemen görebiliriz. «Kendinle doğru ol», bir yığın suçların haklı çıkarılışını sağlayabilir. Bir bireyin kendisi *için* olduğu kadar kendine *karşı* da işlenemeyecek insanlığa karşı herhangi bir suç var mıdır? Hatta uzlaşma ya da sallantıda kalma bile belirli bir kişiliğe karşı suçun gerçek bir işlenişinden daha az bir suç olurken, amaçta teklik (iyi ya da kötü olsun) belli bir kişiliğinin eşit ölçüde belirtilişi olabilir. Hitler gerçekte kendi deli kişiliğine hiç uymamazlık yapmamıştır, buna karşın hain, daha önceki yeminli ilkeleri,

bağlılıkları ve yaptıklarına karşı dönmezden öncesine göre hainliğinde çok daha derin ve önemli bir şey ortaya koyar.

Polenius'un oğluna öğüdünün Leartes'in tüm doğasını ve düşüncesini biliş ve buna güven üzerine dayandığını düşünmek Polenius'a karşı gerçekten cömertlik olur, nitekim bu doğaya ve düşünceye doğruluk, bütün insanlarla «onurlu» ilişkiler sağlayacaktır. Cömertliktir, çünkü eğer Leartes'in karakterinde ciddi bir kusur, ya da düşünceleriyle ülkülerinde çelişki olsaydı, o zaman Polenius'un öğüdü yalnızca dayanaksız olmayacak, hatta sinsice kışkırtıcı olacaktı.

Kendine doğruluk davranış için ahlakça hiç bir kural ya da kılavuz sağlamaz, nitekim bu bir bireyin içtenliği sorunu üzerindeki karmaşadan da görülebilmektedir. Bir çoğu bir önder için, bir programa yaklaşımda bulunan ya da ülküler ve hedefler koyan herhangi biri için sorulacak esas sorunun bu kişinin içtenliği sorusu olduğunu düşünür. «İçtenlikli mi?» sorusu, tek soruyla, tasladığı hedeflere gerçekten inanıyor mu, sorusuyla sınırlandığı sürece, sorunun bir anlamı vardır. Ama, bunun ötesinde genel bir tür içtenliğe uzandığı an, yalnız anlamsız olmaz ama yanıltır da. Bu iki nedenle doğrudur: Birincisi, insanlar, hatta burjuva politikacıları bile, genellikle savundukları şeylere inanırlar. Bu şeylerin, eğer başka düşünceler karışmazsa ve eğer bunlar fazla ciddi ya da fazla somut olarak alınmazsa, halk desteğini kazandıkları sürece iyi olduğunu düşünürler. Charles Wilson'un ünlü: «General Motors için iyi olan, ulus için de iyidir» sözü, tüm içtenliğiyle, yani, tam uyumlu ve sağlam inançla söylenmiş olabilir. Benzer olarak, bir Barry Goldwater bütün genel insanlık iyiliğinin ve dünya halklarının en iyi geleceğinin Birleşik Devletler'in «özgür dünya»yı komünizme karşı bir haçlı seferi için kazanma yeteneğine bağlı olduğuna tümüyle inanabilir. Bütün

böyle durumlarda sorun öneri sahibinin öznel içtenliği değil, ileri sürülen önerinin nesnel geçerliliğidir.

İkincisi, içtenlik kendi başına özellikle önemli bir ahlaksal belirleyici değildir. Serbest iradeye karşı ünlü tezinde Jonathan Edward'ın 200 yıl kadar önce belirttiği gibi, içtenlik gerçek bir ahlak kategorisi değildir. Edwards'a göre içtenlik erişilmeye çalışılan hedefe değil, onun benimsenildiği ya da izlenildiği ısrar ve ateşliliğe dayanır. Böylece bir kişi, iyi olsun kötü olsun, hedeflerini daha çok ya da daha az içtenlikle izleyebilir. Bir kezinde Aristoteles'in gözlemlediği gibi, bazı insanlar ereklerini izlemeleri için en büyük çabayla cesaretlendirilmelidirler çünkü onlar bir tüm olarak toplumla uyuşma içindedirler, buna karşın ötekilerin kişisel işlerindeki cesaretleri kırılmalıdır çünkü bunlar geri kalanlarımıza zararlıdırlar.

Geriye kalan tek soru bir kişinin söylediği ve öğrettiği şeylere (terimin içinde varolan bütün belirsizlik ile) inanıp inanmadığı sorusudur. Cemaata «Dediklerime inan, yaptıklarıma değil» dediği söylenen rahip, teorisiyle pratiği arasında varolan uyuşmazlığa kendi *içten* inancını belirtiyordu. Böylece içtenlik, kendine doğruluk gibi, önemli bir ahlaksal kategori olamamaktadır.

Öyleyse kişisel sorumluluk ve ahlak dürüstlüğü için güvenilir ölçüt ne olabilir? Böyle bir doğru davranış ilkesi ya da kuralı bulmak için sayısız çabalar gösterilmiştir. Lau-tzu'nun yöntemi, Budha'nın *orta yolu,* Stoiclerin *erdemi,* Aristoteles'in «*altın orta*»sı, Epicurus'un *sağduyusu,* arayanlara her şeyin verileceği, İsa'nın *Cenneti,* hepsi de, doğru ahlaksal davranışın evrensel bir kuralını bulmak için ciddi ilk çabalardır. Altın Kural İsa'nın özel uzanımlandırışı, «Komşunu kendin gibi sev» ile birlikte, eski ahlak usunun damıtılmış bir özü olarak eski Mısır, Çin, Yunanistan ve İsrail'den zamanımıza gelmiştir. An-

cak modern dünyanın genel deneyimi, bütün bunların, yeniden yorumlanmazlarsa ve yığın eylemi için bir temel olarak kullanmazlarsa, anlamlı ve güvenilir bir yol gösterici olarak yetersiz olduklarını kanıtlamıştır. Belki de sorun bu ilkelerin başarısız oluşları değildir, ama Bernerd Shaw'un hıristiyanlıkla ilgili nüktesinde dediği gibi, bunlar hiç bir zaman denenmemişlerdir.

Modern dünyada, öz çıkarı, bilgili öz çıkarı, «en büyük çoğunluğun en büyük iyiliği», sorunu çözmek için ötekiler arasında öylesine çok olan girişimleri temsil eder. Bunların sorunu çözmediği açıktır. «Öz» kavramı çok belirsizdir ve çıkarının dışında tanımlanamaz bile. Bu da «öz çıkarı» kavramını bir lafazanlık yapar. «Bilgili» terimi belirsizdir ve özlerin ve onların farklı çıkarlarının sayısı kadar farklı yorumlara konu olur. «En büyük iyilik» tanımlanmamıştır, herhangi bir kimsenin ona vermek istediği herhangi bir içeriği almaya hazırdır, buna karşılık «en büyük çoğunluğun en büyük iyiliği» tümüyle ölçülemez bir şeydir. Üstelik, bu herhangi ve bütün azınlıkların haklarını ve çıkarlarını zorlamak için kullanılmıştır ve kolayca kullanılabilir.

KANT'IN ZORUNLU YÜKÜMÜ

18. yüzyılın sonlarına doğru İmmanuel Kant bir kez daha kişiliğe bakarak bu çağlar boyu süren ahlak dürüstlüğü sorununa bir yanıt bulmaya çalıştı. Ama aradığının herhangi deneyimsel kişilikte, yani, olgusal deneyimin ürünü olan ve nesnel incelemeye konu olan herhangi bir kişilikte bulunamayacağı kanısıyla başladığı için, bulduğu şey yalnızca ilk düşündüğü şeydi. İnsan ruhunda, diye soruyordu, insanları ahlaka yetenekli yapan nedir? İnsanda bireysel kişiliğe gelebilecek bütün olabilir korkunç sonuçlara bakmaksızın (ne denli az uygulansa da) bir doğruluk düşününe göre eylemde bulunması yeteneğini açıklayabilecek olan nedir? Bu, diye us yürütüyordu,

rastgele dışarıdan, herhangi bir yer, zaman ya da durum koşulundan, ne olursa olsun ne tarihten ne de toplumdan gelen birşey olamaz, çünkü o olmaksızın ne tarih ne de toplum olurdu. Bu, diye sonuca varıyordu Kant, bütün insanlarda doğuştan var olan bir şey: Ona uymanın ya da bağlılığın koşulsuz olarak zorunlu olduğu bir şey olmalıdır. Kant «zorunlu yüküm»ünde bir tür görev hatırı için görevi bulmuştur: Her kişi bütün durumlarda kendi ve bütün ötekilerin içindeki ahlak ilkesinin onlara söylediğini inandığı şekilde eylemde bulunmalıdır. Başka bir deyişle, bir kimse yüzyüze olduğu her durumda, ahlak yasasının başka herkese ne yapmasını söylediğini sorarak, görevinin ne olduğunu araştırabilir. Ama o zaman şu soru ortaya çıkar: Herkesin eylemi ne olmalı? Yanıt basittir. İçimizdeki bu ahlak yasası herkese herbirimize söylediği gibi eylemde bulunmasını söyler.

Kant'ın formülünde döngüsel bir şey olduğu açıktır. Ama daha da önemli olan bu formül, insanların ve onların işlerinin gerçek dünyasında hiç bir somut yol göstericilikte bulunmadığı olgusudur. Ne de bu araştırmanın amacı için, kendi doğruluğun ve ahlaksal dürüstlüğümün kendi kişisel değerlendirişimin dışında bireysel ahlak iyiliğinin ve kişisel dürüstlüğün herhangi bir ölçüsünü sağlar. Bütün ayrıntılı ve yorucu çözümlemesi boyunca Kant'ın çok çok başardığı ahlakın, genellikle kendini aramayla anlatılmak istendiğinden daha fazla bir şey olduğu ve ahlakın dünyada bir olgu olarak var olmadığıdır. Her ne kadar Fransız *Feylezofları* bütün kişisel iyiliği ülküleri uğruna tehlikeye atmaya ve özveride bulunmaya hazır idiyseler de, 18. yüzyıl materyalistleri ve 19. yüzyıl İngiliz Yararlılıkçıları «kendinden özveri» sorununu bir ahlak amacı olarak görememişlerdir. Kant bunu gördü ama toplumsal olmayan, tarihsel olmayan, ve dolayısiyle, idealist bir yanıtdan başka bir yanıt vermeyi yadsıdı.

BAĞLILIĞA BAĞLILIK

Yüzyılımızın başında Amerikan feylezofu Josiah Royce, Kant'ın ilkesinin daha somut bir biçimini araştırdı. Doğru olarak, bütün ahlak biliminin ve ahlakın dökümünün, bireyin kendini kendinden daha büyük bir davaya adaması olanağında yattığında buldu. Tüm erdemin özü bu davaya «bağlılık»ta yatar. Ama dava nedir? İdealist Royce için, dava kişiyle birlikte ona bağlı olan insanlardan oluşmuş büyük bir topluluk düşününden başka bir şey olamazdı. Böylece o, davaya bağlılığı «bağlılığa bağlılık»a dönüştürdü. Doğru biçimde yaşamak için bütün gereken bağlılık ilkesine sıkıca bağlanmaktır. Royce, bu bağlılık aracılığıyla bütün dünya ırkları ve uluslar ilişkilerinin sorunlarının çözülebileceğine inanır görülmektedir. Ama ne yazık ki, ilke ne olursa olsun, bu, bir ilkeye bağlılıktan ne fazla ne de daha az birşeydir. Royce için bu, körükörüne bağlılık değildir, ama pek kolayca körlüğe bağlılık haline gelebilir.

Herkes bu soyut teorik biçim içinde Royce'un ahlak dürüstlüğünün mutlak bir kuralını ortaya koyma denemesindeki temelsizliği görebilir. Ama günlük yaşamda bunun sürekli kullanıldığını görüyoruz. II. Dünya Savaşı'nın Japon intihar pilotları ilkeye bağlıydılar ve Nurenburg'da Nazi davalılarının başlıca soyunmaları kendilerinin basitçe görevlerini yaptıkları, yani, üstlerine bağlılık ilkesine bağlı oldukları biçimindeydi. «Kendi yurdum, yanlış ya da doğru», da aynı biçimde haklı gösterilebilir. Burjuva demokrasilerinde «partiye bağlılık» kuralı en yüksek politik erdemle anlamdaş hale gelmiştir. Aynı zamanda, solda, «parti»ye bağlılık işçi sınıfına ya da sosyalizm davasına mutlak bağlılık olarak görülmektedir. Bir devrim durumu içinde, devrimci disiplin diye bir şey vardır ve olmalıdır, ama «devrim durumu»nun ne zaman sona erdiğini kimin ve neyin saptayacağı sorunu gene de tartışma konusu olabilir. Ancak, «partiye bağlılık» kav-

rarnı nesnel rollerine ya da sonuçlarına bakmaksızın herhangi bir önderin ve herhangi eylemin desteklenmesiyle özdeşmişçesine kullanılabilir. Bu da yalnız entel duygusuzluğa değil aynı zamanda ahlaksal sonuçlara duyarsızlığa ve onun sonucu ahlaksal duygusuzluğa götürebilir.

Bağlılığın hatırı için bağlılık alçak kimselerin kolayca en son sığınağı haline gelebilir. Bu aynı zamanda doğmacının ve dar sekterin en kolay haklı çıkması yoludur. Herhangi bir politikanın ya da konumun her akılcı savunması çöktüğü zaman uygun bir *izim*'e başvurma olanağı her zaman vardır. Bu sağda ya da solda ya da ortada olabilir. Bu, tutuculuğun hatırı için tutuculuk, radikalizmin hatırı için radikalizm ya da liberalizmin hatırı için liberalizmin - sonuçlara bakmaksızın - felsefik belirtilişidir. Bu, ciddi düşüncenin, sorumlu yargının ve amacın açıklığının kolayca yerini tutma biçimidir.

Bütün dava için özveri, görev, bağlılık ya da adanma konuşmalarından sonra, insanların iyi, kötü ya da önemsiz davalara kendilerini adayabildikleri ve adadıkları, bunun için özveride bulunabildikleri ve bulundukları olgusu hep vardır. Doğaları gereği öznel olan bu ilkelerden çok daha fazlasına gereksinme vardır. Bir kimsenin başkalarının kendilerine yaptıklarını kendisi üzerine alması için sadist ya da masoşist, ve çoğunlukla basitçe «başarısız ama iyi niyetli reformcu» olması gerekmez. Zamanların onurlandırdığı öğütlerden hiç biri, hepsi de öyle olduklarını savlasalar da, modern giyim konusunda bile, evrensel bir güvenilir yol gösterici ya da ahlak davranışının ölçüsü olarak iş görememektedir. Bazı insanların sevgisi başka insanların sevgisinden daha yıkıcıdır. Büyük bir iş adamı olarak belirli bir kişinin öz çıkarı, Devlet Kesimi'ndeki onun karşıtı olanın öz çıkarı gibi, milyonların refahı, öz çıkarıyla çelişki içinde olabilir, ve onun «aydınlanmasını» istemek hiç de durumu çekici hale getirmez. Geçmişte, yöneten ile yönetilen, sömüren ile

sömürülen durumu içinde *aydınlanma,* tümüyle, yalnızca istipdadı daha etkin ve daha sürekli yapma aracı idi. Ama zamanımızda, bastıramadıkları devrimci kabarışlarla yüzyüze geldiklerinde, Britnya ve Fransa sömürge dünya ile ilişkilerinde Birleşik Devletler'den daha «aydınlanmış» durumdadır. Birleşik devletleri Güney Vietnam'da tutan elbette *aydın* öz çıkarı değildir, ne de bu Küba üzerindeki sürekli ambargonun ya da Kongo'da Tshombe'nin askeri desteklenişinde Brussel ile iş birliğinin kökenidir.

Birey için bütün bu ahlak ilkeleri toplumsal bir iyilik standartı ya da ülküsüne dayandırılmadıkça, eşit derecede boş ve yetersizdirler. Böyle bir temele dayandıkları zaman bile, ahlaksal dürüstlük sorunu daima bireyin hedefleri, amaçları, güdüleri sorununa gelip dayanmaktadır. Bunu söylemek bireyciliğe ya da toplumu oluşturan bireylerden «başka bir şey değildir» diyen herhangi bir teoriye geri dönüş değildir. Böyle yapmak toplumsal birliğin ya da grubun her düzeyindeki bütün karmaşık ahlak sorunlarını bunların tekil parçaları olan ögelerinin sorunlarına indirgemektir. Gruplar, partiler, topluluklar, devletler ya da uluslar, ahlak yargılarının söz konusu olduğu, yani doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü diye düşünülebilecek kollektif kararlar verdikleri ya da yürürlüğe koydukları sürece birim olarak eylemde bulunurlar, kişilerin ahlaksal durumlarını üstlenirler.

Bu nedenle toplumsal politikalar, kararlar ve eylemler bireysel kişilerinkilerle aynı tür çözümlemeye konu olurlar. Bu, grubu bir «ahlaksal kişi» ya da felsefik idealistlerce ünlü bir tür benzer varlık yapmak değildir. Bu yalnızca insanlar kendilerini onaylı biçimde temsil eden ve kararlarını destekledikleri herhangi bir tür grup aracılığıyla eylemde bulundukları zaman, ilgili eylemleri sanki kendileri yapmış gibi, bunun *onların* kararı olduğunu ve onların ahlak ereklerini belirttiğini öne sürmektir. Bu basitçe bütün insan eylemleri bireysel kişilerin

eylemleriyken, bunların çok büyük bir bölümünün küçük ya da büyük bir topluluk için ya da onun aracılığıyla eylem yapan kişilere ait olduğu olgusunu kabul etmedir.

Buna karşılık, topluluk onu oluşturan kişilerle vardır ve onların dışında hiç bir varlığı yoktur. Böyle topluluklar arasında kiliseler, sendikalar, politik partiler ve her türlü gönüllü dernekler sayılabilir. Sınıflar, devletler, ırklar ve uluslar gibi öteki topluluklarda üyelik bireysel seçimden çok çoğunlukla nesnel koşullar tarafından belirlenir. Ancak bireyler böyle gruplarla kendilerini özdeş gördükleri sürece onlar da grubun eylemlerinin sorumluluğunu paylaşırlar. Kuşkusuz, sorumluluk derecesi demokratik işlemlerin ve bilgilenebilmenin düzeyine bağlıdır.

Örneğin bir kimse «Arî» ya da «beyaz» olduğu için hem gurur duyup hem de sonra «Arîlik» ya da «beyaz ırk» üyeliği adına işlenen suçların eleştirisinden bağışıklık savında bulunamaz. Thoreau'nun, kollektifin eylemlerine kendisi karşı çıkmış olsa bile *Sivil Başkaldırma Üzerine Deneme*'sinde öylesine açıklıkla görüldüğü gibi, bir kimse kendisini gönüllü bir üyesi olsun ya da olmasın bir kollektif bütünün eylemlerinden ayrı tutamaz.

SARTRE VE VAROLUŞÇU AHLAK

Bir yüzyıl önce Thoreau tarafından alınan bu konum zamanımızda Fransız varoluşçuları tarafından çarpıcı biçimde ortaya konmuştur. Temel olarak materyalist olamayan ve anti-tarihsel bir felsefe çerçevesi içinde onlar gene de derin bir ahlak sorumluluğu duygusu göstermişlerdir. Kısmen aşırı bireycilikçileri ve öznelcilikleri nedeniyle bu fazlasıyla önem verilmemiş sorunun abartılmış bir anlayışını bize verebilmişlerdir.

Cezair Savaşına karşı ve dünya barışı davası için yazılarında ve direniş hareketine katılışlarında Albert

Camus, Jean - Paul Sartre, Simone de Beauvoir, herhangi ve her toplumsal kollektive ilişkisi içinde bireysel sorumluluk sorununu yeni ve keskin bir ışık altına sokmuşlardır.

Bugün Birleşik Devletler'de varoluşçu yaklaşım ahlak dürüstlüğü savında bulunan herkes için en ciddi soruları doğurmaktadır. Hükümetimizin Güney Vietnam'daki, Kongo'daki, Küba'yla ilgili ve dünyanın öteki pek çok bölümlerindeki eylemleri için ahlaksal sorumluluğumuzu yadsıyamayız. Mississip'ide sivil haklar için savaşım veren işçilerin kurşunlanması bireysel eylemden çok tüm Amerikan yaşamına yayılmış bir kanser yarasının ürünü ve ifadesidir. Sivil Savaş'tan bu yana geçen yüzyıl boyunca Birleşik Devletler'deki zenci halka karşı uygulanan ayırım ve terörün varolmadığını ve onu durdurmak için bir şey yapmayan bütün beyaz Amerikalıların katılımıyla sürmediğini kim söyleyebilir? Bunu marksizim çoktan bilmektedir ama varoluşçuluk birey vicdanına güçlü ve belagatlı çağrısıyla marksist teoriye güç vermektedir.

Dinsel olmayan varoluşçuluğun en yetkinini temsil eden Sartre, ahlak sorumluluğu ve kişisel dürüstlük sorunlarını yeni ve daha keskin bir odaklanış altına getirmiştir. Bireyin olmak istediği kişi türünü ve sürdürmek istediği yaşam türünü kendisi için tasarlayarak «kendini yarattığı»nın vurgulanışını ilk kez o yapmamıştır. Böyle bir tasarımı yapmak için bireysel kişinin özgürlüğünü vurgulayışı abartılabilir, ama o, bu özgürlük olmaksızın gerçek bir anlamda hiçbir insan özgürlüğünün ve ahlak sorumluluğunu ve kişisel dürüstlük için hiçbir olanağın olmadığını görmektedir. Sartre, yaşamının herhangi bir anında seçim yapmak için *ben* özgür değilsem hiçbir ahlaksal seçim olmadığını, tartışmaktadır. Seçimi yapan *benim* ve yaptığım seçimden sorumlu olan benim.

Mataryalist bir görüş açısından bu, çağlar boyu süren kişisel özgürlük ve toplumsal - tarihsel saptanış soru-

nuna çok kolay bir çözümdür. Gordon Childe'ın kitaplarından birini adlandırdığı şekliyle, «İnsan Kendini Yaratır»da elbette bir anlam vardır, ama her birey bunu yapıyor mu? Ancak, Sartre'ın düşünleri bireylerin ahlak yargısı için olanaklı bir temel sağlamaya yaramaktadır. Onun görüşüne göre herbirimizin «korkunç» bir sorumluluğu vardır. Biz kendimizi kendimizin yaratmadığımız ve bizim yazgımız bakımından tümüyle kayıtsız olan bir dünyada buluruz. Herbirimiz yaşamak için ancak bu yaşama sahibiz ve o asla yeniden yaşanamaz. Kendimize sorarız «Ben neyim», «Ne olacağım?» ve yanıtlamaya zorlanırız. Tipik varoluşçu «acı» içinde, düşman ve «yabancı» görünen bir dünyada insanlık durumunun ne olduğu, niçini ve nereye'sinin yanıtları için kendi içine bakar. Ama insan yabancılaşmasından (Marks'tan çok gerilere, Fichte'ye, Hegel'e ve Feuerbache'dek giden bir kavram) nasıl kaçabilir? Sartır'a göre, insanın bir yaşam türü ve bir karekter ya da başkasını seçme yeteneği tarafından temsil edilen bu seçme sorumluluğu insanın trajedisidir. Marksist içinse bu insanın umut etme fırsatıdır. Ama insanların, iyi ya da kötü, böyle seçimleri yapabildikleri ve yaptıkları olgusu ortada durmaktadır. Onlar, Kongo'da Tshombe için çarpışacak paralı askerler olarak kendilerini kiralayabilirler ya da zencileri oy hakkını almalarına yardım etmek için Mississippi'ye giderek yaşamlarını tehlikeye atabilirler.

Sartre'ın ve var oluşların henüz yapmadığı şey, bireyin seçiminin doğruluk ya da yanlışlığını yargılayabileceğimiz nesnel bir standartı bize verecek bir ahlak bilimi sağlamaktır. O, yıllardır bu sorunla uğraşıyor ama yaklaşımı fazlasıyla bütün öteki kişilerin esas olarak yabancı oldukları yalıtılmış bireye yaklaşım olarak kaldı. «Kişi»den çok «insanlık» ve tam toplumsal-tarihsel görüşümden bakılan insanlık kavramıyla ancak, bir bireyin «iyi» bir seçim yapabileceği ve seçiminin yargılanabileceği, nesnel bir ahlak standardı koyabiliriz.

KİŞİSEL BİR AHLAK STANDARDI

Herhangi birimizin, bu gün dünyanın herhangi bir yerindeki herhangi bir insanın, eylemlerimizi yönlendirebileceğimiz ve kendimizin ve başkalarının davranışını değerlendirebileceğimiz, somut ve gerçekci herhangi bir ahlak standardı var mıdır? Eğer böyle bir ilke varsa, bu bizim küçük ya da büyük, gönüllü ya da gönülsüz toplulukların hareketlerini, kurumlarını, politikalarını ve programlarını yargılamamıza yardımcı olur mu? Herhangi bir güvenlikle bu ilkenin, yerel ve geçici bir şeye, evrensel ve sürekli değerdedir diye bizi yanıltmayacak kadar yeterince nesnel ve tarihsel olduğunu söyleyebilir miyiz?

Altın Kural'ın böyle olduğu sanılırdı. Fransız Devrimi döneminde Immanuel Kant'ın aradığı buydu. Kant'ın ilkesinin Altın Kural'a üstünlüğü konusunda pek sorun yoktur, ama niyeti ne denli övgüye değer olsa da, onun «zorunlu yüküm»ü, hepimizin içinde olan ve yalnız onu dinlemekle, doğrunun ve görevimizin ne olduğunu söyleyebilecek ünlü «vicdan» kavramından pek öteye gitmez. Kant'ın girişiminde soylu birşey olmakla birlikte aynı zamanda acıklı birşey vardı. Onun ahlak yasası insanlık davranışı için gerçekten geçerli bir ahlak ilkesinin ancak etsiz iskeletidir. Zaman henüz olgun değildi. Bu gün belki de insanların savaşımları Kant'ın «ahlak yasası»nın her ocak ve evde kutsal kabul edileceği bir dünyayı biçimlendiriyor.

İlk olarak, Kant'ın zamanında kapitalizm sanayi devrimini henüz başlatıyordu ve herkes için bol üretimin en yalın olanağı henüz başarılmamıştı. Henüz bilinçli bir işçi sınıfı yoktu ve sosyalizm en iyi durumda bile ancak bir avare düşüydü. İkinci olarak, bir *dünya* tarihi ve henüz bir dünya pazarı bulunmayan dünya yalnızca adda birdi. Kant'ın bunun farkına varacak kadar uzak görüşlü

olduğu ve 1795'teki küçük yapıtı *Sürekli Barış*'ta sanat ve ticaretin büyümesini *tek bir dünya* yaratacağını ve sonunda bunun evrensel barışı zorunlu kılacağını önceden haber verdiğini belirtmek gerekir.

Zamanımızda ekonomik bakımdan bütünleşmiş, yalnızca çelişen ekonomik sistemler olan kapitalizm ve sosyalizm tarafından bölünmüş, tek bir dünyanın bütün olanaklarının yükselişini görmüş bulunuyoruz. Asya - Afrika ulusları konferansları yeryüzünün çoğunda kapitalist sömürgeciliğin sonunun başlangıcını ve bir sistem olarak onun çöküşünü göstermiştir. Böyle bir dünyada en sonunda her yerdeki bütün insanlar için ahlakın belli genel ilkelerini formüllendirmek olanaklı duruma gelmiştir. Dünyanın farklı alanlarındaki ve insanların farklı kesimleri için ayrıntılar büyük ölçüde değişecektir. İnsanın tarihsel olarak evrimleşmiş umutları, arzuları, özlemlerinin tüm dizisi her çelişki durumunda içerilmektedir. Ancak bireysel ve kollektif değerin bir ölçüsü ya da ölçütü olarak bir en - küçük - ortak - payda evrimleşmektedir. Buna bağlanmanın ahlak dürüstlüğünü oluşturduğu söylenebilir ve onun zorlanışına ahlaksızlık denebilir.

Ama bütün kültürlerde sayıları çok olan ve ahlak dürüstlüğü onurundan sapanlara ne demeli? Bunlar en kötü alçaklardan «en nazik» insanlara değin uzanabilir. Bunlar aşağılık kimseler, basit cahiller, ya da yüksek kültürlü insanlar olabilirler, ama kültürün dış görünüşlerinin ahlak ile çok az ilintisi vardır. En kültürlü insanlar basitçe şunu diyebilir: İyi vakit geçiriyorum; Gücümü, zenginliğimi, rahatımı ya da güvencemi; sanatımı ya da bilimsel uğraşımı, bilginliğimi, ya da basitçe karımı (ya da kocamı) ve çocuklarımı seviyorum; ve başka herhangi bir şey ya da kimse hiç umurumda değil.

Böyle insanları akıl yoluyla ahlaklılığa, ahlak bilinçliliği olarak bir tür toplumsal bilinçliğine sokabilecekle-

rini düşünenler vardır. Genellikle böyle bir yaklaşım pratikte yararsız ve teoride yanlıştır.

Bu, pratikte çok seyrek iş görür, eğer iş görürse. Ahlak yükümlülüğünün yadsınmasına karşı etkin olarak iş görecek hiç bir tartışma yoktur. Hepsi de basitçe şöyle diyerek başlar ve biter: «öteki insanlara, genel olarak insanlık yararına, insanların geleceğine ilgi duymuyorsan duyman *gerekir*.» Ama böyle bir *gereklik,* hemen hemen tüm klâsik ahlaklılaştırmanın özü olsa bile, iş görmez. Olduğu gibi olmaktan, yaptığını yapmaktan yetkin biçimde hoşnut olan biri için hiçbir zorlayıcı gücü yoktur. Başka bir yaşam tarzı ile zamanın ve durumun gerektirdiği şey arasında bir çelişki görebilir, ama bunu anlamazsa, bütün usa vurmalar boşunadır. Bu konuma, bilgibilimsel tek-benciliğin ikiz kardeşi olan ahlaksal tek-bencilik denebilir. Eğer ben yalnız benim varolduğuma ve sizin bütün kanıtlarınızın yalnızca benim zihnimde varolduğuna ve benim yaratılarım olduğuna inanırsam, o zaman, bütün olanaklı kanıtlar beni en küçük bir adım bile ileri götürmez. Her iki tür tek-benciyi hiç bir mantık inandıramaz.

Sık sık sorun gerçekçi bir temelde tartışılır. Eğer sen şöyle şöyle koşullar - yoksulluk, ırk ayrımı ve benzeri - konularında bir şey yapmazsan, yaşadığın şekilde yaşamayı pek sürdüremezsin. Yaşam sistemin çöker, kârlı işini ya da gelirini yitirirsin, olanlar olduğu gibi kalmaz - faşizm sana da gelir, savaş seni yıkar, ya da ezdiklerin sana karşı baş kaldırır ve seni kolay yaşam tarzından ederler. Ama eğer yanıt: «Ne yapalım! talihimi denemeye hazırım», ise, tüm akılcı tartışma gene son bulur.

Eğer bir kimse tek iyiliğin kendi kişisel iyiliği olduğuna inanmayı seçerse, o zaman, o kimse kendi deneyiminin tek deneyim, tek gerçeklik olduğunu belirten kimseden daha fazla bu inancından usa vurma yoluyla

çıkarılamaz. Marx'ın bir kezinde yazdığı gibi, «Eğer bir kimse öküz olmayı seçmişse o zaman kuşkusuz insanlığın acılarına sırt çevirebilir ve kendi derisini korumaya bakar.»

Son olarak, bu tartışma ahlakın, insanın nasıl yaşadığı ile nasıl yaşayabileceği, nasıl yaşaması *gerektiği* arasında bir çelişki görme ayırıcı yeteneğinden türediği basit olgusunu bilmezden gelmektedir. Bu, herhangi bir ahlak yükümünün, her ne olursa olsun herhangi bir ahlak ilkesinin tek temelidir, ve ona sahip olmayanlar ne ahlaklı ne de ahlaksızdırlar ama basitçe ahlak dışıdırlar. Bunu görmemek ahlak yükümlülüğü düşününü gök yüzüne ya da ruhun kendi içine koyan felsefik idealizmin tuzağına düşmektir. Böyle idealist ahlak teorileri ahlakı daima gerçek bireylerin ve toplumsal grupların somut gerekleri, umutları ve arzularından başka bir şeyden türetirler. Güçlü bir ahlak içeriği olan bütün öteki dünya dinleri gibi hıristiyanlık da kendisini insanların gerçek sorunlarını çözmek ve gerçek gereksinimlerini karşılamak için ne yapmaları gerektiği üstüne dayandırmak yerine ne yapmalılar düşününün vaazını verdiği ölçüde başarızdır.

İNSANLAR NE İSTERLER

Marksizmin ahlak bilimi teorisine ve zamanımızın büyük ahlak sorunlarına getirdiği ayırdedici katkı, dünyanın barış ve özgürlüğe ve iyi bir yaşama ilerleyişindeki anahtarın neyin iyi, ve doğru, ve ne olması *gerektiği* basit düşününde değil büyük halk yığınlarının gerçek gereksinimleri, umutları ve arzularında bulunabileceği öğretisinde yatar. Dünyanın bugün gelişen bilimi, teknolojisi ve sonuçta ortaya çıkan üretkenliği ile onlara ne verebileceği ile altında yaşadıkları yoksulluk, sefalet ve eğitimsel ve kültürel gerilik arasındaki karşıtlığın gittikçe daha çok bilincinde olan onlardır.

Bu insanlar yalnızca sahip olmayı herkes için olanaklıdır diye bildikleri şeyi istiyorlar - kendi geleceğini kendi saptama, kendi kaynaklarının efendisi olma, daha yüksek maddi ve kültürel refahı başarmak için özgürlük. Tüm dünyadaki bu çalışan halk yığınları hedeflerinin ve amaçlarının gerçekten insancıl olduğunun bilincinde oldukları sürece ahlaklı eylem koyarlar. Yoksa, ne denli doğru eylemde bulunsalar da, basitçe kendi çıkarlarının ardında olurlar. Dinin ve felsefenin soyut ülkülerinden çok böyle yığınların gereksinimlerinden doğan savaşımlarda dünya geleceğini, gerçekten insancıl bir dünyayı görmek Marx ve Engels'in dehasıydı. O günden bu yana teorisyenlerin ve pratik önderlerin görevi bu iki uğraşı bir araya getirmek oldu - Güney Vietnam'da olsun, Kongo'da, Mississippi'de, Havana ya da New York'da olsun savaşım veren yığınlara değerli ahlaksal insancıl ülkülerinin açıklığını vermek, ve bu çağlar boyu kullanılmış, değişen ve sık sık karartılmış ve kötüye kullanılmış ülkülere böyle savaşım veren yığınların iradesini ve gücünü ve kararlılığını vermek.

Bugün bireysel ahlak iyiliği yeryüzündeki bütün insanlar için daha iyi ve daha kapsamlı bir yaşam arzusunu içermiyorsa yeterince iyi değildir. Bu iyilik kendileri için istediklerini insanlar için ne istemeli, ayrıca iyi beslenme, giyim, konut, sağlık, toplumsal eşitlik, onur ve barış dışında henüz onların isteyemedikleri başka her değeri onlar içinde istemelidir. Ahlaklılık savında bulunmak için, insanların kendilerini gerçekleştirmek yolunda gereksindikleri bütün şeyleri; yeryüzündeki bütün komşularıyla birlikte her bir kişinin tadını çıkaracağı bütün olanakların geliştirilmesini başkaları için de istememiz ve aramamız gerekir.

Böyle bir ilke bireylerin olsun ya da toplumsal grupların olsun belli ülkülerini ve eylemlerini dizginler. Irk önyargısı ve herhangi bir ırk yada ulus ayrımı biçimini

bu ilke *yüzüne karşı* yasaklar. Herhangi kişileri ya da grupları başkalarının amaçları için yalnızca araç olarak kullanmayı da yasaklar. (Belirgin olarak, bu, Kant'ın ahlak yasasının anahtar bir özelliği idi.) Elbette, böyle bir ilke özel kârın aracı olarak işçilerin kullanılması olsun ya da bir ülke tarafından başka halkların ve ülkelerin kaynaklarının ve zenginlik olanaklarının sömürüsü olsun, herhangi ekonomik sömürü biçimini yasaklar. Bu, emperyalizmi, dolayısıyla, kamu denetimi altında ekonomik ilerlemeye yönelik olarak halen bir katkıda bulunabildiği sınırlı yerler ve zamanların dışında, kapitalizmi de yasaklar. Kadınların erkeklere boyun eğişi ve dolayısıyle erkek üstünlüğünün her belirtilişi ve belirtisi, insanlığın yarısının çıkarlarına karşıt olduğundan ve öteki yarısının ereklerini başarmasıyle çelişir durumda olduğundan, ortadan kaldırılmalıdır. Aynı biçimde akraba kayırmacılık ve eğitimde olsun ya da bazılarına herhangi bir faaliyet alanında çalışma ve ilerleme olanağı sağlandığı iş türünde olsun, ötekileri eşit fırsattan yoksun eden mevcut ya da mirasla geçmiş herhangi konumun kötüye kullanılması ortadan kaldırılmalıdır.

Bütün bunların eşitleştirme ya da bütün insanların saf özdeşliği düşünüyle hiçbir ortak noktası yoktur. Bu, bireysel, doğuştan gelen yeteneklerde, ilgillerde, fırsat türü ve çeşitlerinde bütün olanaklı farklılıklara izin verir. Bu ilke yalnızca hiçbir birey, grup, halk ya da sınıfın ötekileri benzer avantajlardan *ipso facto* (fiilen) yoksun kılan fırsatların tadını çıkaramıyacağını ya da ayrıcalıklara sahip olamıyacağını belirtmektedir.

Modern dünyada kendini belirttiği şekliyle ahlak zorunluluğunun içeriği böyledir. Bu hiçbir biçimde yalnız «ülküsel hedefler»in değil, halk yığınlarının toplumsal olarak yönlenmiş hareketlerinin ifadesidir. Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın halkları, sanayileşmiş ülkelerdeki işçiler ve köylülerle birlikte, militanca ve kararlı seslerini

yükseltiyorlar. Dünya artan bir hızla değişiyor. Abraham Lincoln'ün özgürlüğün kurt «sözlüğü» tanımını tanımama diye özetlediği, Amerikan halkının muazzam Sivil Savaş'larında köle sahiplerinin ahlak kavramlarını nasıl devirdikleri üzerine yorumunu başka sözcüklerle açıklamak gerekirse, zamanımızın bu büyük halk hareketlerinin, ezenlerin doğru ve yanlış için olan tarihsel tanımlarını tanımadığını ve gerçekten tüm - insancıl bir ahlaka doğru bunları yeni baştan tanımladığını söyleyebiliriz.

Eylemleri için ahlaksal haklılık savında bulunan bireyin ya da grubun böyle ülküleri istemesi ya da amaçlaması gerekir. Bu bilinçli seçimi gösterir ama zorunlu ve tam olarak bilinçli değildir. Yetiştirilme, alışkanlık ya da genel insanlık iyiliğini özdeş olan saf öz - çıkarı yoluyla şimdi özetlenmiş olan ilkelere göre hareket eden kimseler de daha az ahlaklı değillerdir. Ancak gerçek ahlak dürüstlüğü birey ya da grup, onayladığı gidişini kişisel çıkarlarda bir özveri gerektirdiği zaman bile sürdürdüğü zaman başlar. İçtenliğin tek pratik ölçütü bura da bulunur. Tom Paine'in «Yaz askeri ya da güneşli gün yurtseveri» ardında olduğu ekonomik, toplumsal ya da başka ilerleme biçimleriyle uzlaştığı zaman şu ya da bu iyi davaya kucak açar, ama elverişsiz olduğu zaman onu bırakan bir oportünisttir. Bunlar «kötü» insanlar değildirler. Bunlar, eğer herhangi bir özveri gerektirmiyorsa doğru yanda olmak isteyen ya zayıf ya da kararsız insanlardır, ya da bunlar yalnızca kazanıyor görünen ata oynayan çıkarcılardır. Bu ikinciler ahlak dürüstlüğü kavramı içine girmedikleri için, bunlara daha fazla değinmeye gerek yoktur. Yukarıda özetlenen genel ilkelere bağlılıkla tanımlanmış herhangi bir tür ahlak dürüstlüğü hesaba katılmaksızın ahlaksal anlamda olur. Lenin'in bir kez de belirttiği üzere, hiçbir içtenlik ölçeği olmadığı gibi hiçbir dürüstlük ölçeği de yoktur. New Deal ve II. Dünya Savaşı dönemi sırasında 1930'lar ve 1940'larda

barış, ilerleme ve kardeşlik ülküleri için savaşım vermiş olan tüm halk, bugün Birleşik Devletler'de, nerdedir? Çoğu ilkelerine bağlı kaldı, ama ötekiler arasında her derecede insan bulunuyor - basitçe daha hoş çayırlıklar bulmuş olanlardan (çoğunlukla taşralarda) ihanet edenlere, onların bu iyiliklerinin satılık olmadığını gördükleri için iyiliğe bağlılara Judas'ın* öpüşünü veren profesyonel ihbarcılara dek.

DÜRÜSTLÜĞÜN ANLAMI

Bugün ahlak yükümlülüğü ve dürüstlüğün biçimi ve içeriğinin anlamı, birey için, onun başka bireyler, ırklar ve insanların zararına yaşamında hiçbir doyum ya da zevk duyamamasıdır. Aynı zamanda bunun sonucu olarak, bu, başkaları, başka insanlar maddi ve manevi olarak acı çektikleri sürece onun mutlu ve hoşnut kalamaması demektir.

Bu ülkü doğrultuda yaşamak şunları gerektirir :

(1) başkaları için olumlu olarak iyilik istemek, yani hiç kimsenin zararına olmamak (şimdiki sömürücülerin geçici tahriplerine karşı olma ve onların mülksüzleştirilmelerinin dışında);

(2) kendi acil kişisel çıkarlarına karşıt olduğu zaman bile bu iyiliği pratikte belirtme arzusu;

(3) bu iyiliğe ihaneti ve her ne amaçla olursa olsun «halkın düşmanı» durumuna gelmeyi reddetme.

Bu ilkelerde insanların bugünkü umutları ve özlemleriyle geleneksel ahlak öğretisinin göreli sonsuzluğu ve evrenselliğinin tekliği yatar. Bu ilkeleri halkın herhangi bir dikkate değer kitlesinin bağlılığını ve izleyişini kazanmış tarihteki dinsel, toplumsal ya da siyasal her harekete uygulamak olanaklıdır. Bu hareket «toplumu daha

---

(Hazreti İsa'ya ihanet eden öğrencilerin adı — ç.)

yüksek bir düzeye yükseltmek» için mi yoksa yalnızca çoğunluğun zararına bir azınlığın konumunu yükseltmek için mi tasarımlanmıştı? (Tarihteki bu ayırımlandırma bile, burjuva devrimlerinde olduğu gibi, çoğunlukla görelidir.)

Bu ilkeler bilimsel ve sanatsal hareketlere de uygulanabilirler. Doğruyu belirtir biçimde, entellektüel, bilimsel ve sanatsal ülkülerin her savaşçısının ve her şehidinin bilimleri ve sanatları, çıkarları tüm toplumun çıkarlarından daha az bir şeyi temsil eden bir sınıfın ya da yönetici grubun hizmetinde tutmaya çalışan dar, sekter, uzak görüşlü olmayan tutumların tersine olarak bu ilkelerin doğruluğuna, nesnelliğine ve evrenselliğine inandıkları için savaştıkları ve şehit oldukları söylenemez mi? Adı geçen sınıflar ve yönetici gruplar dünyanın bilimsel bilgisine ve sanatların biçim ve içeriklerine sınırlar koymayı isterler.

Bunun ciddi tek eleştirisi sıradan bir birey ya da grubun insanlığın iyiliği konusunda ne *düşünüdğü* ile insanlığın gerçekteki iyiliğinin ne *olduğu* arasında hiçbir ayırımın yapılmamasıdır. Bunun yanıtı ise hiçbir yanılmaz ölçütün olmadığıdır - gerçekten haklı olduğumuz zaman hiç bir zil çalmaz. Ama bu derhal ahlaktan çok bilginin, bilimlerin yöntemleri aracılığıyla nesnel araştırmanın sorunu olmaktadır. Kitaptaki her cinayetin *insanlığın iyiliği için* insanlığa karşı işlendiği konusunda hiçbir kuşku olamaz.

Dürüstlük ile ikiyüzlülüğün; insanların güdüleri, erekleri ve niyetleri konusunda söylediklerivle onların gerçek güdüleri ve ereklerini ayırmamız gerekir. Ancak, bu ayırım, tarihin ve günlük yaşamın kanıtladığı gibi, göreli bir ayırımdır. Aynı zamanda yoldaşlarının iyiliğini dileyenlerin, olabildiğince tam olarak eylemlerinin olası sonuçlarını bilme sorumluluğunda olduklarını da anımsamalıyız. Aristoteles'in öğrettiği gibi, *gerçekten* iyi niyet,

eylemlerimizin olası sonuçlarını araştırmamızı, iyilik yapışın uygun araçlarını aramamızı gerektirir.

Gerçekten *iyi niyetli* olmayan «iyi niyetli reformcular» olabildiği gibi iyilik yapmayan «iyi sözcükler» de bulunabilir. Araçlar ve amaçlara ilişkin yargı aptallığı, bilgisizliği ve hataları yeterince insansal olabilir ama gene de bunlar erdem yolunda engeldirler. Bütün «iyi niyetli insanlar»dan yoldaşları için neyin iyi *olduğunu* ve bunun en iyi *nasıl* başarılacağını araştırmak ve öğrenmek için makul bir çaba isteminde bulunulabilir. Böyle bir çabanın başarılı sonuç vereceğinin hiç bir güvencesi yoktur, ama çok kullanılmış ve dindarca «o iyi niyetliydi» diye bağrına aracılığıyla hatalar ve gafları haklı çıkarış da yoktur. Eğer o ya da onlar yeterince iyi niyetli olmuş olsalardı yaptıklarının olası sonuçlarını araştırmak ve düşünmek için daha büyük bir çaba harcarlardı.

Kuşkusuz, son çözümlemede, herbirimiz kendimiz için yargıda bulunmalıyız. Böyle yaparken hatta kişisel yargımız ile bağlı olduğumuz daha büyük kollektifçe kabul edilmiş yargı arasında bile bir ayırım yapmak zorundayız. Zaman zaman kişisel yargımızdan kollektifin inançları ve amaçlarının çıkarları için özveride bulunmamız gerekebilir. Ya da kendi dürüstlüğümüzü korumak bakımından kollektifin amaçlarını, ya da araçlarını reddetmek için yeterli nedenimiz bulunabilir. «Kendine dürüst ol» ilkesi belki de burada ahlakça geçerli olabilir. ePk sıklıkla kişisellik dışı olan kollektif ya da örgütün hataları ya da günahları ile ayrı ayrı bireylerin istenen erekleri başarma olanaksızlığı arasında bir tartma yapmamız gerekebilir. Varoluşçular arasında ileriye dönük olanların vurgulamış oldukları gibi olanaklı en yüksek amaçlar için dikkate değer bireysel eylem ile ilkede bazı uyuşma öğelerine ilişkin olabilecek gruba bağlılık arasında açıkça bir orta yol gereklidir. Tek çözüm bireysel uyanıklığın en yüksek derecesi ve kolektif demokrasidir.

Bunlar, kolektifin bireyleri açısından her kollektifte daha büyük katılmayı ve onun için daha büyük sorumluluğu ve aynı zamanda değerli bir ereği olan her örgüt ve kollektif açısından bu ereğin başarılması için örgütün olanaklı en büyük etkinlikle çalışmasını sağlamak bakımından daha büyük bir çaba gerektirirler.

Ahlak dürüstlüğü sorunu hep bizimle olacaktır. O, sonsuza dek yeni biçimler alıyor ve yeni sorunlar buluyor olacaktır. Uzak gelecekte, her birey tüm insan ırkının hedefleri kendi hedefleri, onun umutları kendi umutları onun iyiliği kendi iyiliği, ve bunun terside doğru olacak biçimde her birey tüm insan ırkıyla özdeş duruma geldiğinde, ancak o zaman eğer bir kimse kendine doğru olursa o kimsenin hiç bir insana yalancı olamayacağı söylenebilir. Ama böyle bir durum henüz önceden gözükür halde değildir. Bu, insanlardan çok meleklere aittir. Göksel bir cennet mirasına konmaktan çok dünyevi bir cennet için çalışmamız gerekir. İyi ve en iyi konusundaki ahlak sorunu ancak daima daha yüksek ve daha değerli insanlık düzeylerine yüceltilebilir. Ahlak dürüstlüğü, azizleri günahkârlardan, sadık insancıları insanların hainlerinden ayırdetme sorunundan, her kişinin en net başarısıyla bir tüm olarak insanlığın tam başarısının özdeşleşmesinin derecesini ayırdetme sorununa dönüşecektir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

AMAÇLAR VE ARAÇLAR: HANGİSİ HANGİSİNİ HAKLI KILAR?

Tarih boyunca, toplumsal değişme için çalışanlar mevcut düzenin savunucuları tarafından ahlaksız olarak damgalanmışlardır. Her ne kadar bu eski bir uygulanım ise de yakın zamanlarda yeni bir biçim almıştır. Suçlamada, *Statüko*'ya karşı çıkanların «amaç araçları haklı kılar» diye inandıkları belirtilmektedir. Sık sık yalnızca şu soruyu soruyorlar: «Amacın araçları haklı kıldığına inanır mısın?» Ama soru, çoğunlukla sorunun sorulduğu kimselerin ereklerini başarmaya çalışırlarken bütün ahlak ilkelerini kurban edecekleri, onların ilkesiz, vicdansız ve «Makyevelci» oldukları iması ile, kötü bir ard düşünce ile sorulmaktadır.

Ancak bu ciddi bir soru ve ciddi bir suçlamadır. Eğer bir kimse amacın araçları haklı kılacağına inandığını itiraf ederse o zaman amaçlarını elde etmek için hiçbir şey yapmaktan çekinmeyeceği varsayılmaktadır. Hiçbir suç görünüşe göre fazla canavarca olmayacaktır. Yalanlar, antlara ihanet, şantaj, gizli tertip, adam öldürme, işkence, kitle imhası - bütün bunlar amacı elde etmede yalnız-

ca basit olaylar olarak gelişigüzel yapılacaktır. Birçok tarihsel hareketlerde böyle fanatikler olduğunu hiç kimse yadsıyamaz. Öte yandan, Roma köleciliği ve Avrupa feodalizminin sistemlerini korumak için umutsuz çabala rında hiç bir sınırı tanımadıkları tarihsel bir olgu olarak bilinir. Yalnızca köle başkaldırışlarını bastırmak için Roma tarafından kullanılan ve feodalizmi korumak için Engizisyon çağının yöntemlerini anımsamak yeter. Bütün savaşlar «amaç araçları haklı kılar,» ya da «her şey zafer için» ilkesiyle yapılmamış mıdır? Elbette, II. Dünya Savaşı'nda anlaşma uyarınca zehirli gaz kullanılmadı ama atom bombaları kullanıldı. Dünyada, insanlığın ahlaksal ilerlemesi nedeniyle bugün savaşın daha az dehşetli olduğuna; ulusların zaferi ahlaka kurban edeceklerine inanan hiç kimse var mıdır?

Ama zamanımızda amaçlar ve arçalar sorununun içinde doğduğu gerçek çerçeve bu değildir, daha önce bir zaman bu sorun böylesine zorlayıcı olmamıştır. Bu sorun, dünyanın ilk sosyalist devriminin gidişi içinde, Sovyetler'in Lenin'in yönetiminde yalnızca iktidarı ele geçirmeyip bir beş yıl boyunca yabancı parmağıyla yardım gören karşı - devrimi bastırmak için savaştığı zaman önem kazanmıştır. Onlar tüm sanayii kamulaştırdılar ve toprağı ulusallaştırdılar. Fransız Devrimi'nin «Terör Yönetimi»nden bu yana böylesine çok sayıda düşünen insanlar böyle tufan gibi toplumsal değişmelerle böylesine sarsılmamıştı. İzleyen yıllarda, sık sık adlandırıldığı şekliyle «Rus Deneyi» tüm dünyada güçlü dostlar ve ateşli düşmanlar kazandı. Aralarındaki çelişki, Sovyetlere iftiracılar tarafından sürekli çağdaş bir A.B.D. Kongre üyesininki gibi şu vurgularla son bulur: «Komünistler dünyada hiç bir doğru ya da yanlış, hiç bir iyi ya da kötü, hiç bir gerçeklik olduğuna inanmazlar.» Sovyet komünizminin dostları onun düşmanlarını iki yüzlülükle suçlarlarken, düşmanları dostlarını amacın araçları haklı kıl-

dığını kabul eden ahlak yasasını hunharca zedelemekle suçlandılar.

Bazı insanlar Mark Twain'in *Kral Arthur'un Sarayında Connecticutlu bir Amerikalı*'sındaki Fransız Devrimi'nin «Terör Yönetimi» üzerine olan ünlü kısmı yeniden anımsadılar :

«Eğer anımsar ve düşünürsek, iki «Terör Yönetimi» vardır; biri kızgın ihtirasla öldürür, öbürü kalbsiz soğuk kanlılıkla; biri yalnızca bir kaç ay sürdü, öbürü bin yıl; biri on bin kişiye ölüm getirdi, öbürü yüz milyonlara: ama bizim ürperişimiz hep daha küçük Terör, başka deyişle, geçici Terör'ün «korkuçluklar»ı içindir... Bir kent mezarlığı hepimizin onlar için ürpermeyi ve yas tutmayı eğitildiğimiz o kısa Terör tarafından doldurulmuş tabutları içine alabilir, ama o daha eski ve daha gerçek Terör'ün - hiçbirimizin geniş açıdan görmeyi ve hakettiği acımayı duymayı öğretildiğimiz o anlatılmaz acı ve korkunç Terör'ün - doldurduğu tabutlar tüm Fransa'nın içine zor sığar.»

Burda Twain, Terör'ün suçlanımı ile ilgili olarak ahlaksal iki yüzlülüğün lanetleyici bir itham edilişini yazıyordu. Ancak, o, en önemli soruyu yanıtlamadı: Toplumsal düzeni değiştirmenin ve çağlar süren ıstırap ve yanlışlıkları iyileştirmenin en iyi, tek ya da en etkili aracı bu muydu? Sürekli ilerleme için dayanıklı bir temel koymanın en iyi yolu bu muydu? Tüm kanlı eylemler bütününün daha önce olan kötülüklerce haklı kılındığını söylemek yeterli miydi? Gerçekte, Twain'in ateşli savunusu amacın araçları haklı kıldığını doğrulamaktan çok başlangıç ya da geçmişin bunu haklı kıldığını doğrulamaktadır. Tartışması başlangıçta *sonuçtan* çok *başlangıçtan,* başarılacak sonuçlardan çok daha önce var olan koşullardan hareket eder görünmektedir. Ancak, bunlar birbirinden ayrılabilir mi? Aynı eski soru hâlâ geçerlidir.

Bu nedenle bu sorunun ciddi bir incelenişi gerekir. Ama eğer herhangi bir şey öğrenmişsek bu, bunun tarihsel hareketler çerçevesi içinde, bugün daha somut olarak, şimdi tüm dünyada yer almakta olan geniş tarihsel savaşım terimleri içinde incelenmesi gerektiğidir. «Özgür - dünya» önderleri Sovyetler Birliği'ni, Çin'i ve öteki sosyalist ülkeleri amacın araçları haklı kıldığı ilkesiyle kendilerini yönlendirmekle suçluyorlar. Onlar, Süveyş Kanalı Anlaşması'nı tek taraflı olarak kaldırınca Mısırlıları da aynı şeyi yapmakla suçladılar. Kıbrıs teröristleri erişmek istedikleri amacın her aracı haklı kıldığına inanmakla suçlandılar, aynı Kenya Mau - Mau'ları, ve kuşkusuz Fransız sömürge yönetimine karşı Cezayir başkaldırıcıları ve Batista ve A.B.D. istibdadına karşı Kastro başkaldırısının da aynı şeyle suçlanışı gibi. Bugün Laos'ta Pathet Lao, Güney Vietnam'da «Viet Kong», Kongo'da «başkaldırıcılar», ve daha önceki A.B.D. konfedarasyonunun devletlerinde zenci ayırımına son vermek için fiilen savaşanların «amaçlar - araçlar» ahlakları tartışılıyor Emperyalist sistemin destekleyicileri, tersine, bizim onların, Birleşik Devlteler, Britanya, Fransa ve Batı Almanya yönetici çevrelerinin, yalnızca amacın araçları haklı kıldığına inanmadıklarını değil, ama ahlak ilkeleri - zorunlu olduğu her zaman ve her yerde kuvvet ve zor ile desteklenmesi için hazırladıkları ilkeler - hatırı için herhangi ve her şey uğruna özveride bulunacaklarına inanmamızı isterler.

Ama amaç araçları haklı kılar mı? En basit yanıt sorunun bu biçim içinde yanıtlanamaz olduğudur. Herkes bazı amaçların bazı araçları haklı kıldığına inanır. Hiç kimse her amacın her aracı haklı kıldığına inanmaz. Ve herkez bir aracı bir amaçtan başka hiç bir şeyin haklı kılmadığında birleşir. Göreceğimiz gibi her biri yalnızca ötekine olan ilişkisiyle tanımlanır.

Genel olarak insanlıkça iğrenç diye bakılan birçok eylem vardır, ama bu eylemlerin hiç biri yoktur ki bir yerdeki bazı insanların, ya da heryerdeki bütün insanların, iyi bir amaç için bazı durumlarda haklı olduğuna inanmasın. Bir başkasını yaşamından etmenin doğru olduğuna inanmayız, ama yasalarımız kendini koruma için öldürmeyi haklı yapar; çeşitli suçları cezalandırmada elektrikli sandalyeyi ve gaz odasını kullanırız; ve gene savaşta düşmanın en büyük sayıdaki insanını öldürenleri kahraman diye onurlandırırız. Artan bir biçimde savaş korkunç bir kötülük olarak tanınıyor, ama dünyada bazı belirli koşullar altında savaşın dehşetlerini haklı kılıyor denilen bir amaç için silaha başvurmayacak bir halk ya da hükümet pek yoktur.

Resmi toplumsal öğreti sivil otoriteye direnmeyi yanlıştır diye onaylar, ama Boston papazı Jonattahan Mayhaw I. Charles'in kafasının kesilişini anarak 1750'de bir ulus için kralları üzerlerinde tiranlık uyguladığı zaman ona karşı ayaklanmanın ve direnmenin, «karşılıklı savunu ve öz savunusu için Tanrının yetkilerine verdiği aracın ve tek aracın, kullanımı» olduğunu söylediği bir vaaz verdi. Ve başka bir Amerikalı Henry David Thoreau, Rusya'da Tolstoy'u, Hindistan'da Gandi'yi ve Birleşik Devletler'de bugün zenci hakları uğruna savaşımda Saygıdeğer Martin Luther King'i ve öteki önderleri etkilemiş olan bir denemesinde sivil itaatsizliği savundu.

Hiç bir halk ya da ulus kurtuluşunu sağlamak uğruna sahip olduğu her olanağı kullanma hakkını hiç bir zaman iptal etmemiştir ve kendi korunuşu ve devamı için gerekli araçları kendine yasaklayan hiç bir toplum yoktur.

«Amaç aracı haklı kılar mı?» sorusu akıllıca tartışılabilmek için çok soyuttur. Corliss Lamont'un çok iyi söylediği gibi, bunu sormak herhangi bir nesnenin fiyatına değer olup olmadığını sormaya benzer. Hiçbir aklı

başında kişi böyle bir soruyu yanıtlamayı düşleyemez. Daha çok, hangi nesnelerden konuşulduğunu ve onlar için ne fiyat istendiğini soracaktır. Sorunun bu evrensel ve soyut biçimde konuluşu onu «Yaşam yaşanmaya değer mi?» gibi sorular sınıfına sokar. Buna bir kezinde popüler bir Amerikan dergisinde şu nükteyle yanıt verilmişti: «Yaşama karşı duygularınız böyleyse değmez.» kuşkusuz gerçek soru yaşanmaya değer olan yaşam türü ve onun hangi koşullar altında yaşandığı ile ilgilidir. Hegel'in bir kezinde yazdığı gibi: «Yaşamın, ancak, nesnesi olarak değerli bir şeye sahipse bir değeri vardır,» bu ise, yaşamın değerinin ancak yaşamın kendisinin içinde bulunabildiğini söylemektir. Bu genelleştirilmiş biçimi içinde soruyu sormak zaten çözülmez sorunlar doğurur. Aynı şey amacın araçları doğrulayıp doğrulamadığı sorusu için de doğrudur. Araçlar ancak amaç olarak iyiliği alırlarsa iyidirler. Ama bu bizi ancak sorunun eşiğine getirir.

ARAÇLARLA AMAÇLARIN KARŞILIKLI İLİŞKİSİ

«Araçlar» ve «amaçlar» ne demektir? Her iki terim de göreli olarak tanınmalıdır - yukarıdan aşağıya, sağ sol ve iç dış olarak göreli. «Araçlar bir amacın araçları, istenen bir şeyin başarılma yollarıdır. Bir yüzyıl önce Joseph Dietzgen'in belirttiği gibi yaşamak için yeriz, ama yaşamanın zorunluk ve zevklerinden biri de yemek olduğuna göre, yemek için de yaşarız. «Araçlar» ancak «amaçlar»a ilişkin olarak tanımlanabilir, tersi de doğrudur. Yiyecek sağlamak için hayvan besleriz. İnekler kendileri bir amaç olarak değil, kesilmek için yetiştirilirler. Ancak birçok Hintli için inek kutsaldır ve insan kullanımı için öldürülmemelidir. Ama onların nasıl yaşadıklarına önem verilmez ve son Başbakan Nehru yurttaşlarına sık sık Hind ineklerinin o denli saygı görmedikleri ülkelerden çok daha sefil bir yaşam sürdürdüklerini söylerdi.

«Araçlar» teriminden genellikle anladığımız kendi başına iyi olmayan ama kendisi iyi olan başka bir şeyi başarmak için zorunlu olan bir şeydir. Ama kendi başına ve kendisi iyi olan, yalnızca bir amaç olarak iyi olan nedir? Çağlar boyu klâsik ahlakçıların ve Feylezofların yanıtlamaya çalıştıkları ana soru budur. O, Plato'nun sonsuz ve mutlak (yerini koruyan herkese yaklaşan) edaieti midir? Ya da o zevk ya da en büyük toplam mutluluk mudur? Ya da Kant'ın «iyi niyet»i dünyada iyi denilebilecek tek şey midir? İdealistler için o, daima gerçek yaşamın gerçeklerinden çok uzak bir sonsuz ilkeye uyuş olmuştur. Marx öncesi mataryalistler için o, Epicurus'un gönül rahatlığından Peurbach'ın evrensel sevgisine dek, büyük çoğunlukla ânın basit zevki ya da bir zihin durumu olmuştur. Marksistler için o, insanların iyi yaşaması, maddi ve kültürel olarak daima daha iyi yaşaması, ve bütün öbür insanların yeteneklerinin gelişmesi ile uyum içinde kendi yeteneklerini ya da gizli güçlerini daima daha özgür geliştirmelerinden ne daha çok ne de daha az bir şey olabilir.

Klâsik Alman Feylezofu, Immanuel Kant, insanlara asla araç olarak değil yalnızca amaç olarak davranılmasını öğretiyordu. Eğer kapitalist topluma uygulansaydı bu, devrimci bir ilke olurdu, çünkü *Artık Değer Teorileri*'nde Marx'ın belirttiği gibi, işçinin üretimle ilişkisinin kapitalist ve sosyalist kavramları arasındaki ana ayırım, kapitalist kavramda işçinin kapitalist üretimde gerçekte ne ise öyle «kendi başına bir amaç ve üretimin bir ereği değil; üretimin basit bir aracı» olarak belirmesidir. Ama Kant bu genel ilkeyi böylesine somutça uygulamayı hiç düşünmedi. Tersine, o, tutarsızca, ahlakın insan yaşamını iyileştirmesi ve zenginleştirmesine hizmet etmesinden çok insan yaşamını soyut ahlak yasasının sunağında kurban etmeyi sürdürdü. Bu, insan yaşamının var oluşunun özgür koşulları altındaki gerçek çerçevesi-

nin dışında her hangi «kendi başına iyilik»e inanmanın kaçınılmaz sonucudur.

Klâsik felsefe ve geleneksel dinin çoğunluğunun durağın konumlarına karşıt olarak herhangi bir dinamik görüş açısı için, tek «kendi başına iyilik» tanımlanmış bir yöne doğru harekettir. Bu, eriştiğimiz ve daha sonra sonsuza dek tad alacağımız bir şey değil, ama daha çok varolan olanakların daha da gerçekleştirilişi ve bunların daha da genişletilmesi ardında çaba göstermedir. Eğer tek «kendi başına iyilik» kesin bir yönde böyle bir hareket ise, bundan gerçek yaşamda araçlar ve amaçların diyalektik olarak karşılıklı ilişkili olduğu çıkar. Her iyi nihai bir dinlenme yeri değil, insanlığın hiç bitmez savaşımında bir durum ya da bir aşamadır. Böyle olmakla o bir önkoşuldur, daha ileri bir iyi ya da amaca doğru bir başlangıç noktası ya da bir araçtır. Dewey ve Amerikan pragmatistleri araç ve amaca aynı diyalektik yaklaşımı göstermişlerdir. Onlar yönelimin bu dinamik kavramına sahip olmuşlar ama dikkate değer biçimde onu tanımlayamamışlardır. Sonuç olarak, onlar için herhangi bir hareket ya da süreç kesin ve akılcı olarak tanımlanabilir bir hedefe doğru hareket olmaktan çok *per se* * hareket olarak iyi olur. Böylece onlar hareket olmaksızın amaç ya da erekle tatmin olan geleneksel idealizmin tersine yönsüz hareketi yücelttiler.

Ama, iyi bir yönde hareket olarak ilerlemenin tanımlanması gerekir. Üretim güçlerinin olağanüstü geliştirilmesinden politik demokrasinin başarı kazanmasına dek ilk modern burjuva dünyasının bazı büyük başarılarını böyle bir tanımın ışığı altında kavramamız ve değerlendirmemiz gerekir. Parlamento sistemi, özgür ve evrensel oy kullanma hakkı, gizli oyla seçim, büyük tarihsel savaşımların onlar için yapıldığı amaçlardır. *Habeas*

* (kendi başına — ç.)

corpus ** jüri ile yargılanma, suçu kabul etmeme hakkı, yasamanın bağımsızlığı ve başka bir çokları gibi yasal koruyucular da aynı kategoriye girer. Burada tartışılan bunların gerektiğince işleyip işlemedikleri, ya da kapitalist sistemi korumak için nasıl saptırılmış biçimler içinde kullanıldıkları değildir. Üzerinde durulması gereken nokta bunlar için insanların savaştıkları ve gücün rastgele kötüye kullanımına karşı bireysel hakların korunuşu olarak kendi başlarına iyi şeyler oluşudur. Bunlar, en başta demokratik toplumsal değişme süreçleri tarafından insanların daha da iyisi için güvenlikle ve özgürce çalışabilecekleri araçlar oldukları için iyidirler. Kısacası bunlar bizi getirmiş bulundukları nokta için iyidirler ve gene, daha da iyi yaşam için araçlar olarak iyidirler.

Her ilerici toplumsal hareket araçlarla amaçların diyalektik ayrılamazlığını ortaya çıkarır. Bağımsızlıklarını kazanmak için Amerikan halkının kendisini kanıtlaması gerekiyordu. Bağımsızlıkları uğruna savaşmak için onu *uygulamaları* gerekiyordu. *Haberleşme Komiteleri*'ni, *Özgürlüğün Çocukları*'nı vb. örgütlemeleri gerekiyordu. Örgütleme faaliyetleri aradıkları amaca ulaşma araçlarıydı. Ama bunların kendileri halkın gelişen birliği ve gücünün belirtilişi olduğuna göre, amacın kendisinin de bütünsel bir parçasıydılar.

Aynı şekilde, Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı teslim alması Mısır ekonomisini güçlendirmenin bir aracıydı ve Aswan Barajı'nın yapımına yardımcı oldu. Hatta daha da büyük kesinlikle, bu, sömürge ve yarı-sömürge dünyanın emperyalizme karşı savaşımları açısından, bu ülkelere yeni güven, yeni dayanışma, yeni bağlaşıklar veren, kendi başına bir amaçtı. Küba'da Castro'nun Batista yönetimini devirmesi ve Küba işçileri ve köylülerinin iktidarının kurulması araçlardan amaca geçişin ve uygun araçlar bu-

** (ihzar emri — ç.)

lan amacın daha da çarpıcı bir örneğidir. Böylelikle, araç ve amaç daima karşılıklı bağıntılıdır, her biri tarihsel sürecin aşamaları olarak diğerine dönüşür.

Araç ve amacın bu karşılıklı ilişkisi hiç bir zaman her amacın her aracı haklı kıldığını ima etmez. Daha çok sorunun basit «evet» ya da «hayır» ile yanıtlanamayacak kadar araç ve amacın öylesine çözülmezcesine bağıntılı olduğunu gösterir. İnsanlığın ortak düşüncesi bunu destekler. O, bazı eylemlerin getirdikleri sonuçlarla haklı çıktığına inandığı kadar, eşit derecede, amaç ne olursa olsun yapılmaması gereken bazı şeyler olduğunda da ısrar eder. Ama gerçek zorluğun doğduğu yer de burasıdır. Amaç ne denli iyi olursa olsun yapılmaması gereken şey nedir? Ne denli soylu olursa olsun hiç bir dava uğruna ve böyle bir dava hangi koşullar altında izlenirse izlensin, yapılamayacak kadar kendi başına kötü olan şey nedir? Hangi araçların hangi amaçlarca haklı kılındığını saptamanın ölçütleri nelerdir?

«Amaç araçları haklı kılar mı?» Soyut sorusundan çok, önümüzdeki gerçek soru budur. Üstelik onun yanıtı *eşit ölçüde* araçların ve amaçların iyiliği ya da haklı kılınışını yargılamak için standartların bir çözümlenişini gerektirir. Açıkça, verilen bir amacın verilen bir aracı haklı kılıp kılmadığını araştırmak için hem aracın hem de amacın tartılabileceği standartlar ya da ilkelerden başka yöntem yoktur. Araç Amaç **X** için kabul edilemiyebilir ve *Y* için haklı olabilir, ve alfabe boyunca bu böyle sürer. Araçla amacın ilişkisi sorusuna yanıtın başlangıcı, bir aracı bir amaçtan başka hiçbir şey haklı kılamaz, önerisinde yatar, bunan hiçbir akılcı biçimde her amacın *her* aracı haklı kıldığı çıkmaz.

Bu nedenle, sorunun tek somut biçimi şöyledir : *Kabul edilmiş amaçlar varken onlar tarafından hangi araçların haklı kılındığını nasıl saptayabiliriz?*

Bu daha basit terimlerle belirtilebilir. Varsayın ki hepimiz geniş bir toplumsal hedefi iyi diye kabul ettik. Bu elbette, Spinoza'nın üzerinde ısrar ettiği gibi, bunu gerçekten istiyoruz demektir. Bu niteleme derhal, eğer başarmak için herhangi bir özveride bulunmak zorunda olmasak falanca şeyin ne kadar iyi olacağı konusunda herhangi sahte sözler sarfetmeyi ortadan kaldırır. Hedef ırk ayrımından ulusal bağımsızlığa, ya da cahilliğin kaldırılmasından sosyalizme dek herhangi bir şey olabilir. O zaman bunu başarmanın en iyi yolunu açık ve nesnel olarak tartışmak olanaklı olacaktır. Kuşkusuz, bunun üzerinde hepimiz çok farklı düşüncede olabiliriz, ama gene de süreç içinde birbirimize karşı ahlak yokluğu suçlamasında bulunmayız. Öte yandan, kavranabilir birşeydir ki herhangi bir yere gitmenin uygun yolları üzerinde anlaşabiliriz, ama nereye gitmenin iyi olduğunda hiç bir anlaşmaya varamayabiliriz. O zaman her iki taraf da doğru olarak ötekinin hiç bir ahlaksal nesnelliğe sahip olmadığını söyleyebilir.

Şimdi varsayın ki hepimiz insanlık için belirli bir amacın son derece iyi olduğunu kabul ettik, ama umutsuz biçimde araçlara ilişkin olarak temel kuralları zorlamadan elde edilip edilemeyeceği üzerinde anlaşamadık.

O zaman çok ciddi bir çıkmaz içinde oluruz ki bundan ya (1) en yüksek iyi olarak amacın yeniden değerlendirilişi; (2) kabul edilebilir araçlar standardımızı değiştirme; ya da (3) anlaşmaya varılmış amacı başarabilmek için yeni araçlar yoluyla kurtulma zorunda kalırız.

Bugün dünyada sosyalizm hedefini «teorik olarak» kabul eden ama Sovyetler Birliği'nde ve öteki sosyalist ülkelerde kullanılan bir çok araçlarla şaşkınlaşan birçoğunun konumu böyledir. Açıkça bu çıkmazın [(1) ve (2) seçenekleri] boynuzları üzerinde kalamayız ama hem amaca uygun ve hem de en geniş halk yığınlarının derin

ahlak ilkeleriyle uyumlu araçlar bulmamız gerekir. Yoksa, bir durumda amaç olmaksızın araçlarla, ve öteki durumda araçlar olmaksızın amaçla başbaşa kalırız. Burada Kant'ın algılar ve kavramlar üzerine ünlü sözünü yorumlayabilir ve amaçsız araç kördür ve araçsız amaç boştur diyebiliriz.

İngiltere, Fransa ve Birleşik Devletler'deki burjuva demokratik toplumlar, Birleşik Devletler'de köleliğin kaldırılışı, Roma - Berlin - Tokyo ekseninin askeri yenilgisi gibi herhangi büyük ve uzun erimli tarihsel erekleri başarmak için - planlanmış ve kapsamlı bir eylem programı kaçınılmazdır. Böyle bir programın kendisi, tek ve aynı anda, ardından koşulan hedefi ve ona erişmek için gerekli önlemleri sunmak zorunda olduğuna göre, araçla amacın birliğini ortaya çıkarır. Herhangi bir uzun erimli program ve onu başarma uğruna çabalardaki engeller için iki ana soru sormamız gerekir.

ARAÇLARIN YETERLİLİĞİ

Sorulacak ilk soru şudur : Araçlar verilmiş amaca yeterli mi ve onu hedef alarak başaracak şekilde mi? Bu elbette asla tümüyle bilinemez. Ama onların hedefe erişmede en olanaklı yüksek güvenceyi veren araçlar olmaları isteminde bulunabiliriz ve bulunmalıyız. Böyle yeterlilik ve etkinlik de soyut olarak değil ancak verilmiş bir durumun soyut koşulları terimleri içinde yargılanabilir. Bunlar varolan koşullarca izin verilen olanaklar alanına ilişkin biçimde değerlendirilmelidirler.

Demokratik süreçler yığın örgütlenmesi ve savaşımına izin verdiği zaman hiç bir ahlakça duyarlığı ve politik olarak olgun kişi terörist yöntemleri desteklemez. Ama Güney Vietnam'da, Güney Afrika'da ve Fransa'dan bağımsızlaşmadan önce Cezayir'de olduğu gibi hiçbir başka olanaklı araç olmadığı zaman kullanılan araca baş-

ka durumlarda karşı çıkacak bir çoklarından destek gelir. Özgürlük ve kendi kendini yönetim, yurt ya da ulus için böyle savaşımlar, farklı koşullar altındaki ve ahlak kavramları ve tavırlarının farklı gelişme düzeyleri olan öteki yerlerden ve zamanlardan alınmış sabit ve değişmez standartlarla yargılanamaz. Ne de bunlar ezenlerin yöntemlerinden ayrı olarak yargılanabilirler.

Terörizm ahlaksal davranışın bütün normal yasalarına tecavüz ederken, işgal altındaki ülkelerde Nazilere karşı direniş kuvvetlerince kullanıldıklarında ahlakça en duyarlı insanlar tarafından kayıtsız şartsız desteklendi. Aynı zamanda, Hukukçularca ve öteki Güneyli kudurmuş ırksal bütünleşmeye karşı olanlarca kullanılan yöntemler salt dövmeler, bombalamalar ve kurşunlamalar nedeniyle değil, amaçları öylesine sefilce kötü olduğu için de bütün dürüst insanları dehşet içinde bırakır. Bütün yasa güçleri arkalarında olmuştur, ama zenci halk ve federal yasa köleliğin bir mirası olarak bu beyazların «tadını çıkardığı» özel ayrıcalıklara karşı çıktıkları an, onlar yasaya, düzene ve bir azınlık ya da çoğunluk olup olmamalarına bakmaksızın bütün ötekilerin haklarına kafa tutarlar. Eğer öte yandan zenci halkın kendilerine açık olan başka hiçbir başvuracak yolları, başka hiçbir savaşım yöntemleri yoksa, o zaman tek olanaklı yol haklarının silahlı savunması olur. Ve insanlığın çoğunun ahlak vicdanları onları destekler. Burada sorulacak soru açıkça «Amaç aracı haklı kılar mı?» değil, tümüyle başka bir soru, «Hangi taraftansın?» dır.

Kullanılan aracın etkinliği ve yeterliğinin ölçütü ilk göründüğü şeklinden daha karmaşıktır. Boston Çay Partisi Amerikan Sömürgelerinden çayı dışarda tutmanın pek etkin bir aracı değildi, ama Biritanya'nın zorladığı ithal gümrük vergilerinin sonucunu dramatikleştirerek, direniş için güçlü bir uyarma oldu. John Brown'un Harper's Vapuru'nu basması kendi başına kölelerin kurtulu-

şu için en yetersiz bir araçtı. Keder uyandıracak şekilde hiç kimseyi kurtaramadı ve onun kışkırtışıyla artan eziş ve terör getirdi. Ancak onun milyonların ahlak vicdanına çarpışı en sonunda köleci gücü yıkan harekette büyük bir tarihsel rol oynamasını sağladı.

Gelişigüzel tasarlanmış programda sorulacak ikinci soru şudur : Onun aracı, amacı başarmak çabasının kendisi tarafından istenen amacı yozlaştırmayacak ya da yıkmayacak gibi mi? Bu soru gerçekte birincisinden ayrılmaz, çünkü eğer kullanılan araçlar erişilmek istenen amacın kendisini saptırtacak gibiyse o zaman bunlar amaca erişmenin araçları değildirler. Bu, marksistlere ve tüm marksist devrimci programa karşı özel bir suçlama olmuştur, yani, programın sosyalizmi başarmak için tasarladığı araçlar gerçek bir sosyalizm getirecek gibi olmayıp ona yoldaş durumdaki kazanılmış haklara giderek tecavüz eden bir bürakratik devlet biçimi getireceği suçlaması.

Marksistler son yıllara dek bu tartışmayı bilmezlikten gelme ya da onu çok hafif biçimde geçiştirme eğilimi göstermişlerdir. Ancak ilke sağlam bir ilkedir, çünkü teorik olarak erişilmeye çabalanan şeyin kendisini çabalama süreci içersinde bozmak elbette olanaklıdır. İnsanların çoğunlukla başkalarının duygudaşlığını ya da sevgisini kazanmak için kendilerini bozmaya ve sevgilerinin arandığı kimseleri yabancılaştırmaya doğaları gereği mahkum olan yöntemler kullandıklarını her psikolog ve psikiatrist bilir. İlk Hıristiyanlık muhakkak ki dine dönecek kimseleri kazanmak ve Kilise'yi geliştirmek için kullanılan araçların bazıları tarafından başlangıçtaki karakterinden çok farklı bir şeye dönüştürüldü. Belirli sendikalar işçiler için arzulanan yararları getirmeyen araçlarla geliştirilmiş ve birkaç memuru tarafından güçleri ve zenginlikleri için çalıştırılan örgütler olmuşlardır. Ancak demokratik süreçler aracılığıyla sendikalarının

işlerinde üyelerin etkin katılımları sendikaların örgütlenme amaçlarını güvenceye alabilir.

Yirmi yıl ya da daha çok süre içinde sivil hakları tecavüz edişiyle Stalin rejimi içinde varolan büyük tehlike de böyleydi. Bereket versin, sosyalizm onu savunma ve pekiştirme amacıyla kullanılan bu saptırıcı araçlar tarafından yıkılmayacak kadar güçlü olduğunu kanıtladı. Ama erişilmek istenen amaçla çelişen araçlarla beslenen tehlike mevcuttu. «Stalin'in trajedisi» onun sosyalizm davasına bağlılığının, erişmeye çalıştığını düşündüğü hedefi tehdit eden araçlar kullanmaya yöneltilecek kadar iktidar sevgisiyle içiçe örülmüş olmasındaydı. Tüm dünyadaki marksistler, Marx ve Lenin'in teorilerinin, yığın enerjisinin açığa çıkması ve çalışan halk için demokrasinin artışıyla birleşince, sosyalizmin kuruluşunda tiranlığa ve tek adam diktatörlüğüne karşı kendinde varolan bir güvence sağladığına inanmışlardı. Böyle düşünmenin eksikliği amacın araçları haklı kıldığına inmakta değil daha çok «iyi gidıyor» göründüğü sürece ne yapılırsa onu, hemen pragmatik kabul edişte yatar.

Araç ve amaç ilişkisinin bu sorunları bütün dinsel, ulusal ya da sınıfsal savaşımlarda her yerde bulunur. Sorunlar şeylerin bir durumundan başka bir durumuna geçiş için herhangi bir çabanın kendi içinde vardır. Hiçbir değişiklik ardında koşmayanların hiç böyle sorunu yoktur. Onlar ne yaparlarsa şeyleri oldukları gibi korumak için *yaparlar*. Onların araçları da şimdi yapılmış olan aynı incelemenin konusudurlar. Ama onlar böyle bir inceleme yapma zahmetine hiç girmezler. Onlar, örneğin, feodalizmi ya da kapitalizmi korumak için etkili ya da sıradan araçlar kullanabilirler. Kendileri «amacın araçları haklı kılıp kılmadığı» gibi teorik bir soru için hiç uykularını kaçırmazlar.

Araçlarla amaçların ilişkileri konusunda ortaya konan her iki soru da işçi ve sendika savaşımlarında her yerde bulunur. Otomasyonun tecavüzlerine karşı savaşmak yolunda işçi için en iyi araç kuştüyü yatak mıdır? Sanayinin sahipleri için bu yalnızca bir kâr sorunudur. İşçi içinse işini muhafaza etme, güvenliği koruma ve uzun erimde iş kurallarını ve güçlü sendikaları koruma araçları sorunudur. Benzer bir çözümleme işverenlerce zor kullanmayla karşılaştığı zaman işçilerin kuvvet ve zor kullanması için yapılabilir. İşçilerin fiziksel direnişi işverenin örgütlü zor kullanımına karşı savaşmak için etkili bir araç mıydı? Eğer öyleyse, bunun haklı görülüşü ilke olarak sınıf çizgileri açısından yargılanmayacak mıdır?

Elbette insanlar bunun için bir doğru ve bir yanlış yok mudur diye sorarlar. Varsayın ki bazı kiralık adamlar grev gözcülerini dövdüler ve polis kiralık adamları değil de grev gözcülerini tutukladı - bu grevcilerin sendika üyesi olmayan ve yalnızca «meşru» çalışma hakkını uygulayan çalışanlara saldırmasını haklı kılar mı? Böyle tartışmalar çoğunlukla şu uyumcu nida ile biter: «İki yanlış bir doğru etmez.» Bu yavan sözü Senatör Mc Carthy zamanında Einstein aydınların Birleşik Devletler Kongrelerinin Komiteleri önünde tanıklık yapmayı reddetmelerini önerdiğinde, *New York Times* bininci kez yineledi. Çocukların kavgalarını yatıştırmada çocuk eğitimi bakımından yararlı olabilecek bir düşün belirtme aydın özgürlüğü ırksal eşitlik ya da işçilerin örgütlenmesi gibi tarihsel önemdeki toplumsal sorunların çözümünde hiç de yeterli değildir. Bütün bu alanlarda, tartışma araçlardan çok erişilmek istenen amaçlar üzerine olur.

Yalnızca elverişlilik açısından farklı olan bu ilkelerin ikisi de en sonunda aynı şeye ulaşırlar. İyi amaçlar varsayarken onlara erişmek için gene de etkili ya da

etkisiz yöntemler vardır. Hedeflerine mutlaka eriştiren araçlar ve geçici olarak uygun olsalar da hedefi tehlikeye sokar araçlar vardır. Hareket etmenin daha hızlı ve daha yavaş yolları olabilir - bu daima güçlü bir uyuşmazlık kaynağıdır. Yöntemler, bütün şevki söndürecek ve bir tarafta gevşeklik yaratacak öte yandan düşmanının konumunu güçlendirecek kadar öylesine yavaş ve bu tempo öylesine ihtiyatlı olabilir. Ama bunun karşıtı da var - bir amaç için çok aceleci, yetersiz hazırlanmış bir araç. Rastgele isteği kamçılayabilir ama temeli iyi atılmamışsa ve arkasında güçlü bir örgüt yoksa, hareket kolayca tavsar, gerçek savaşımı ilerletmekten çok geriletir. Delice cesaret ve yetersiz hazırlanmada olduğu gibi titizlik ve aşırı önlem alışda da yanlış olan araçların amaca uyumsuzluğudur, etkisizlikleri ve yetersizlikleridir. Birleşik Devletler'deki zenci hakları için savaşım, dünya çapında anti - emperyalist savaşım, ve birçok ülkedeki sosyalizm için hareket hepsi amaç ile aracın ahlaksal sorunları olarak sık sık yanlış yorumlanan bu taktik sorunları ile ilişkilidirler.

Buraya dek açıkca marksist olan hiç bir şey söylenmedi ya da çok az şey söylendi. Bu genel ilkeler öncü düşünürlerce olduğu kadar geniş halk katmanlarınca da paylaşılmıştır. Bütün savlar ve suçlamalar bir yana, marksistlerin bu araç ile amaç sorununda hiç bir özel durumları yoktur. Belki de öbürlerinin çoğundan fazla marksistler araç ile amacın diyalektik karşılıklı ilişkisini tanırlar, bu tanıma hem diyalektik yöntemin bilinçli kullanımından hem de bütün toplumsal olaylara sürekli bir tarihsel yaklaşımdan gelir. Ayrıca, mataryalistler olarak marksistler öteki düşünce okullarından daha fazla yer yüzüne yakındırlar ve bütün toplumsal hareketleri ve güçleri somut maddi temellerinin terimleri içinde çözümlemeye çalışırlar. Onlar herhangi bir toplumsal grup ya da sınıfın savlanan güdüleri ya da hedeflerinin yüzeysel

değerini kabul etme yanlışlığını yapmazlar. Marx ve Engels bir kezinde bunu geleneksel tarihçiler bakımından kısaca belirttiler :

«Normal yaşamda her bakkal bir kimsenin ne olduğu konusunda savladığıyla gerçekte ne olduğunun çok iyi ayrımını yapabilirken, tarihçilerimiz henüz bu önemsiz anlayışı kazanamamışlardır. Onlar her devri onun söylediklerine göre alıyor ve onun kendisi konusunda her söylediği ve imgelediğinin doğru olduğuna inanıyorlar.» (Alman İdeolojisi, Bölüm I).

Böylece marksistler emperyalizmin ideolijistlerinin dünya özgürlüğünden yana oldukları, az gelişmiş ülkelerin sanayileşmeyi başarmalarına yardım etmeye çalıştıkları, ya da sömürgeciliğin düşmanları oldukları konusundaki savlarını yüzeysel değerleriyle kabul etmezler. Ama başka hiç kimseden fazla olmaksızın marksistler de «amacın araçları haklı kıldığına» inanırlar ve bunu öğretirler. Başka hiç kimseden az olmaksızın, belli şeyleri yapmanın ve ötekileri yapmamanın, belli temel insanlı iyiliklerini korumanın ve ilerletmenin doğru, uygun ve zorunlu olduğuna inanırlar.

İnsanların çoğundan daha fazla marksistler toplumsal hareketteki güçler çelişkisinin ve bunların sonucu olarak bazıları için iyi amaç olanın ötekiler için kötü olduğu olgusunun keskince bilincindedirler. Bu aynı zamanda Frederick Douglass'ın klâsik belirtisinde de ima edildi : «Savaşım olamadan ilerleme olmaz,» çünkü farklı ve karşıt amaçlı karşıt taraflar olmaksızın hiçbir savaşım olmaz. Bunu 1864'te Baltimore'de Abraham Lincoln de şöyle diyerek çok güzel belirtmişti :

«Çoban kurdu koyunun gırtlağından çekip sürer, bunun için koyun çobana kurtarıcı olarak teşekkür ederken, kurt onu, aynı eylemi için, özgürlüğün yıkıcısı olarak suçlar... Bu yüzden bazılarınca özgürlüğün ilerleyişi diye

selamlanan ve ötekilerce tüm özgürlüğün yıkımı diye ağlanan, binlerin kölelik boyunduruğu altından hergün geçişi sürecini görüyoruz.»

SOSYALİZMİN ARAÇ VE AMAÇLARI

Böyle bir konumla bir marksistin konumu arasında, marksizmin, savaşım içinde ilerlemenin ve karşıt taraflar ya da sınıfların ahlak yargılarındaki çelişkinin bu düşünlerinin yeni uygulanışlarını yapmış olmasının dışında, hiçbir teorik farklılık yoktur. Kapitalizmden sosyalizme geçiş konusunda, marksizm ekonomi politiğin ve insanlık tarihinin tam çözümleyişine dayanan iki olumlu ahlak savı ileri sürer :

(1) Sosyalizmin hedefi, insanlığı yazılı tarih içinde ilk kez insanın insan tarafından sömürülüşünün kötülüklerinden kurtaran ve dolayısıyla gerçek insanlık kardeşliği ve eşitliğinin, evrensel barışın temelini kuran ve insanlık ilerleyişinin geniş görünümlerini açan en değerli ve soylu bir hedeftir.

(2) Sosyalizmin başarılabileceği araçlar yalnızca, amaç olarak sosyalizmin doğasınca değil, aynı zamanda kapitalist devlet iktidarının doğası, demokratik gelişmenin derecesi, karşıt kuvvetlerin göreli gücü, özgül durumlar yb. tarafından da belirlenir.

Bu ikincisi bugün araç amaç konusu üzerine bütün tartışmaların doğduğu ve çevresinde odaklandığı noktadır. Eğer sosyalizmi başarma araçları tümüyle sosyalizmin doğası tarafından belirlenecek olsaydı, her şey kolay olurdu. Hiç bir sınıf savaşımı ve araç amaç sorunu bulunmazdı. Ama olgu, onun aynı zamanda kapitalizmi bütün kendisini sürekli kılma araçlarıyla - tüm devlet aygıtı ve kitle propagandası araçlarını denetlemesinden faşizm ve nükleer savaş tehdidine dek - kapitalizmin doğası tarafından da belirlendiğidir. Kapitalist sınıfı akıl

yürütmeyle ya da örnek vererek bunun toplumsal ilerlemeye bir engel olduğu ve dolayısıyla çekilmeleri gerektiği konusunda *ikna* edilemezler. Kapitalizm ancak, yalnız mevcut kapitalist sınıfın yerini almayı değil tüm kapitalist sistemi ortadan kaldırmayı isteyen bir halk tarafından değiştirilebilir.

Kapitalizm kendi öz koşulları içerisinde kendi tarihsel olarak evrimleşmiş düşünleri ve yapısı aracılığıyla yenilemez. Böyle araçlarla iktidar ancak bir grup kapitalistten ötekine geçer. Yarı sömürge dünyada bu değişiklik gösteriler ve saray devrimleri aracılığıyla olmaktadır. Bütün CIA operasyonları ve dünyadaki bütün Tshombeler asla yeni bir toplum sistemi getiremezler. Onlar asla toplumsal - ekonomik düzende değişim değil yöneticilerde bir değişimden başka birşey getiremezler.

Bu ilkenin tarihsel bir örneği Amerikan anti - kölecilik savaşımında bulunur. Eğer kölelerin, özgür zencilerin ve beyaz İlgacıların yöntemleri tümüyle köleci toplumun doğasınca belirlense ve ondan alınsaydı, savaşım yöntemi hafiflemeyen bir terör yöntemi olurdu ve amaç bütün köle sahiplerinin fiziksel yok edilişleri ya da köleleştirilişlerinden başka bir şey olamazdı. Ama, tarihsel olarak, bu ezilen bir halkın pek seyrek olarak kabulienilmiş hedefi olmuş, onların kullandığı araçlardan daha fazlası basitçe varolan koşullardan çıkarılmamıştır. Yoksa, eski zamanın ve modern çağın köleleri yalnızca köle sahipleri olmaya, serfler yalnızca feodal ağa olmaya ve işçiler şimdiki işverenleri *kendi* işçileri durumunda olarak yalnız kapitalist olmaya çalışırlardı.

Tersine, bütün böyle savaşımlar, iktidar tabanını genişletecek ve daha büyük çoğunluk için daha büyük özgürlük sağlayacak başka bir toplumsal örgütlenme biçimine yönelik hareketlerdir. Bu nedenle bunların yeni düzenin şimdiden temel özelliklerini temsil eden ve poli-

tik ve ekonomik yaşamın çeşitli biçimleri içine katılımın genişletilmesini sağlayan yöntemler kullanmaları gerekir. Ancak yeni bir toplum biçimi kurma araçları, kısmen varolan toplumsal yapı tarafından, zaten hüküm giymiş kurumlar tarafından saptanır. İlgacıların yöntemlerine karşı saldırıları yanıtlarken Thoreau'nun, ünlü denemesi, *Sivil İtaatsizlik*'te, eğer çare hastalıktan da kötü ise bu köleliği destekleyen yönetimin hatasıdır, diye ilan ederek yaptığı savunma da budur. «Onu kötüleştiren *odur*,» dedi. Benzer olarak, özgürlüğü başarmak için gerekli araçları belirleyen, yalnızca ezişin herhangi bir biçiminden kurtuluşun doğası değil, aynı zamanda ezen toplumun doğasıdır.

Örneğin, sosyalizme doğru hareketin iki yanlı sorunu böyledir. Onun, doğasına uyan araçlarla kazanılması ve pekiştirilmesi gerekir - demokratik süreçlerin en iyi geliştirilmesi ve yaşamın bütün koşullarının belirlenmesinde tüm çalışan halkın ve onların destekleyicilerinin en iyi katılımı. Öte yandan sosyalizme doğru bu hareketin, ekonomik, politik ve toplumsal egemenliğini sürdürme çabalarında doymak bilmez, acımasız ve korkunç olan bir azınlık tarafından yönetilen bir toplum içinde yer aldığını bilmek gerekir. C. Wright Mills'in dediği gibi, «İktidar Azınlığı», «daha yüksek bir ahlaksızlıkla» yönetir. Ancak, yalnız böyle bir ahlaksız dünyada sosyalizmin ahlaksal erekleri başarılabilir ve bunu tek başına başaracak araçları büyük kısmıyla bu dünya belirler.

KÖTÜ ARAÇLAR VE İYİ AMAÇLAR

Kötü araçların iyi amaçlara götüremeyeceğini söylemek kolaydır, ama bunu söylemek bizi başladığımız yerde bırakır. İlk önce hem araç hem amaca ilişkin olarak *iyi* ile *kötünün* ölçütleri üzerinde anlaşmamız gerekir. Ve burada hiç bir basit formül ya da soyutlama olanaklı değildir. Bir aracı bir amaçtan başka hiçbir şey haklı

kılmaz, ama «amaç aracı haklı kılar,» sözü, Hegel'in belirttiği gibi, kendi başına ve yüzeysel olarak «önemsiz ve anlamsızdır.» Hegel buna, Fransız Devrimi'ni unutmayarak şunu eklemiştir : «'Eğer amaç doğruysa, araç da doğrudur' sözü bir lafazanlıktır, çünkü araç tamı tamına kendi başına hiçbir şey olmayan ama başka birşey uğrunda olan şeydir ve burada, *yani,* amaçta, ereğe ve değere sahiptir - kuşkusuz, onun gerçekten bir araç olması koşuluyla.» Hegel basitçe amaca aracı haklı kılar ya da kılmaz demenin anlamsız olduğunu söylüyor - «bir gezegen bir gezegendir» demek kadar anlamsız. Her iki terimin de özgül toplumsal - tarihsel çerçevenin koşulları içinde somut ve nesnel olarak çözümlenmesi gerekir.

Bazı insanların ve hareketlerin amacın aracı haklı kıldığına inandığı suçlaması *statüko*'yu korumak için özellikle etkili bir araçtır. Doğası gereği o, daima «araçlar» üzerinde bir tekele sahip olan ve kendi sürekliliğinden başka amacı olmayan varolan düzenin savunulmasına çalışır. Bu suçlama büyük çoğunlukla gerçek ya da sözlü araçlarından ikiyüzlü bir nefret aracılığıyla muhaliflerin ereklerinden dikkati uzaklaştırmak için kullanılır. Amacın araçları haklı kıldığına inandığı varsayılan daima öteki taraf, genellikle sevilmeyen taraftır. Başlangıçtan bu yana bu sahte bir suçlamadır ve dünyayı nükleer savaşla kitlesel misilleme vb. ile sürekli tehdit edenlerce çirkince yapılmaktadır. ***Erişilmek istenen amaçlarda uzlaşmaz anlaşmazlık olmasa bu suçlama hiç yapılmazdı.***

Böyle bir anlaşmazlık, temel ve derin olunca, ancak varsayılan ahlak mutlaklıkları terimleri içinde değil, ilerici ve gerici güçler ve yönler terimleri içerisinde çözümlenebilir. Bu, bütün tarihsel hareketler için doğru olmuştur ve zamanımızın işçi sınıfı, ulusal kurtuluş ve anti - emperyalist savaşımları için de eşit ölçüde doğrudur. Birleşik Devletlerdeki bütün büyük işçi örgütü hareketleri işverenlerce yalnız kuvvet ve zor kullanımı ile değil

aynı zamanda ahlaksızlık suçlaması ile, işçilerin ve sendika önderlerinin amaçlarını elde etmek için hiçbir şeyi yapmaktan çekinmedikleri suçlamasıyla karşılanmıştır. Benzer olarak, özgürlük ve eşitlik için şimdiki tarihsel savaşlarında zenci halk bir yandan sürekli zor kullanım ile öte yandan ise uygun yöntemlerin sınırlarını aştıkları suçlaması ile karşılanmışlardır. İşçiler ya da ulusal azınlıklar ya da sömürge halkları için daha iyi koşullar altında olmalarının doğru ve uygun olduğu kabul ediliyor olabilse bile, onların bunu ancak ezenlerinin kendilerinin oluşturduğu kurallar uyarınca yapmaları düşünülmektedir. «İki yanlış bir doğru etmez» sözü ne denli barış dolu olursa olsun her militan eyleme karşı yüksek yerlerdekiler tarafından dindarca söylenir. Hangi amaçların hangi araçları haklı kıldığı temelde bir sınıf ve konum sorunudur ve en son, Hegel'in «halkların ve ulusların eylemlerinin üzerinde oturan dünyanın yargı mahkemesi» dediği, tarih tarafından belirlenecektir.

Son olarak, Cromwelci eylemler ve Fransız Devrimleri, 1917 Rus Devrimi, ya da günümüzün engin Asya - Afrika kurtuluş savaşımları gibi halk yığınlarının eylemlerini içeren bütün toplumsal hareketlerin zarif plân çizimlerini izlemediği ve herhangi tek bir grup ya da kişinin dilekleri koşulları içinde yer almadığı daima akılda tutulmalıdır. Böyle yığın enerji ve eylemi kabarışı ve patlayışı içinde ilkel ve tufanımsı bir şey vardır. Soyut kurallara ve ilkelere uymayan kudretli güçler açığa çıkar. Eylem dereceleri yer ve zaman koşullarına hedef alınan amaçlara, karşı çıktıkları varolan toplum yapısı ve kurumlarına, önderliğin doğa ve niteliğine, vb. ne bağlıdır. Uzun erimde böyle hareketler ancak Mark Twain'in daha önce alıntısı yapılan yazısında, Fransız devrimci «Terör Yönetimi»ni yargıladığı biçimde yargılanabilir.

Çağlar boyu süren kötülüklerin ancak Twain'in sözünü ettiği Terör gibi araçlarla düzeltildiği günlerin sona erişi şiddetle umulur. Elbette bu, şimdiki ve gelecekteki toplumların barış dolu demokratik değişim yollarını açma ve açık tutma derecelerine bağlıdır. Ancak her geçen gün birkaç şey daha da açık duruma geliyor. Toplumsal ilerleme araçlarının amaçları için yeterli olması gerekir, yoksa hiçbir ilerleme olmaz. Aynı zamanda bunların amaçlarıyla temelde uyum içinde olmaları gerekir, yoksa arzulanandan çok farklı bir durum getirilmiş olur. Mevcut koşullar içinde, araçların olanaklı en iyi biçimde amaçlarıyla bütünleşmesi gerekir, ki böylece onlar başka bir yere değil gerçekten amaçlarına doğru götürsünler. Bu ise en iyi ve en özgür tartışma alış - verişini ve haberleşme kanallarına ulaşmayı gerektirir. Demokrasinin genişletilmesini, insanlığın gerçek ahlak kanılarına titiz saygıyı, ve pragmatik başarı tüccarlığına yönelik eğilime karşı sürekli uyanıklığı gerektirir. Araçlar ile amaçların ilişkisi sorunu ahlaksal eleştiriyle değil insanlığın tüm halk için daha özgür, daha iyi, ve daha demokratik bir yaşama doğru ilerleyişiyle çözülecektir.

ALTINCI BÖLÜM

İLERLEMENİN ANLAMI

Bütün doğru ve yanlış, daha iyi ve daha kötü yargıları bir hedefi ya da arzulanan amaca işaret ederler. Geçmiş birkaç yüzyıla dek, insanlığın büyük bölümü için bu hedef ya şeyleri olduğu gibi korumak, ya da saf ve sevimli bir geçmişe dönüş idi. Ancak, arasıra «olması gereken»in düşünü şimdinin ötesine imgelenmiş bir geleceğe doğru gitti. Bu, insanların nasıl yaşaması gerektiği ve toplumun nasıl olabileceği ve olması gerektiğini tasarlayarak yeryüzünde henüz hiç bilinmeyen bir şeyi hedef alırdı. Gerçek bir insanlık ahlakı da doğru biçimde böyle bir oluş ve süreç düşünüyle başlar.

Bir yön (ilerleme) düşünü olmaksızın ahlaktan söz etmek boş ve değersizdir. Bu, ahlakı basitçe belli bir toplumun kurallarına ve onun sürekliliği için gereken şeylere indirger. Öte yandan gerçekleştirilebilir en derin insanlık değerleri için ciddi bir araştırma olmaksızın ilerlemeden söz etmek de, sığ ve sahte gösteriştir. Bilgi - sayarlar ve otomatik makinalar olabilir, ama eğer onlar bize yalnızca daha iri ve gösterişli Dünya Fuarları, daha çok trafik sıkışıklığı, daha çok aşırı - kalabalık kentler,

daha çok saçmalıklar ve gereksiz bolluk veriyorlarsa, ve aynı zamanda halkın büyük bir bölümünü es geçip onları umutsuz yoksulluk içinde bırakıyorlarsa, yararları nedir?

Gerçekten, yeryüzündeki halkın çoğu asla belirgince daha iyi bir geleceği akıllarına getirmemişlerdir. Böyle bir gelecek düşününe kendi geçmişleri, uzak ve ilkel atalarına gör kendi gelişmeleri düşününden daha çok sahip değildirler. Yunan tarihçisi Thucydides, «ilk Yunanlılar bugünkü barbarların yaşamına benzer bir yaşam tarzına sahipti,» diye yazdığı zaman, yeni ve ender bir düşünü belirtiyordu. Onda gelecek gelişme üzerine hiç bir düşün olmayabilirdi ama hiç değilse geçmişteki gelişme olgusunu kavramıştı. Uygarlık barbarlıktan iyiydi ve insanlar bu ilerlemeyi faaliyetleri aracılığıyla yapmışlardı. Ne yazık ki, ne Thucydides ne de onun çağdaşları Yunan toplumunun daha da gelişmesini göz önüne getirememişlerdi.

Romalıların bir ilerleme düşününe sahip oldukları ileri sürülebilir. Ama onlar böyle bir düşüne sahip olsalar bile bu daima daha geniş alanlara Roma yaşamının, kültürünün ve iktidarının yaygınlaştırılmasıyla sınırlıydı, ve kendisini daha büyük askeri güç, daha uzun ve iyi yollar, daha çok anti - tiyatrolar ve daha çok kölelere sınırlamıştı. Roma yığınlarının ve buyruk altındaki halkların yaşam düzeylerini yükseltmeyle ilgilenmeyi olduğu kadar kültürel ve bilimsel gelişme düşünlerini de tümüyle bilmezlikten geliyordu. Bugün bunun benzeşimlerini bulmak zor değildir. Yürürlükteki kapitalist ilerleme kavramı, özellikle Amerikan biçimiyle, buna çok benzerdir. Onun içinde daha çok otomobil, daha çok süper - yollar, daha çok Levittown'lar ve daha çok ve daha iri süper-marketler ve alışveriş merkezlerinin dışında çok az şey vardır. O nicelikçe güçlü nitelikçe zayıftır.

Eğer ilerleme düşünü herhangi bir anlama gelecekse, eğer bu bir ahlak kavramı olacaksa, onun niceliksel özellikler kadar niteliksel özellikleri de olmalıdır. O basitçe daha çok şeyler, ya da daha çok insanlar ya da daha büyük bollukla sınırlı olamaz, ama insan yaşamının erekleri konusunda içe işleyici sorular sorması gerekir. Bunun için çağlar boyu gelişmiş böyle ereklerin en iyilerini incelemesi gerekir. Bunlardan bazılarının geçerliğini yitirdiği ve anlamsız olduğu bulunacaktır. Ötekilerin ise, birinci ve ikinci sanayi devrimleri sayesinde, heryerdeki bütün insanlar için gerçekleştirilmelerinin olanaklı olduğu bulunacaktır.

Daha önceki bir bölümde birey, ne olmak istediği, yaşamak istediği yaşam türü düşününü tasarlamaksızın hiç bir kişisel ahlak olmadığını gördük. Benzer olarak, insanlar yeryüzündeki bütün insanlar için yaşamın ne olması gerektiğinin bir ülküsünü oluşturuncaya ve paylaşıncaya dek dünya ilerlemesinin hiç bir anlamlı kavramı olamaz.

Günümüze dek, böyle dünya çapında halklar hedeflerinin yerini iki şey almıştır. Birincisi Tanrının gözünde bütün insan ruhlarının mutlak eşitliğinin dinsel öğretisidir. Ancak bu insanların kendilerine yeryüzünde iyi bir yaşam sağlamaktan çok, bu «eşit» ruhları cennet için kurtarmakla ilgilenmiştir.

Gerçek bir bütün olarak insanları kapsayan ahlak için ikinci vekil emperyalist ülkelerin sanayicileri ve bankerlerince ortaya konmuştur. Din insanlık iyiliği ülküsünü hiç mi hiç olamayacak bir ülkeye sınırlama eğilimindeyken, çelikten telefğnalara, aluminyumdan otomobillere, petrol ve kömürden şekere, kahveye ve pamuğa dek sanayi ve tarım üretiminin büyük sahipleri ve yöneticileri bu ülküyü kendi cüzdanlarında sınırlarlar. Onlar

için ilerlemenin tek göstergesi borsada ve yatırımlarından doğan kâr oranında kayıtlı olan göstergedir.

İlerleme düşünlerinin yansımaları olduğu gibi dünya olması gibi bu ilerleme düşünlerinin yargılanabileceği de iki ayrı görüş açısı vardır. Bu dünyalardan biri fabrikalarda ve çiftliklerde, maden ocaklarında ve atelyelerde, mağazalarda, okullarda ve hastanelerdeki çalışan insanların dünyasıdır. Onların daha iyi yaşam ve dünya kavramları ötekilerinden zorunlu olarak engin biçimde farklıdır. Onlar daha az çetin bir şekilde çalışmayı isterler ve basitçe varolmayı özlerler. Salt varolmaktan çok yaşamayı ve sanayi devriminin olanaklı kıldığı rahatlık ve fırsatların yararlarına sahip olmayı isterler. İlerlemeyi sağlık, konut, eğitim kendilerini yeniden yaratmak için kültürel fırsatlar ve boş zaman terimleri içinde görürler. Onlar yaşamın zorunlu nesnelerini üretmedeki ve onun refahına hizmet etmedeki emeklerinin bir sonucu olarak daha iyi bir yaşam isterler. Ötekiler ise dünya zenginliklerinin bu üreticilerini bir amacın yalnızca araçları olarak görürler ve onların amaçları salt, kendi zenginliklerini, iktidarlarını ve saygınlıklarını güçlendirmedir.

İLERLEMENİN YADSINMASI

İlerlemenin bu taban tabana karşıt kavramlarının önemli bir ortak yanı vardır. Bunlar, maddi mallardaki artışın nasıl dağılacağı ve kullanılacağı üzerine ne denli görüş ayrılığında olurlarsa olsunlar, eldeki teknoojik gelişiminin maddi malların artışı için kullanılmasının istenmeyen değer ve zorunlu olduğunda anlaşırlar. Ama maddi ilerlemenin değerini tümüyle yadsıyan «üçüncü bir güç» vardır. Örneğin, Chandi'nin tarihsel bir simge durumuna geldiği yeni - Thoreaucular, sanayi devriminde geriye doğru bir adımdan, insanın ilksel saflığından, gerçek Cennet Bahçesi'nden uzaklaşan bir adımdan başka bir şey görmezler. Dikkate değer bir haklılıkla makinaları

insanların hizmetinde olmaktan çok insanları makinaların hizmetinde görürler. İnsanlar değil, «selede olan şeylerdir,» diye yakınırlar. Ama bu yargıyı makinaları kullanan insanların toplumsal - ekonomik ilişkilerinden çok makinalar üzerine dayandırdıkları zaman, onlar bizden sanayi devrimine insanın ikinci «Düşüş»ü diye bakmamızı, isteyerek daha önceki zamanların sefaletine, yoksulluğuna, bilgisizliğine ve hastalığına dönmemizi istiyorlar.

Dünyanın şimdiki kötülüklerinin, Avrupa'da 16. ve 17. yüzyıllarda gelişmiş yeni bilimsel düşünme yönteminin sonucu olduğunu ima eden Joseph Woor Krutch'un *İnsan Doğası ve İnsanlık Durumu*'ndaki konumu böyledir. Söz arasında belirtelim, Thoreau bugünkü izleyicilerinden daha iyisini biliyordu. Bir New England ayakkabı fabrikasını ilk kez gezdiğinde, hemen kızılderililerin nasıl tümüyle elle ayakkabı yapmak zorunda olduklarını düşündü ve fabrikanın ayakkabı yapmak için daha iyi bir yöntem olduğunda karar kıldı. Sonra zorlayıcı biçimde sorunun, fabrikanın ayakkabı yapmak için değil, para üretmek için kurulmuş olması gerektiğini önerdi.

«İnsanlığın kötü durumu» diye adlandırılmaya başlanan şeyin öncüleri bizim maddi mallar içinde yutulmamız üzerinde ümitsizlik duyarlar. «Yaşama düzeyi» kavramının «iyi yaşam» kavramı yerine konulmasından kederlenirler. Doğru olarak, üretimin tüketicinin gerçek gereksinimlerine hizmet etmesini sağlamak yerine, ekonomimizi çöküşten korumak uğruna üretimin hatırı için tüketimin üzerinde durulmasını kınarlar. Krutch'un kederi sosyalizmin ve komunizmin kapitalizmden hiç de daha iyi olmadığı sonucuna vardığı zaman derinleşir. Onlar da, diye düşünür, iyi bir yaşam - insanın en gerçek ve en yüksek değerlerinin gerçekleştirildiği bir yaşam - için gerekli koşullardan çok maddi malların üretimi üzerinde dururlar.

Gerçekte bu ilerlemenin bütün olanaklarının bir reddidir. 16. yüzyıldan 19. yüzyıla dek özgün ve yaratıcı düşünürlerin umutları ve özlemleri yoktur artık. Yalnız keder kehanetinde bulunabilen bu modern torunlar atalarının sahip olduğu inanç cesaretini yitirmişlerdir. Onlar yalnızca makinayı ve onun geçmişte ürettiği ve gelecekte üretebileceği kötülükleri görürler. Makinanın gerçek insanlık amaçları uğruna kullanımı için bir programı gözlerinde canlandıramazlar. Descartes'in insan bağımsızlığının çınlayan ilanının ışığı altında onlar ahlaklı ve aydın cüceler olarak gözükürler. Yüzyıllar önce Descartes, zanaatçıların sınırlı bilgi ve faaliyet alanlarını anlattıkları gibi evreni anladığımız zaman «böylece kendimizi doğanın efendileri ve sahipleri yapacağız,» diye yazıyordu.

İleri doğru gitmek isteyen herkes için savaşıma çağrı böyledir. Nasıl daha iyilerini yapıp kullanmayı öğrendikleri zaman insanlar daha aşağı derecedeki aletleri kullanmayacaklarsa, sanayi de, varolan özgül ekonomik ilişkilere bakmaksızın, yaşamın gereklerini üretmek için en iyi ve en son teknikleri kullanmaktan geri kalmayacaktır. Bunlar insanın, yaşamını hem olanaklı hem hoş yapmak uğruna doğayla ilişkilerini denetlediği aletlerdir. Onlar olmaksızın, Thomas Hubbes'un dediği gibi, yaşam «iğrenç, hayvanca ve kısa» olur.

Ancak, insanın maddi ve gereksinimlerinin tatminini sağlayan salt aletlerin ve makinaların iyileştirilmesi ilerlemeyi belirleyemez. İlerde değerli insan erekleri tarafından yönlendirilmedikleri ve denetlenmedikleri sürece daha fazla bilimsel ve daha fazla teknik değildir. İlerme salt daha çok şeyler hatta her saatlik emek ya da dönüm başına daha çok besin değildir, ama bunlar olmaksızın hiç bir ilerleme olamaz. Daha iyi bir şeyi tatmış olan hiç bir kimse daha kötü birşeyle tatmin olmaz. İnsanları kıyıdan kıyıya ve dünyanın çevresinde taşımış olan eski

pervaneli uçaklar geçerliğini yitirmiştir, ve kim onları modern jetlere yeğler ki? Eski aile doktorununun hastalarıyla ilişkisi çok hoşnut edici olabilirdi ama bir kimsenin kişisel doktoru yanında uzmanlar ve laboratuarlar da olan modern bir sağlık merkezi deneyiminden geçmiş hiç kimse aile doktoruna geri dönmek istemeyecektir. Elektrikli buzdolabı olan hiç kimse isteyerek buz-sandığı dönemine geri dönmez. Geri dönüşsüz eğilimler ve yönelişler üzerine böyle bin tane örnek verilebilir.

Çok bilmişler «doğal» yaşam dedikleri şey konusunda ne denli çok sayıda tatlı şeyler ve onun biz «uygar» insanların sahip olduklarından nasıl çok daha iyi olduğunu söyleyebilseler de, kendileri o yaşamı yeğlemezlerdi. Polenezyalıların, Malayalıların ya da Karayiblilerin bizim olduğumuzdan öylesine daha mutlu olduklarını söyleyen insanlar var. Onların ortalama ömür uzunlukları bizimkinden çok daha kısaysa ne çıkar! Kısa yaşamlarından bizim uzun yaşamlarımızdan aldığımızdan daha fazla zevk alıyorlar. Ama böyle konuşan çok az insan belki de hiçbir insan rahatlık ve bolluk dolu yaşamlarını, basitlik ve mutluluğunu öğdükleri yaşamlarla değiş tokuş etme arzusu göstermez. Tüm bu düşün bir aldanış ve bir kuruntudur. Modern burjuva yaşamının bütün bayağılık ve anlamsızlıklarına karşın, onu isteyerek dünyanın hakları kendilerine verilmemiş ve az gelişmiş bütün toplumlarının bütün şanlarıyla değişmeyiz.

Böyle insanların yakındıkları, aslında ekonomik ve sanayi ilerlemesinin derinden arzuladıkları yaşamın doygunluklarının çoğunu kendilerine getirmekten kasvetle yoksunluğudur. Onlar doğal-toplumsal-tarihsel bir boşlukta yaşarlar. Onlar ne bıraktıkları bozulmamış doğada, ne öteki insanlarda, yardımcı oldukları sefil kentlerde, ne de insanın tarihsel gelişiminin tek başına ait olmada zevk bulurlar.

Bugün çoğunlukla ilerlemeye inanan ama onu salt maddi ve niceliksel yapanlarla, ilerlemeyi tümüyle yadsıyanların yarattığı sahte bir çıkmaz içine giriyoruz. İlerlemenin istenirliğini yadsıyanlar ya geçmiş bütün şeylere özlemle bakıyor ya da şimdiye tüm tarihsel gelişimin tamamlanışı olarak düşünüyor. «Eski iyi günler»den, «Amerikan Yaşam Tarzı»na dek, dilimizdeki sayısız sözler ya geçmişin ya da olduğu biçimiyle durumun bu sevilişini temsil eder. İnsan yaşamında daima bu tutucu eğilim olmuştur ve, belirtildiği gibi, bu örgütlü toplumun ve hatta akılcı ve düzenli ilerlemenin zorunlu bir parçasıdır. Ancak, kendi başına alındığında, o yalnızca durgunluğa ve çürüyüşe götürür. Öte yandan, ilerlemeciler - uygun biçimde ilerlemenin hem istenir hem de olanaklı olduğuna inananlar diye tanımlanırlar - salt geçmiş «Altın Çağlar» ve yitik Atlantisler düşü görmekten çok geleceğe bakarlar.

İlerleme düşünü tarihçisi, Profesör J. B. Bury on yıllarca önce bu düşünü bazı parçalara ayırmayı denedi. Ona inananlar, diyor, «uygarlığın istenir bir yönde hareket ettiğinde, ediyor olduğuna ve edeceğine» inanırlar. Bu da, diye sürdürüyor, istenir yönün ne olduğunu bilmemizi gerektirir. Bundan sonra «insanlık gelişiminin istenir sonucu gezegenimizin bütün sakinlerinin yetkince ve mutlu bir varoluşun tadını çıkardıkları bir toplum durumu olurdu.» diye sağ duyulu bir görüş belirtiyor. «En büyük çoğunluğun en büyük iyiliği» gibi bu tanımlanmamış ve tanımlanamaz «yetkince mutlu varoluş» sözü tartışılan konuya özellikle İngiliz vari bir katkısızlıktır. Bury ilerleme tanımını şu belirtişle sonuçlandırıyor: «Ama amacını gerçekleştirmek için uygarlığın doğru yönde hareket ettiğinden emin olmak olanaksızdır» (*İlerleme Düşünü*, s. 2). Bir sonuç daha çıkarıyor. Sürecin insanın «fiziksel ve toplumsal doğası»ndan doğması gerekir, yoksa sürmeyebilir.

Bury'nin tanımından ilerlemeye inanmak için dört gereklik ayırdedebiliriz :

(1) Uygarlığın bir yönde hareket ediyor olduğunu bilmemiz (yada buna inanmamız).

(2) Bu yönün istenir, yani *iyi* olduğuna inanmamız. Kuşkusuz bu, istenen şeyin gerçekte istenen şey olduğu ve istenebilir şeyin de *iyi* olduğu ahlak yargısıyla ilişkilidir.

(3) İstenen ya da istenebilir şeyin ne olduğunu bilebiliriz ya da biliriz.

(4) İlerlemeye yönelik tarihsel hareket herhangi bir dış planlama ya da işe karışma ile değil insanın kendi bireysel ve toplumsal gelişim süreci aracılığıyla ortaya çıkar. Bu hıristiyanlıktan, *Weltgeist*'ın ya da Hegel'in dünya - ruhunun diyalektik açılımına dek bütün dinsel ve idealist ilerleme teorilerini dışarda bırakır.

Profesör Bury ilerleme düşününe önemli katkılarda bulunmuştur, ama bunlar somut maddi bir temele oturtulmaz ve diyalektik olarak görülmezlerse, onun nesnel, gerçekçi bir ilerleme teorisi için gereklikleri gerçekleştirilemez. Örneğin, hangi olanaklı zeminde uygarlığın daha büyük iyiliğe doğru gittiğine inanabiliriz? Ayrıca, bu insanın kendi psikolojik ve toplumsal doğası aracılığıyla nasıl olanaklı olabilir? Bu sorulara yanıtlar Bury'nin yapıtında bulunmayan hem bir ahlak teorisini hem de bir tarihsel hareket teorisini gerektirir. Bury'nin öznel «yetkince mutlu varoluş»undan çok (ki bu elbette tüm ilerlemeye bir son getirir) nesnel bir insanlık iyiliği teorisi, ve hem geçmişteki ilerlemenin nasıl olduğunu hem de daha da ilerlemeye yönelik çalışmak için insanlığa yardım edecek bir tarihsel hareket teorisi olabilir mi?

Burjuva ahlakı düşüncesi dikkate değer biçimde herhangi bir yeterli nesnel ahlak teorisi sağlayamamıştır

ve bugün, büyük çoğunlukla, ya başarısızlığını itiraf etmekte ya da böyle bir teorisi olmamakla öğünmektedir. Aynı şey burjuva tarih teorileri için de doğrudur. Geniş çapta kabul edilen bir tarih teorisi onu esasta yineleyici ve dönüşümlü yapmaktadır. Bu, zorunlu olarak ilerlemeyi tarihsel sürecin yalnızca geçici, sonsuza dek gerileme tarafından izlenmeye mahkum bir aşaması olarak kavrar. Başka bir tarih teorisi ona gerçek ve doğal ama saf mekanik ve insan dışı araçlarla yer değiştirmek olarak bakar. Birincisi için ilerleme geçicidir, daima gerileme tarafından izlenmeye mahkumdur. İkincisi içinse, ilerleme şeylerin doğasınca belirlenir ve bütün insan gereksinimleri ve umutlarından, düşün ve eylemelerinden ayrı olarak yer alır. Bu ikinci teorinin iki ana biçimden hiç birinde ilerlemenin herhangi bir ayırdedici biçimde *insansal* anlamı yoktur. İster maddenn kendi içinde varolan daima daha karmaşık kümeler oluşturması nedeniyle olsun, ister saf biyolojik nedensellik aracılığıyla körce işleyen doğa seçmeyle getirilsin, ilerlemenin insanla hiçbir ilişkisi yoktur ve insanın da ilerlemeyle bir ilişkisi olamaz.

Fransız Devrimi'nin izleyerek ve onun tarafından derin bir biçimde etkilenen Hegel özgürlük olarak tanımlanan ilerleme düşüncünün özü olduğu bir tarih felsefesi geliştirdi. Hegel, tarih özgürlüğün gerçekleştirilmesi yönünde hareket eder, diye inanıyordu, ama tarih bunu kabul edilemez iki temel üzerinde yapar. Bunlardan birincisi, tarih daha büyük özgürlüğe (hiçbir zaman tatmin edici biçimde tanımlamadığı bir terim) doğru gider çünkü böyle hareket etmek ruhun doğasıdır ve tarih sonsuz *Düğün*'ün ya da Dünya Ruhu'nun açılışıdır. İkincisi, bu hareketin itki gücü büyük insanların merakları ve ihtiraslarıdır. Hegel bu «dünya tarihsel» insanların tarihi nasıl ileri, daha büyük özgürlüğe doğru ilerlediklerini ancak eksiklikle açıkladı. Onlar, diyordu, «gelişme için neyin olgun» olduğunu bilen insanlardır, ama neyin ol-

gun olduğunu ve niçin böyle olduğunu Hegel şen bir biçimde atlıyordu.

İLERLEMENİN MARKSİST TEORİSİ

Marksizmin çoğu Marx'ın ilerlemenin gerçekçi bir açıklanışını verme ve Hegel'in yön ile itici güç arasındaki ikilemini çözme çabaları çevresinde toplanır. Bunu yapmak için Marx ötekiler arasında şu sorunları çözmek zorundaydı :

Tarihsel gelişmenin bütünsel ve önceden bilinebilir bir yönü var mıdır?

Bu iyi midir, yani, insanlığın başardığı ve gelecekte daha da geliştirebileceği en yüksek ahlak ülküleriyle uyumlu mudur?

Böyle yön ya da ilerleme herhangi bir yöntemle tanımlanabilir ve ölçülebilir mi?

Tarihi bu yönde hareket ettiren güçler nelerdir?

Bu hareket nasıl - hangi tarzda, ne tür adımlarla ya da aşamalarla ya da zigzaklarla ilerler?

Önce en son soruyu yanıtlayalım. Toy yaklaşım ilerlemeyi salt ekleniş, aynı temel çerçeve içinde yer alan eklemelerle getirilen, salt daha çok aynı şey olarak görür. Belirli sistemler ve sınırlar içerisinde bu kuşkusuz doğrudur. Bir kez belli bir çerçeve ortaya çıkınca, onun içinde ilerleme yer alır, aynı ögelerin daha çoğunu ekler ya da inceltir. Bu verilmiş toplumsal, bilimsel ve sanatsal sistemlerde kolayca görülebilir. Örneğin, bir kez sanayi devrimini getiren ekonomik toplumsal ve bilimsel aşamaya erişilince burjuva ilişkileri çerçevesi içinde çok büyük ilerleme başarıldı. Belirli bir müzik devri sırasında müzik gelişmesi, diyelim Handel, Bach ve oğullarından, Gluck, Mozart ve Haydn'a giden belli çizgiler boyunca ilerler. Resmin de Fransız empresynnistleri kökten yeni bir gelenek getirinceye dek bir çok yüzyıl kabul

dilmiş ve göreli olarak sabit tarzlar ve biçimler içerisinde geliştiği görülebilir. Astronomi Ptolemy'den 16. yüzyıla dek işlenişte ve ayrıntılarda önemli ilerleme yaptı, ama sonra Copernicus ile tümüyle yeni bir devire girdi. Sayısız başka örnekler de verilebilir.

Bütün bu büyüme ve gelişme örneklerinin devrimci değişimlerle - çoğunlukla çizilen ilerlemenin salt düz doğru kavramından tümüyle farklı bir düzeni olan değişimlerle başladığı ve durduğu hemen açıktır. Süreç ve gelişmenin yalnız sabit çerçeveler içinde hareket olarak değil aynı zamanda onları kırıp çıkan ve yeni yapılar yada sistemler yaratan değişim olarak görülmesi gerekir. Feodalizmden kapitalizme ya da kapitalizmden sosyalizme değişimler gibi böyle değişimlerde eskisi içinde kapsanılmayan ama gene de ona dayanan ve ondan çıkan yeni bir çerçeve ya da sistem doğar. Sanayi devrimi uzun süredir hazırlık içindeydi ancak gene de devrimci bir değişimi oluşturdu. Çoğunlukla ikinci sanayi devrimi denilen otomasyon için de aynı şey doğrudur.

Toplumda, bilimlerde ve sanatlarda tamı tamına aynı olayı görüyoruz : Geçmişten keskin kopmalarla belirlenmiş ve yeni gelişme çizgileri başlatan büyük düğüm noktaları. Copernicus ve Kepler, Galiles ve Newton, Darwin ve Wallace, Rutherford ve Bohr, Curieler ve Einstein bilimlerde tam böyle dönüm noktalarını temsil ederler ve onlara karşılık olanlar yaratıcı faaliyetin bütün öbür alanlarında kolayca bulunabilir. Bir savaşım durumunun sonuçları olan bütün böyle çağcıl değişimlerde, bir tarafın üstünlüğü şeylerin daha önceki varolan durumuna bir dönüş değildir. Köklü bir değişim bizi daha önceki bir biçime geri götürmez - atılmış olan bazı özellikler yeni bir düzeyde yeniden görülebilir. Yeni modern sanat biçimleri sosyalizmin bölüşümlü kabile toplumuna bir dönüş olmayışından hiç de daha fazla ilkel sanata bir dönüş değildir.

Tarihi belli bir yönde hareket ettiren nedir? Marx ve Engels modern zamanlardaki bu hareketin insanın insan tarafından sömürülmesinden arınmış bir toplumun oluşturulmasına doğru olduğunu sezdiler, ama onlar buna yalnızca tarih okumaları nedeniyle inandılar. Böyle bir gelecek bir «Dünya Ruhu» ya da büyük adamların düşünleri ve eylemleri nedeniyle değil, vaad ettikleri erek-lrini başaramamış ve geçerliğini yitirmiş toplumsal kurumlar ve ilişkilerle çevrili insan yığınlarının gereksinimleri ve çıkarları aracılığıyla ortaya çıkacaktır. Marksistler, böyle bir geleceğin güvencesinin insanlara bağlı olduğuna ve ancak onlarca başarılabileceğine inanırlar.

İlerleme insanın doğasından ve yaşamak için çalışmak zorunda oluşu, yaşamın zorunluluklarını ve bolluklarını üretmek için doğa ve öteki insanlarla ilişkilere girmek zorunda olduşu olgusundan kaynaklanır. İnsan doğayla olan ilişkilerinin düzeyi içinde her zaman ve her yerde (dinsel ve öteki toplumsal sınırlar ve tabular tarafından engellendiği sınırlı alanlar ve zamanlar dışında) doğayla uğraşmak için gereksindiği aletleri iyileştirmeye çalışır.

Amerikan tarihçisi Charles A. Beard, Bury'nin *İlerleme Düşünü*'nün Amerikan basımına (1931) yaptığı girişte bu marksist düşünü çok güzel belirtmiştir: «Teknolojinin kendi içinde onun sonsuz işlemde bulunmasını vaad eder görünen bir şey vardır. Her şeyden önce onun için hiçbir şey nihaî değildir. Teknolojide bir sorunun çözümü hemen hemen her zaman araştırma için yeni sorunlara yol açar... Öyleyse insanlığın fiziksel rahatlık, güven, sağlık, ve refah için ihtiraslı araştırması genellikle teknolojinin araştırma gereçlerinin gerisindedir. İnsanlar açlığı bolluğa, hastalığı sağlığa yeğleyinceye dek, teknoloji dinamik olmayı sürdürecektir. Ne olursa olsun onun arkasında insanı gökleri teleskoplarla araştırmaya, denizin dibine dalmaya ve atomik dünyaları in-

celemeye yönelten insanın doyumsuz merakı vardır. Teknolojinin durağan olup bilim ve sanayideki ilerlemeyi durdurmasından önce insan doğasındaki merakın ölmesi gerekir.» (s. xxiv.)

Yaklaşık otuz yıl sonra Beard'ın sözleri her nasılsa safça bile olsa, peygamberce görülüyor. «Atomik dünyalar»ın incelenmesinde ve «gökleri teleskoplarla» araştırmada meraktan daha fazla birşey vardır. Beard'ın yazışından bu yana, insanlar nükleer silahlar patlattı ve ayın öteki yüzünün ve görebildiğimiz yüzünün yakından fotoğrafını çektiler. Bunun ve şimdiki on yılın böyle başka birçok gelişmesinin «insanın doyumsuz merakı»nın saf ürünleri olmaktan çok iki karşıt toplumsal sistem arasındaki savaşımın bütünsel bir özelliği olması talihsizlik olabilir. «Uzay Yarışı» çıkarsız bilimsel buluştan çok ulusal saygınlık ve dünya çapında sınır savaşımı sorunudur. Ama bu şeyler de insanlığı tümüyle yıkmalarının artan tehlikesine karşın, toplumu ileri doğru götürebilen aynı tarihsel teknolojik etkinin bir parçasıdırlar.

Yaşamın gereklerini ve kolaylıklarını sağlamada yoldaşlarıyla ilişkileri düzeyinde insanlar sorar ve yanıtlarlar: Yaşamayı istediğim biçimde yaşıyor muyum? daha iyi bir yaşam sürdürmem doğal koşullarca mı yoksa geçerli insan ilişkileri biçimi tarafından mı önleniyor? bu iki soru iç içedir ve değişik toplumsal sistemler altında değişirler.

En temel biyolojik gerekler karşılandıktan sonra insanların nasıl yaşamak istedikleri düşünü var olan toplumsal - ekonomik ilişkilerce belirlenir. Kabile toplumlarındaki insanların kendileri için, doğu ve batıdaki feodalizmin çeşitli biçimleri altındaki insanlardan daha farklı iyi bir yaşam düşünleri vardır. Benzer olarak, sanayileşmenin ve kitle üretiminin olanaklı kıldığı kolaylık ve rahatlıklar için ortak bir arzuya sahiplerken, sosyalizm ve

kapitalizm altındaki insanlar iyi bir yaşam kavramlarında çok farklı olacaklardır.

İkinci soru ancak insanın sulama, gübreleme, su ikmali, sağlık vb. tarafından doğaya olan ilişkilerinin hiç değilse bazılarını denetleme yeteneği yerleştikten sonra sorulabilir. İnsanlar bu olanakların bilincine varınca yalnız nasıl yaşamak istedikleri düşünlerini genişletmezler, ereklerini başarmayı neyin önlediğini de sormaya başlarlar.

Sınıfların savaşımı (Marx bunun ne içad edilmiş ne de bulunmuş olduğunu şiddetle yadsır) tamı tamına daha büyük insan kitleleri onların üzerinde zorlanan toplumsal kurumların aksi halde olanaklı olacak yaşamı sürdürmelerini engellediği sonucuna vardıkça gelişir. Marx'ın üretim güçlerinin ve araçlarının gelişmesiyle ilgili olarak tarihin toplumu örgütlemenin daha etkili araçlarına doğru hareket ettiğini görmesi en büyük anlayışı idi. Ancak, insanların doğadan yaşamlarını söküp aldığı aletlerin ve güçlerin iyileştirilmesi uğruna insanlık dürtüsü bu üretim güçlerinin en yeterli kullanımı için kurumları değiştirme zorlaması ile aynı zamanda olmaz. Böylece Marx şöyle yazıyordu :

«Gelişmelerinin belli bir aşamasında, toplumdaki maddi üretim güçleri varolan üretim ilişkileriyle, ya da - aynı şeyin hukuki bir belirtilişinden başka bir şey olamayan - daha önce işler durumda olan mülkiyet ilişkileriyle çelişir duruma gelir. Bu ilişkiler üretim güçlerinin gelişme biçimleri olmaktan onların engelleri durumuna dönüşürler. O zaman toplumsal devrim dönemi gelir.» *(Ekonomi Politiğin Eleştirisi,* s. 12.)

Marx'ın çözmeye çalıştığı tarihin ilk üç sorunu birlikte düşünülebilir.

Tarihin önceden bilinebilir bir yönü var mıdır?

Bu yön *iyi* midir?

Bu herhangi bir şekilde tanımlanabilir ve ölçülebilir mi?

MARKSİZMİ SAHTELEŞTİRME

Marksizmin daha genel bazı yanlış anlatımlarından ve sahtelerinden kendimizi kurtararak başlamak esastır.

Bunların ilki marksçı diyalektiğin ilerlemenin güvencesi olarak işlediğidir. Bu öylesine aptalcadır ki «en iyi» aydın çevrelerde böylesine yaygın olmasaydı söz etmeye değmezdi. Bu eleştirmenler soyut bir formülü, Hegel'in kendisinin alay ettiği formülü - tez, antitez, sentez - tarihsel hareketin *nedeni* ve onun yönünün belirleyicisi yaparlar. Bu, son derece materyalist ve diyalektik olmayan bir yaklaşımdır. Marksizm için diyalektik ne ilerlemeyi yaratır ne de onu güvence altına alır. Onun gerçekte ilerlemeyi çözümlemek ve arada sırada önceden tahmin etmek için bir yöntem olmak dışında ilerlemeyle hiçbir ilişkisi yoktur.

Bu çarpıtmanın bir sonucu da marksistler olay olsun diye salt beklemeyip değişimleri getirmek için eylem yaptıklarından marksist toplumsal kehanetin tümüyle bilimdışı olduğu savıdır. *Çağın Kuruntusu*'nda H.B. Acton, marksist tarihsel kehanetlere toplumun şimdiki durumdan uzanımlandırış olarak bakılıp bakılamayacağını soruyor. Buna kendi yanıtı, değeri olan tek kehanetlerin gelecekteki devrimleri belirtenler olduğudur. Ancak bunlar «marksistlerin olması için en büyük çabalarını sarfettikleri ve bu nedenle, gerçekleştirmeyi başarabilecekleri» olaylardır. Acton böyle kehanetleri hiç bir bilimsel ilgisi yok diye bir kenara koyar, çünkü bunlar «konunun doğru bir çözümlenişinden doğmazlar» (s. 258).

Ama ilerlemeye inanmakla onun için çalışma arasında bir çelişme mi vardır? Acton anti - marksist eğili-

minin *bilimsel* kehanetlere genellemesinde kendini hataya yöneltmesine izin veriyor. Ne olursa olsun herhangi bir alandaki «konu» olanaklı eylemleri de içerir. Bütün bilimsel varsayımlar şöyledir: «Eğer şöyle yaparsam şu ya da bu deneyi yaparsam, teleskobumu gökyüzünün şu ya da başka bölümüne odaklarsam, o zaman şöyle ve şöyle sonuçları beklemem gerekir.» Ayın yakından resimlerini çekmek (oraya insan indirmek bir yana) konu üzerinde devasa bilgi miktarını gerektirir, ama konunun bütün bilgisi, kehanetler uygulamada doğrulanmadıkça, kudretsiz olurdu hatta «bilgi») bile olmazdı. Eğer bir kimse, Rusya, Çin ya da Küba'da komünist devrimden Asya ve Afrika ülkeleri için bağımsızlık, ya da Birleşik Devletlerde ırk ayrımının kaldırılmasına dek belli bir hedefe ulaşmak için koşulların olgunlaştığına inanırsa ve sonra önceden görülen sonuçları başarmak için ötekilerle uyum içinde eylem yaparsa, o kimse nerede bilimsel olamamıştır? Ancak, konuya hakimiyet sağlanmayınca, yanlış zaman, yanlış araçlar ya da olanaksız bir amaç seçilirse bilimdışı olunur. Bilimin bu özel teorisi gerçekte *bütün* toplum ve tarih bilimlerinin olanaklılığını yadsır çünkü onlar ancak insanların eylemleri aracılığıyla vardılar.

Marksizmin ikinci genel eleştirisi tarihte onun düşünlere herhangi bir rolü yadsıdığıdır. Eğer durum bu olsaydı Marx'ın neden tüm yaşamını düşüncelerini yayma çabasıyla harcadığı sorulabilirdi. Genç bir insan olarak o, «Teori kitleleri kavradığı zaman güçlü bir silah haline gelir,» dedi. Onun ayırtedici katkısı, düşünlerin herhangi belli bir zamanda varolan dış koşullar toplamından ve ideolojik karmaşıktan ayrı olarak bireysel zihinden kaynaklandığı düşününe kafa tutmaktı. Ne o ne de Engels ahlak güdülerinin ve düşünlerin rolünü ve gücünü yadsımadılar. Ancak, bu güdülerin nerden geldiğini, onları tarihsel bir güç yapan koşulların neler olduğunu sormakta ısrar ettiler. Marksistler için, ahlaksal olanlar da için-

de düşünler son derece önemlidir ve gerçekten, insanlık gelişmesi ve ilerlemesi için vazgeçilmezdirler, ama onların hem kaynakları hem etkileri bakımından belirleyici koşulları vardır.

Marksist tarih teorisinin üçüncü en genel yanlış kavranılışı ârazı ya da şansı yadsıdığı; tarihi basitçe yalnız önceden varolan bir plânın açınımı ya da tarihsel güçlerin kör ürünü olarak gören tekil bir tarih görüşüne sahip olduğudur. Marx ve Engels tüm yaşamları boyunca bunun karşıtı üstünde özellikle durdular. Olan hiçbir şey önceden belirlenmez ama insanların içinde yaşadığı koşullar ve bu koşullar içinde insanların yaptığı değişimler sonucu olarak doğan ve insanların zihinlerini etkileyen düşünler aracılığıyla olur.

Bu marksist olmayan görüşü çok reklamı yapılmış tarihçi Arnold Toynbee'den daha aptalca hiç kimse sunmadı. O marksist tarihsel hareket teorisini Marx'ın yahudi dinsel geleneği bilinç dışı massetmesinden çıkarır. Toynbee şöyle yazar: «Marksizmin geleneksel dinci esinlenmedeki ayırdedici Yahudi (ya da belki de Zerdüşt) öğesi baskıcı devrim görüşüdür ki bu kaçınılmazdır, çünkü hükümdar ve karşı konulmazdır, çünkü Tanrı'nın kendisinin işidir... Marx herşeye gücü yeten tanrısı olarak Yehova yerine 'Tarihsel Zorunluk' Tanrıçasını ve Yahudiler yerine de modern Batı dünyasının iç proletaryasını almıştır.» (Bir Tarih İncelemesi, cilt V, s. 178.)

Sık sık Marx'ın kaçınılmaz olduğu için geleceğin iyi olduğuna, yani, kaçınılmaz olarak tarihin gideceği yol bu olduğundan gelecekte gelecek olanın *iyi* olduğuna inandığı da söylenmiştir. Kuşkusuz bu, Marx'ın ve marksizmin rastgele ilerleme adını verdiği tarihsel gelişmeyi iyi diye yargılayacakları ne olursa olsun hiç bir ahlak standardına sahip olmadıklarını söylemektir. Kısacası, marksizim bütün ahlak düşüncelerini bir yana atmakla ve

iyilik sözcüğüyle denmek istenecek herşeyin zorunlu olarak oluşan olduğunu varsaymakla suçlanıyor.

Batı Felsefesi Tarihi'nde Bertrand Russell bu durumu çok inandırıcı biçimde belirtti; «Marx'ın ahlaksal düşüncelerden vazgeçebileceğini düşünmesinin tek nedeni ilerlemenin kaçınılmaz olduğuna inançtır. Eğer sosyalizm geliyorsa, onun bir iyileşme olması gerekir. O, bunun toprak sahipleri ya da kapitalistlere bir iyileşme olarak görünmediğini rahatça kabul ederdi, ama bu yalnızca onların zamanın diyalektik hareketiyle uyum dışı olduklarını gösterirdi.» (s. 788).

Russell'in marksizm görüşünün altında iki ilginç ama yanlış varsayım yatar. Birincisi ilerlemenin kaçınılmaz olduğudur. Başta bir deyişle, her ne olursa olsun, nükleer savaş ya da dünyayı dışardan yıkan tufan gelsin, ilerleme gene de zorunlu olarak olacaktır. İkinci haksız varsayım da herhangi ve bütün olanaklı ahlaksal düşüncelerden ayrı olarak gelenekte, olanın *iyi* olduğudur.

Her ne kadar «sosyalizmin kaçınılmazlığı» marksistler arasında geniş ölçüde kullanılmaz bir söz ise de, bunu mecazi oluşun dışında Marx'a malatmede hiç bir haklı yan yoktur. Marksistler, sosyalizmin kaçınılmaz olduğuna, Charlek Beard'ın daha önce alıntısı yapılan parçasında söylediği gibi, insanların iyileştirilmiş aletler yapmaya çalışmasının kaçınılmaz oluşu, ya da yarın güneşin doğuşunun kaçınılmazlığı anlamında inanırlar. Bu ikinci inanç bizim güneş sistemi yasaları bilgimizin sonucudur ve kuşkusuz şimdiden bilinmeyen olanaklı karışıklar olmaması koşuluyla, dünyanın ekseni çevresinde günlük dönüşü konusunda sahip olduğumuz bilimsel bilgiye dayanır. Ancak, yeterli zaman olması ve Marx'ın kapitalizmin kendi içinde varolduğuna inandığı çelişkilerin sürmesi ve insanlığın bu çelişkileri ortadan kaldırmaya ilişkin daha iyi bir yaşam için sürekli savaşımı durumunuda

kapitalizmin dünya çapında sosyalizm tarafından yerinin alınmasını getireceği anlamında sosyalizm kaçınılmazdır. Sosyalizmin insanın ekonomik ilişkilerinin gelecekteki biçimi olacağı konusundaki marksist düşün için bundan fazla bir şey ileri sürmeye gerek yoktur. Bu kuşkusuz toplumun bir biçimden ötekine otomatik ilerleyişinin kaçınılmazlığı anlamına gelmez.

Marx'a ve marksizme herhangi bir ahlaksal düşünceyi yadsımaya çalışan yazarlar daima Marx'ın Hegel'e olan borçluluğunu aşırı vurgulamakla bitirir (ya da başlar) ve sonra Hegel'i yanlış yorumlarlar. Onlar, Hegel'i her ne olursa *olanın* doğru olduğunu öğretiyor (gerçekte bütün Hegelci aydınlar kadar Heine ve Engels de bunu tekrar tekrar çürütmüşlerdir) diye yorumlamakla başlarlar ve sonra tam da bu nedenle Marx'ın her ne olursa *olacağın* doğru olacağını öğrettiğini ileri sürerler. Vardıkları sonuç marksizmin tarihsel kaçınılmazlık kavramından çıkarılanın dışında hiç bir ahlak felsefesine sahip olmadığıdır. Marx'ın bu tümden *çürütülüşü* (örneğin bakınız, K. R. Ropper: *«Açık Toplum ve Onun Düşmanları* ve Robert Tunker, *Karl Marx'tan Felsefe ve Efsane)* Marx'ın yerçekimi kuvvetlerine nasıl direnemezsek sosyalist devrime de direnemeyiz, ve her ikisi de «kaçınılmaz» olduğundan her ikisi de direnilemezdir ve dolayısıyle *doğrudur* dediği biçimindeki önceden saçma varsayımına dayanır.

Böyle eleştiriciler son derece önyargılıdır. Zamanın yarısında Marx hiçbir ahlaka sahip olmamakla ve öteki yarısında da ahlaksal eğilimi nedeniyle ekonomiye bilimsel yaklaşamamakla suçlanır. Marx'ın, Hegel üzerine ilk felsefik yazılarından *1844 Ekonomik ve Felsefik Elyazmaları*'na dek inandığı, öbür şeyler eşit durumdayken, sömürüsüz bir toplumun sömürülü bir toplumdan daha iyi olduğudur. Ve sömürü ile, üyelerinden bazılarının, toprak ya da sermaye sahipliğiyle, ötekiler pahasına ya-

şamasını ve onların emeğini denetlemesini sağlayan köleci, feodal ya da kapitalist herhangi bir toplum biçimini anlatmak istemiştir. O, yoksulluktan, sefaletten, anlamsız ve ilginçlikten uzak sürekli çalışmanın sıkıcılığındaki insanın kendisine yabancılaşmasından iğrenirdi. Tam bir işbirliği cumhuriyetinde insanın kendini bulacağına ve gerçek insanlık onurunu elde edeceğine inanırdı.

İLERLEME VE ÖZGÜRLÜK

Marx ve Engels bize ilerlemeyle ne demek istediklerinin açık belirtmelerini vermişler ve ilerlemeyi ahlak terimi olarak özgürlük için kullanmışlardır.

Engels *Anti - Dühring*'inde özgürlüğü insanın başardığı ya da erişebileceği herhangi durum terimlerinden çok, tümüyle hareket terimleri içinde tanımladı. O bir yön ve bir hedeftir ve insanlığın bu hedefe doğru hareket etmesine yardım eden herşey ilerici, onu karşıtı yönde hareket ettiren herşey ne gericidir. İnsana tanrılarca bir kez ve sonsuza değin verilmiş bir «özgür irade» den ibaret özgürlük düşününe karşı çıkan Engels özgürlüğü insanın kendi çabalarının sürekli bir ürünü yaptı. Şöyle yazdı :

Özgürlük doğal yasalardan bağımsızlık düşünden değil, bu yasaların bilgisi, ve bu bilginin belirli amaçlara doğru sistematik işlemesini sağlayan olanaklarından ibarettir. Bu nedenle özgürlük kendinin üzerinde ve doğal zorunluğun bilgisine dayanan dış doğa üzerinde denetimden ibarettir; dolayısıyle o zorunlu olarak tarihsel gelişimin bir ürünüdür» (s. 125).

Engels'in «kendimiz üzerinde denetim» ile, belki onu da demek istese bile, salt bireyin kendini denetimini değil, aynı zamanda insanların kollektif olarak toplumsal, ekonomik ve politik ilişkilerinin toplamını denetimini de anlatmak istemiştir. Elbette, insanlar bu tür deneti-

min çok azına sahiptirler, çünkü çok az kimse kurumlarımızın ve ilişkilerimizin tümüyle akılcı insan düşüncesi ve planlamasının ürünü olduğunu savlayacak kadar cüretkardır. Örneğin, ekonomik bunalımlar, işsizlik ve savaş, arzularımızın tam tersine olarak yer aldığına göre, özgürlüğün ibaret olduğu o *denetime* sahip değiliz. Bu görüş noktasından, tarım bilimi ve tarımsal makinalaşma gereksinimler bütün besini üretebileceğimiz noktaya erişmediği için, ya da yeterli besin üretilebilse bile insan düzenlemelerinin yetersizliğinden ona gereksinen insanlara erişmemesi nedeniyle insanlar açsa biz eşit ölçüde özgürlükten yoksunuz.

Engels «uygarlıkta ileri doğru her adımın özgürlüğe *(ilerlemeye* diye oku) bir adım» olduğunu söyleyerek devam ediyor ve verdiği iki örnek, sürtünmeyle ateş yakmanın ilk insanlar tarafından bulunuşu ve buhar makinasının modern bulgusudur. Aynı zamanda yazılı sözcüğün ve alfabenin bulunuşunu, matbaanın icadını da verebilirdi. Ayrıca, o, üretim için gücün modern dizginlenişinin, bugün bu buhar makinasının çok ötesine gitmektedir, «artık sınıf ayrımlarının ya da birey için nafaka araçları üzerine endişenin bulunmadığı ve ilk kez gerçek insan özgürlüğü ve doğanın kurulu yasaları ile uyum içinde bir varoluştan sözedebileceği bir toplum durumunu tek başına olanaklı yapacak» *(Anti - Dühring,* s. 125) güçleri temsil ettiğine inanır.

Özgürlüğü tümüyle başka bir çerçeve içinde *(Kapital*'in üçüncü cildinde) tartışan Marx, en yüksek ahlak ülküsünün, ki ona doğru hareket ilerlemeyi oluşturur, daha ileri bir anlayışını verir. Burada o özgürlüğü «maddi üretim alanının ötesine» koyar, çünkü vahşi ve uygar insanlar benzer olarak şu ya da bu emek biçimiyle «doğayla güreşmek» zorundadır. Ama biz bunu, en az enerji sarfıyla ve insan doğasına en yeterli ve ona değecek koşullar altında, akılcı biçimde yapıyor muyuz? Öyle olsa bile,

diye ekliyor, «bu daima bir zorunluluk alanı olarak kalır.» Sonra şöyle yazıyor: «Onun ötesinde kendisi kendi amacı olan insan gücünün geliştirilmesi, ancak temeli, bu zorunluk alanı olduğu zaman serpilebilen, gerçek özgürlük ilkesi başlar. İş gücünün kısaltılması onun temel öncülüdür» (s. 954).

Eğer insanın yeteneklerinin geliştirilmesi kendi başına bir amaçsa bu yeteneklerin neler olduğunu ve bunların ne olduğunu nasıl bileceğimizi sormamız gerekir. En basit ve en doğru yanıt bunu bilmediğimizdir. Ancak şimdiye dek insanların zihninin ürettiği büyük şeyleri ve düşünleri biliyoruz. Bilimlerde ve sanatlarda insanın başarıları herkesin görebileceği biçimde büyükçe yakılmaktadır. Asya'nın, Afrika'nın ve Amerika kızılderililerinin sanatları ve zanaatlarına insan ruhunun önemli belirtilişleri olarak hayran kalmaktayız. Fildişi ve granitte resimde ve dansta, efsane ve masalda insan doğuştan yeteneklerinin bazılarını açığa çıkartmıştır. Daha bazı yeteneklerini de tarih zamanlarının daha «işlenmiş» sanatlarında açığa çıkartmıştır. Mısır ve Meksika pramitlerinin, Avrupa ve Asya katedral ve tapınaklarının korkunç sömürüyle birlikte yüksek esin ürünleri olduğunu kavradığımız zaman, insanların kendileri bir amaç durumuna gelince neler yapabileceği ve yapacağı konusunda herhangi bir sınır koymazdan ya da bu konuda herhangi bir apaçık bir yön vermezden önce iyice duraksayabiliriz. Üretim yalnızca bir azınlığın kâr ve kendini büyükseme aracı olmaktan çıktığı, üretimin amacı insan olma durumuna geldiği zaman, böyle bir dünyanın insanları, en yüksek ve en önemli güçlerini saptamakta, bizden ya da yaşamış bütün insanlardan çok daha yetkili olacaklardır.

Açlık, yokluk ve hastalık yeryüzünden uzaklaştırılınca, insanlar arasındaki - ırksal, ulusal, ideolojik - kuşku ve düşmanlığın yerini kardeşlik ve karşılıklı yardım alınca, ve insan komşusu için de istemeyeceği hiç

birşeyi kendi için aramayınca, ve - Spinoza'yı yorumlayarak - ötekilere zarar vermeksizin yalnız herkesin zevk alacağı şeylerde zevk bulunca, insanların, güçleri ve yetenekleri konusunda düşleyebileceğimizden sınırsızca daha zengin kavramları olacaktır. Ne bizim çağdaş kentlerimiz ve taşralarımız ne de kırsal yaşamımız belki de böyle adamların ve kadınların ülkülerini karşılamayacaktır. O zaman artık iki değil tek kültür olacak, sanatlar bilimlerden bilgi alacak ve bilimler sanatlar tarafından zenginleştirilecektir. Her ikisi de insanın meraklarının ve gereksinimlerinin belirtilişi olacak ve bunların birbirlerini karşılıklı besleyişleri toplumu kendinden hoşnutluk tan ve duraklamadan koruyacaktır.

Böyle bir ilerleme düşünü yalnızca kısa görüşlü ve dar kafalılar için bir düştür. Eğer o bir düş ise o zaman çağlarının en iyi ürünleri olan insanlar hep onu düşlemişlerdir. Onun nesnel, bilimsel bir temeli vir mıdır? Eğer sanayi devriminin başarıları aracılığıyla şimdi yeni toplum biçimlerinin olanaklı, eğer modern uygarlık kendini tümüyle yıkmasa zorunlu olduğu marksist kehanet doğruysa, vardır. Son olarak, ne denli bir düş olursa olsun, o, herkesin yetkince mutlu olduğu ve çözülmek hiç bir sorunun ve çelişkinin olmadığı bir «vaat edilmiş ülke» düşü değildir.Daha çok o, bütün birey yaşamı, toplumsal yapı ve politikalar sorunları apaçık biçimde ahlaksal oluncaya ve ahlak terimleri içinde incelenmeye konu oluncaya dek ahlakın, iyi yaşam teorisi olarak, sürekli geliştiği bir dünyanın düşüdür. O, aynı zamanda, insanlığın birey özgürlüğü ve toplumsal sorumluluk alanları - varoluşçuların yüreğinde öylesine aziz olan bir konu - üzerinde yalnızca herkesin gizil güçlerinin en zengin ve en tam geliştirilmesi terimleri içinde akılcı ve kollektif olarak uzlaştığı bir dünya düşünüdür.

Marx özgürlüğün ilk koşulu iş gününün kısalışıdır dedi. Nükleer savaşın tehdidi altındaki 20. yüzyılın bu

ikinci yarısında, özgürlüğün ilk koşulu iş gününün kısaltılmasından çok insanların ve çalışabilecekleri günlerin varolmasıdır. Eğer böyle bir savaş önlenirse o zaman insanlar dürüst yaşama düzeylerinin, iyi bir tıbbi bakımın, eğitim konut ve her bir kişi için yararlı ve tatmin edici iş fırsatının başarılması uğruna savaşım için «özgür» olacaklardır. Ve bunlara ek olarak, marksizm insanları boş zamanlarının yaratıcı kullanımı için yeryüzünün sağlayabileceği bütün kolaylıkları her bir kişiye açmaya çalışmaya çağırır : Yolculuk, sporlar, bütün sanatlar ve zanaatlar için aletler ve donanımlar -kısacası, sözcüğün geniş anlamıyla yaratım. Böyle yaratım sıkıcı çalışmanın bezginliğinden can sıkıntısı kurtuluşu olmayacak insanın yaratıcı yeteneklerinde rol oynar duruma getirecektir.

Marksistler bu hedeflerin ancak üretim ve dağıtım araçlarının kamusal mülkiyeti ve denetimi aracılığıyla gerçekleşeceğine inanırlar. Buna eşlik eden bir şey de ne üretildiğinin ve nasıl üretildiğinin özel mülk sahiplerinin yararından çok tüm toplumun çıkarları açısından akılcı denetimidir.

Toplumun ve bütün ahlak değerlerinin böyle bir dönüşümü bir çok kuşakların faaliyetini gerektiren heybetli bir görevdir. Bugün tüm dünyada bunun için savaşım verilmektedir. Şimdi ezilen ve ayak altında çiğnenenlerin eşitlik ve onur hakkı, yer yüzünün sağlayabileceği iyi şeylerin hazzına erme hakkı için her istem, savaşım hatta ayaklanma ilerlemeye doğru bir adımı belirliyor. Marksistler halk yığınlarının bu istemlerinin, ancak insanlık kollektif olarak herhangi bir kimsenin topraksız ve parasız olanların sömürülmesi aracılığıyla para ya da toprakla yaşaması hakkı olduğu düşününü ortadan kaldırırsa gerçekleşebileceğine inanırlar. Birkez böyle bir düşün ortadan kaldırılınca sömürünün kalkması da kuşkusuz onu izler. Bu güne dek yeryüzünün kaynaklarını

kendi kârları için geliştirmiş olanlar yararlılıklarını çoktan yitirmişlerdir. Onlar artık ilerleme için zorunlu olmaktan çıkmakla kalmayıp, aynı zamanda ileri doğru gitmek isteyen ve onları iktidar ve denetim konumlarından uzaklaştırmanın dışında ileri gitmek için hiç bir ümidi olmayan, bir dünya için engeldirler.

Marx ve Engels'in toplumun sosyalist dönüşümüyle insanlığın tarih öncesinden tarihsel döneme ilerlediğini belirtişi onların ilerleme düşünlerinin bir anlayışını daha getirmektedir. Toplum ileri doğru hareket etmiştir, ilerleme olmuştur, ama bu kör güçler ve bulanık olarak kavranılmış düşünler aracılığıyla olmuştur. İnsanlar, uluslar ve en sonunda bir dünya cumhuriyeti, olanaklı her demokratik aracı kullanarak, bu dünya da insanlık yaşamının nasıl olabileceği ve olması gerektiği konusunda insanlığın hep gelişen ülkülerinin gerçekleştirilmesi için bu geleceği planladığı zaman ilerleme gerçekten başlayacaktır.

BİLİM VE DEĞERLER

İnsan yaşamının nasıl olabileceği ve olması gerektiği artan biçimde bilimler, fiziksel, biyolojik, psikolojik ve toplumsal bilimler tarafından belirlenecektir. Profesör Abraham Edel'in dediği gibi :

«Bu, 'Bilim bize değerleri verir,' demek değildir. Bilim değerleri yaratmaz, değerleri ancak insanlar yaratır. Bilim bize erdemler vermez, ama erdemleri insanlar geliştirir. Bilim bize hedefler vermez ama insanlar insanlık ereklerini genişletmek, inceltmek ve gitgide daha çok başarmak için bilgilerini kullanırlar. Ve ereklerinin ne olduğunu ortaya koymak ve sahteyi gerçekten giderek daha çok ayırt etmek insanlar üzerindeki çoğalan bilgilerini kullanırlar. Böylece tam bir bilimsel anlayış onların dünyaya bakış yöntemlerini biçimlendirir. Onlar her

noktada kendilerini geçmişten geleceğe doğru etkin yaratıcılar olarak görürler.» (*Ahlak Yargısı*, s. 339.))

Çok sıklıkla bilimin nereye gitmek istediğimizi ya da istememiz gerektiğini söyleyemediği, ama ancak oraya nasıl gidebileceğimizi söyleyebildiğine inanılır ve bu öne sürülür. Bu durumu savunanlar hemen hemen değişmez biçimde bilimin bize dünya konusunda yalnız olguları verebileceğine, ama insanın doğası ve en yüksek hedefleri konusunda hiç bir şey söyleyemeyeceğine inanırlar. Bu birbirleriyle ilgili her iki görüşe de *Scientific American*'ın yayıncısı Gerald L..K. Piel tarafından 1953' te Bilimin İlerlemesi İçin Amerikan Birliği önünde yaptığı bir konuşmada itiraz edildi. Bay Piel şöyle dedi: «insanlara bilimin insan yaşamının araçlarıyla olduğu kadar amaçlarıyla da ilgilendiği; kendisinin ve çevresindeki dünyanın artan anlayışıyla insan varoluşunu hala karartan boş inanın ve bilgisizliğin kalıntılarından kendini kurtarabileceği; onun genişleyen bilgi ufuklarında doğal yeteneklerine değecek eylemler için dürtüler ve amaçlar bulacağı gösterilmelidir.» (*İnsan Davasında Bilim*, s. 39.)

Ancak zamanın tam olarak açığa çıkaracağı, bilimin ahlaki değerleriyle ilişkisi üzerine bu düşünlerin birçok yöne sahip oluşunun yanı sıra, onların bilgi ve ahlaka olan bağlantılarından belli uygulamalar çıkarılabilir.

Mekan, yiyecek ve güç bakımından doğal kaynaklar, ekolojistlerin öylesine tanık olduğu canlılar arasındaki narin denge koşulları açısından yeryüzünün kaç insanı kaldırabileceği ne Maltusçu kehanetler ne de marksistlerin pek sıklıkla işledikleri suç olan gerçeklere ütopyacı yüz çeviriş tarafından değil, ancak bilim tarafından saptanabilir. İyileştirilmiş teknikler aracılığıyla gene ancak bilim dünya nüfusunun denetlenmesi sorununu çözebilmek için araçlar sağlayabilir - bu, yeryüzündeki bütün Parson Malthus'ların bütün ölçülülük ya da savaşlar ya

da salgın hastalıklara güvenme öğretilerinin asla yapmayacağı birşeydir.

Bir kaç üretim ve dağıtım özel mülkiyetin prangasından kurtulunca, ekonomi bilimi insanlığı üretim ve dağıtımı planlayıp örgütleyebilmesini sağlayabilir. Bunda, ilk marksistlerin hiç kavramadıklarından daha büyük ve daha karmaşık sorunlar vardır, ama Sovyetler Birliği ve öteki sosyalist ve kısmen sosyalist ülkeler şimdi ekonomilerini halklarının adet ve geleneklerine göre etkince planlamak için şimdiye dek geliştirilmiş en ileri teknikleri kullanmanın zorunluluğunu görüyorlar. Ders programından öğretim yöntemlerine, disiplin ve çalışmanın uygun alışkanlıklarından kişiliğin geliştirilmesine dek bütün eğitim sorunlarında psikoloji kaçınılmazdır. Psikolojik bilgi ve araştırma, hem işgörenlerin hem de yaşlılık nedeniyle emekliliğe ayrılanların artan boş vakitleri için gerekli koşulların bazılarını saptamak da içerisinde, yaşamın bütün alanlarında yaratıcılık için gerekli koşulların bazılarını saptamada da zorunludur. İnsanlar en fazla coşkusal denge koşullarını gerçekleştirmede, suçun ve gençlik suçluluklarının ve bunların doğmasına neden olan düşmanlıkların ve engellenişlerin ortadan kaldırılmasında psikolojik ve sosyolojik disiplinleri gereksineceklerdir.

İnsanlığın giderek daima daha büyük bir bölümü büyük kentlerde yaşadığından, kent planlaması ve geliştirilmesinin gelişen bilimi gitgide daha vazgeçilmez olmaktadır. Eğer insan çevresine egemen olacaksa ve zekice denetim altına alınmamış insan ve doğa güçleri tarafından yıkılmayacaksa, kentlerin ve kırsal alanların ulusal ve uluslararası planlanışı ve doğanın henüz harabedilmemiş alanlarının korunması gereklidir. Bir kitle ölçüsünde uygulanan ve hazzedilen sanatların kendilerinin kendi başlarına bir amaç olmakla kalmayıp aynı zamanda daha ileri maddi ve kültürel gelişmenin elde edil-

mesi ve uyumlu insan ilişkilerinin oluşturulması için de bir araç oldukları antropoloji, tarih ve öteki toplumsal bilimlerin disiplinleri tarafından gösterilebilir. İnsanın düşüncelerini, tutumlarını ve ülkülerini biçimlendirmede sanatlar vazgeçilmezdirler ve tarih öncesi zamanlardan günümüze dek onlar insanın kendisini yaratmasına ve bilinçli ve gerçekten insan olmasına yardım etmişlerdir.

Tıpkı bilimin kendi başına bize değerler verememesi gibi, bilim tek başına bize insan değerlerinin en iyi gelişeceği ve açılacağı toplum türünü de veremez. Ama sanatlarla birlikte bilimler ilerlemeye en çok katkıda bulunacak ekonomik, toplumsal, politik ve kültürel ilişkiler biçimleri üzerindeki aydınlatmalarıyla insanlığın sürekli ilerlemesi için gerekli yönü çizmemizde bize yardım edebilirler. İlerleme daha az değil daha çok bilim gerektirir. Ancak bunun değerlerden bilgilenen bir bilim olması gerekir ve değerlerin de insan doğasının ve estetik yeteneklerinin nesnel bilgisine kök salması gerekir. Ancak böylelikle insan en yüksek gizil güçlerini ve onların, insanın evi olan bu evrende, tam gelişmesi için gerekli koşulları bilebilir ve gerçekleştirebilir.

Bu şekilde görüldüğünde, ilerleme çoğu zaman olduğu gibi romantik bir ülkü değil, nesnel bir olanaktır. Bilimin kendisi bunun en iyi kanıtıdır, çünkü bilimsel ilerleme öylesine yanılmaz biçimde apaçıktır. İnsan, yaşam ve çabasının bütün alanlarındaki ilerlemede açık olmalıdır.

●

KİTAPTA ADI GEÇEN YAPITLAR

Acton, H. B., **Çağın Kuruntusu: Felsefik Bir İnanç Olarak Marksizm - Leninizm**, Boston, Beacon Press, 1957.

Benedict, Ruth, **Kültür Modelleri**, New York, Penguin Books, 1946.

Boas, Franz, Edel, May ve Abraham'ın **Antropoloji ve Ahlak**'ından alıntı, Springfield, Illinois, Charles C. Thomas, 1959.

Bury, J. B., **İlerleme Düşünü : Büyüyüşü ve Kaynağı Üzerine Bir Araştırma**, New York, Macmillan, 1932.

Edel, Abraham, **Ahlak Yargısı : Ahlakta Bilimin Yararı**, Glencoe, Illinois, Free Press, 1955.

Engels, Frederick, **Anti - dühring**, New York, International Publishers, 1939.

Heilbroner, Robert, **Tarih Olarak Gelecek**, New York, Grove Press, 1959.

Kant, Immanuel, **Sürekli Barış**, Londra, Peace Book Co, 1939.

Krutch, Joseph Wood, **İnsan Doğası ve İnsanlık Durumu**, New York, Random House, 1959.

Marx, Karl, **Kapital**, cilt III, Chicago, Charles H. Kerr, 1909.

———, **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**, Chicago, Charles H. Kerr, 1904.

———, **1844 Ekonomik ve Felsefik Elyazmaları**, editör Dirk J. Struick, New York, International Publishers, 1964.

Mills, C. Wright, **İktidar Azınlığı**, New York, Oxford University Press, 1956.

Piel, Gerard, **İnsan Davasında Bilim**, New York, Knopf, 1961.

Popper, K. R., **Açık Toplum ve Düşmanları**, Londra, Routledge, 1945.

Russell, Bernard, **Batı Felsefesi Tarihi**, New York, Simon and Schuster, 1945.

Tawney, R. H., **Din ve Kapitalizmin Yükselişi**, New York, Harcourt, Brace, 1926.

Thoreau, Henry David, **Sivil İtaatsizlik (John Brown İçin Bir Savunma ile Birlikte baskı)** Chicago, Regnery, 1949.

Toynbee, Arnold J., **Bir Tarih İncelemesi**, 6 cilt, New York, Oxford University Press, 1934 - 1939.

Tucker, Robert, **Karl Marx'ta Felsefe ve Efsane**, Cambridge University Press, 1961.

Waddington, C. H., **Ahlaksal Hayvan**, Londra, Allen and Unwin, 1960.

Wallace, Alfred Russel, **Harika Yüzyıl : Başarıları ve Başarızlıkları**, New York, Dodd, Mead, 1898.

Tarih boyunca, toplumsal değişim için çalışanlar, mevcut düzen savunucularınca ***ahlâksız*** *diye nitelendirilmişlerdir. Her ne kadar bu eski bir alışkanlık ise de zamanımızda da bunun yöntemi değişmemiştir. Kurulu düzene karşı çıkanlar "iyi amaç, araçları haklı kılar" inancını sürdürürler.*

Bu kitapta marksist bilimin önde gelen imzalarından Howard Selsam'ın ahlak felsefesi konusunda geniş incelemesini, konuya ilişkin yorumlarla çözümlemelerini bulmaktayız. Çağımızın toplumsal özgürlüklerinin, bireyin, halkların, tüm insanlığın mutlu geleceğinin ahlak anlayışıyla iç içe olduğunu söyleyen ve bunu çeşitlendiren yandaş konularla buluşturan bir kitaptır elinizdeki. Her kesimden insanın "ETİK"i okuyarak mutlaka kazançlı çıkacağına inanıyoruz.

ISBN 975 - 386 - 024 - 2